

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

Proprietar și Director:
VIRGIL ȘOTROPA

Inscrisă sub Nr. XX C. 2
Trib. Năsăud

CUPRINSUL:

	Pag
Virgil Șotropa: <i>La aniversarea liceului din Năsăud</i>	1
Iuliu Moisil: <i>Amintiri din viața de liceu</i>	5
Ioan Vaida: <i>O adresă memorabilă</i>	29
Pamfil Grapini: <i>Viața religioasă, socială și culturală în ținutul nostru</i>	31
Ștefan Bodiu: <i>Liceul »Virtus romana rediviva«</i> . . .	38
BCU Cluj / Central University Library Cluj	
Ștefan Buzila: <i>Autobiografia preotului Ioan Chita din Mintiu și genealogia familiei sale</i>	45
Basiliu Bașota: <i>O monografie a Văiei Rodnei</i> . . .	73
Muzeul Năsăudean: <i>Donațiuni</i>	97
Conferințe în Năsăud în anul 1939 sub auspiciile Despărț. Năsăud al »Astrei«	98
FIGURI GRĂNICEREȘTI NĂSĂUDENE	
Iuliu Moisil: <i>Ioan Marte Lazar</i>	101

Redacția, administrația și direcția revistei:
ARHIVA SOMEȘANĂ« Năsăud, Str. Vasile Nașcu, 29
Năsăud 1939

BCU Cluj / Central University Library Cluj

La aniversarea liceului din Năsăud

Virgil Șotropa

În 4 Octombrie 1938 s'au împlinit 75 ani dela deschiderea liceului nostru grăniceresc. Când sosise către finea lunii Septembrie 1863, din Viena, depeșa lui Ioachim Mureșianu privitoare la încuviințarea inaugurării gimnaziului, toată suflarea grănicerilor năsăudeni era extaziată, văzându-și realizată una dintre cele mai fierbinți dorințe.

Cu ocazia desființării regimentului nostru în 1851, organele superioare militare — la avizul curții din Viena — între altele recomandau comunelor grănicerești, ca fondurile rămase la dispoziția acelor să fie destinate scopurilor școlare. Dar chiar și dacă nu se făcea această recomandare, reprezentanții amintitelor comune — conștienți de înalta misiune a instituțiilor educative pentru popor — totuș decideau și stabiliau în 1851 și 1861—62 prin învoire comună reorganizarea vechilor școli și înființarea altor școli nouă, între cari liceul avea să ocupe locul de căpetenie.

Fazele prin care a trecut acest institut timp de peste șapte decenii, precum și rezultatele obținute în cursul existenței sale, se pot vedea și ceti în istoria școlaelor năsău-

dene și în anuarele liceului, deci nu e nevoie aci de intense expuneri și comentarii. Trebuie să facem însă două constatări, asupra căror ar fi bine să mediteze puțin generațiile de azi, cari în cele mai multe cazuri nu prea caută să rețină, să pătrundă și să-și imagineze situațiile și circumstanțele timpurilor trecute.

Întâi, liceul nostru — care în modestele sale anuare nici nu se întitula pe sine »marele liceu«, și nici nu se fălia cu »extraordinarele sale succese« — trăia smerit în acest colț de țară dezvoltând după putință o muncă asiduă în folosul națiunii. Iar alumnii săi, în număr covârșitor copii veniți din sate sărmâne apropiate și depărtate, cu slănina, brânza și mămăliga aduse de-acasă, și îmbrăcați în hăinuțele cele mai simple, dar cu sufletul dornic de cultură, își croiau cu privațiuni și chiar cu suferințe condițiile existenței proprii viitoare, muncind astfel pentru folosul și propășirea neamului.

Al doilea, dacă în sufletul grănicerilor noștri încolțise și se generalizase gândul și intenția fermă de-a creia și înființa pentru ținutul acesta și o școală mai înaltă, să recunoaștem că înfăptuirea aceluia salutar gând s'a putut face și s'a făcut singur și numai cu sprijinul și cu bunăvoința casei domnitoare austriace de atunci, și maicuseamă ale arhiducilor filoromâni *Rainer* și *Albrecht*, cari bine cunoșteau și aprețiau faptele vitejești ale grănicerilor noștri în timp de războiu și ținuta lor leală în timp de pace, pentru care erau îndatorați să le fie recunoscători cătanelor noastre.

În acel timp, când Românii ardeleni reușiseră să obțină dela împăratul habsburg Franz Iosef înființarea celor două mitropolii, a Asociației transilvane ș. a., grănicerii năsăudeni — tot din generozitatea familiei domnitoare —

își redobândiau averile lor sechestrate de guverne dușmane și răuvoitoare, și astfel se putea spera că deacum existența diverselor școli, precum și a liceului, va putea fi privită ca deplin asigurată.

Cu schimbările radicale politice care au urmat după 1860 în monarhia austriacă, s'au schimbat însă mult, în mod nefavorabil, condițiile de existență ale poporului nostru, în consecință și ale școlilor românești din Ardeal. Foarte mulți dintre conaționalii noștri din alte ținuturi abia pot, și unii chiar abia vreau să înțeleagă: ce însemna în acele timpuri grele și triste să se stea față neconținutelor atacuri îndreptate de către guverne streine și vrășmașe împotriva năzuințelor culturale ale Românilor ardeleni. Probabil de aceea se mai pot găsi și azi unii inconștienți cari cutează să afirme că noi Ardelenii peste tot n'am posedat mai'nainte cultură națională, care numai în timpul din urmă ni s'a importat din altă parte.

Să se răsfoiască paginile istoriei proprietăților și instituțiilor noastre grănicerești năsăudene, și atunci se va vedea ce luptă înverșunată s'a dat timp de peste o jumătate de secol pentru apărarea și păstrarea acelor. Când lupta devenise mai vijeloasă și încercările de distrugere națională deveniseră mai temerare și necruțătoare, atunci liceul nostru ce ocrotitori putea avea, care să-l ia sub aripă și să-l mântuească de peire? Nu existau alți epitropi și protectori decât reprezentanții comunelor — *comitetul și comisiunea fondurilor grănicerești* — cari sprijiniți și îndrumați de vicarii, de ofițerii și funcționarii pensionari năsăudeni, precum și de dascălii școlilor noastre, încercau să reziste valurilor amenințătoare. Iar când lupta devenise aproape desperată, atunci amintiții patroni, secondați de vlădica eparhiei și de un iscusit director liceal, căutau cu

4

toate mijloacele cinstite și pe toate căile legale să scutească patrimoniul grăniceresc de dezastrul iminent.

Numai astfel, liceul nostru, alături de celelalte câteva licee românești ardelen, și-a putut continua activitatea binefăcătoare până la ivirea zorilor libertății naționale.

Când prințul *Carol Hohenzollern*, moștenitorul tronului român, vizitase după unire Năsăudul și instituțiile sale, cu ocazia banchetului, aranjat în cinstea sa, el zise: »*Dacă grănicerii năsăudeni au știut să dovedească pe vremuri credință și alipire față cu o dinastie streină, cu atât mai mult se poate spera că acum le vor dovedi față cu dinastia națională*«.

Da, grănicerii năsăudeni de sigur vor și să fie credincioși tronului român și să cinstească legile patriei, cu justa speranță că guvernele naționale le vor respecta și conserva bunurile și instituțiunile moștenite, dela antecesori.

Amintiri din viața de liceu

Iuliu Moisi1

În toamna anului 1871 tatăl meu, după ce în Iunie a. a. terminai »norma«, adică școala primară din Năsăud, într'o zi din Septembrie mă luă de mână și mă duse la gimnaziu, înscriindu-mă în clasa întâia. Școala aceasta grănițerească purta atunci numele de »Gimnaziul superior român grănițeresc greco-catolic« — adică liceu — și a fost fondată în anul 1863 din fondurile grănițerești, la o sută de ani dela înființarea Regimentului al II-lea român de grăniță năsăudean (1762—1851). Tocmai în anul 1871 se complectase gimnaziul cu clasa a opta și primise »dreptul de publicitate«, adică de a putea libera și »testimoniul de maturitate«, adică certificate de bacalaureat, spre a se putea înscrie »abiturienții« = absolvenții la universități și alte școli superioare.

Gimnaziul nostru superior, era deci un liceu cu 8 clase, cu limba de propunere română la toate obiectele. Era grănițeresc fiindcă se susținea din fondurile, cari fuseseră recunoscute de împăratul Francisc Iosif I, ca ale grănițerilor năsăudeni, după desființarea Regimentului, în 1851. Mai era greco-catolic, adică confesional, unit, și depindea, prin confesiune, de episcopia românească gr.-cat. dela Gherla, care își trimetea delegatul său să asiste la examene, ca inspector școlar suprem.

Confesionalismul acesta al școlii era absolut necesar, din punct de vedere românesc, căci numai prin mijlocul confesiunii s'a putut înființa pe aceea vreme și acest gimnaziu, [ca și mai înainte vreme școlile din Blaj, din Brașov și Beiuș. Dacă „gim-

naziul nu ar fi fost confesional, ar fi putut fi ușor germanizat sau maghiarizat și spre a înlătura dela încuput acest pericol grănițerii, prin »*Instrumentul fundațional*«, actul de bază al instituțiilor născădune¹⁾, l-au subordonat confesiunii legii românești unite.

Cu toate aceste măsuri luate dela început de grănițeri, adică de patronatul gimnaziului și al celorlalte școli grănițerești — numit »Comitetul fondurilor grănițerești«, care susținea școalele, alegea și numia profesorii și îi salariza, întreținea localul, procura colecțiunile materialului de învățământ precum și cărțile pentru biblioteca profesorilor — mai târziu guvernele ungurești încercară a da lovitură acestui liceu românesc, care era un spin de nesuferit în ochii maghiarilor intoleranți și mari dușmani, voind ba să-l desființeze, ba să-l maghiarizeze.

*

În clasa primă aveam următoarele obiecte de învățământ: Religia, 2 ore pe săptămână. Limba latină 7 ore. Limba română 3 ore. Limba germană 3 ore. Limba maghiară 2 ore. Geografia 3 ore. Matematica 3 ore. Zoologia 2 ore. Apoi, desenul și calligrafia. Gimnastica nu se introdusese încă.

La limba latină aveam cartea numită »*Tirocinium*«. Când am ajuns la »declinare«, profesorul ne punea să declinăm propoziția următoare: *Hic gallus cantans, in arbore sedens, cucurigu dicens*«. Declinarea aceasta ne deșcleșta bine limba și ne obicinuia cu pronunțarea limbei latine.

Ordinea în clasă o ținea, până la sosirea profesorilor, primul școlar, care, pe cei ce făceau »holcă«, larmă, îi nota pe o țidulă, pe care scria întâi: »*Clamantes*«.

Cursurile durau dela 1 Septembrie până la 19 Iunie. Ultimele 4—5 zile erau *examele publice* — la care asista și publicul, va se zică în aceste zile era contactul părinților, publicului, cu școala.

Examele, la care se dedeau notele, erau însă în orele de lecții, »*exame de clasă*«, din cursul lunii Iunie. Indată după terminarea examenelor *publice* se făcea încheerea anului și premiarea școlărilor, fiecare școlar primindu-și testimoniul, certificatul de clasă.

¹⁾ A se vedea în »*Figurile grănițerești*« de I. Moisil.

Vacanțele durau dela 1 Iulie până la 31 August.

Examenele de corigență se făceau în ultimile 2—3 zile a lui August, iar la 1 Septemvrie se deschideau cursurile în regulă, prin serviciul divin la biserica catedrală, apoi citirea legilor școlare și dându-se toate informațiunile necesari școlarilor.

*

Eu mă înscrisei în clasa I-a, tocmai când se împliniseră 8 ani dela înființarea gimnaziului și făcuseră »maturitatea« primii școlari — »studenti« — 16 la număr.

Eram în clasa I-a 38 înscriși. Profesor de clasă ne-a fost *Ioan Sârbu*, născut în județul Someș, care era preot și predă religie în clasa noastră; în clasa a III-a predă latina, în clasa a III-a și a V-a matematică și în clasa a VI-a fizica. Acest tânăr teolog, — după ce urmase școala primară în Năsăud, liceul în Cluj, apoi seminarul teologic Sf. Barbara din Viena, unde își complectă studiile teologice și filosofice la universitatea de acolo, — a fost numit profesor la Năsăud în 1869, unde a funcționat până în 1873, când demisionă fiind numit preot în Sălagiu și la 1892 protopop în Șomcuta mare.

Sârbu era un escelent profesor. El ne făcea în fiecare Duminică și sârbătoare dimineața, înainte de a merge la biserică, explicarea evangheliei într'un mod admirabil, cu multe pilde din viață. Nouă școlarilor, ne plăceau foarte mult aceste »exhortațiuni«, cari au avut mare înrâurire morală asupra noastră.

*

Aceste tălmăciri ale evangheliei, pe înțelesul tuturor și învățămintele ce urmau dintr'insele se infiltrau puternic în sufletul tineretului și stăruiau din ce în ce mai mult la formarea caracterului, la formarea omului. Și fiindcă noi aveam biserica noastră națională, catecheții noștri întrețesau printre învățăturile și principiile religioase-morale și sentimente naționale.

Toate aceste au întărit, dragostea de neam în fiecare școlar, trecut prin escelețele școli năsăudene, cari apoi au produs mulți bărbați de caracter ferm.

Dar și la celelalte obiecte, în special la istorie, la limba ro-

mână și latină, pe lângă cunoștințele necesare ce și le câștigau școlarii, profesorii căutau mereu ocazii de a le desvolta sentimentele de iubire de neam, pilde de caractere.

De oameni de caractere aveau nevoie Românii în viața publică, în luptele ce trebuiau să desfășoare cu guvernele dușmănoase, ce oprimbau neamul nostru, și pentru apărarea averilor și drepturilor noastre din străvechime.

Oameni de caracter trebuia să avem în conducerea neamului nostru, dar și atunci când vor ocupa o slujbă în stat.

Educația o făceau profesorii în clase, ea se continua și la ședințele societății școlarilor, la petrecerile ce se aranjau de câteva ori pe an și cu orice ocazie.

*

Pe fiecare carte de școală ne scriam numele și adăugam în latinește următoarele cuvinte:

Hic liber est meus

Testis est deus.

Quis eum querit,

Nomen hic erit

Iulius vocatur,

Moisil nominatur.

Iar ca nu cumva cineva să-și însușască cartea, mai scriam următoarea amenințare:

Hic liber est meus,

Testis est deus.

Qui furabitur

Fur nominabitur.

*

Școlarii gimnaziului se numiau după clase. Astfel cei din clasa I se numiau primani, din clasa II secundani, clasa III terțiani, clasa IV cvartani; clasa V cvintani, clasa VI sextani, clasa VII septimani și clasa VIII octavani. În general cei din cursul superior (V—VIII) se numiau studenți.

*

Uniformă școlară nu exista pe aceea vreme. Aproape toți umblau fărănește, cu cioareci și sumane mai frumos croite.

Îndată însă ce trecea în cursul superior, fiecare căuta să se îmbrace mai bine și mai »domnește«. Așa se formase totuși o uniformare. În special Dumineca și în sărbători școlarii din cursul superior — adică »studentii« — se îmbrăcau cu o jachetă și vestă neagră, pantaloni din pânză albă, de casă, țesută de mamele lor, o pânză frumoasă și mai fină, în cap pălărie neagră sau cușmă, iar vara, pălărie de paie sau de »panama« și papuci (ghete) negre în picioare. Cămașa albă, de regulă făcută de mamele lor și la grumazi legătură neagră. Iarna cojoacele cu blană de miel învălită în postav. Grumazul învălît într'un șal lung, în colorii, cumpărat din prăvălie, iar capetele fluturând pe piept și spate, dând »studentului« o înfățișare de ștregărel.

*

Deoarece știam că școlarii sași dela școalele lor purtau berețe într'o culoare oarecare, iar în urmă aflasem că și școlarii dela liceul românesc din Brașov purtau și ei niște chipiuri de catifea albastră, cu tricolor românesc, am comandat și noi câțiva dela Năsăud încă din clasa a IV-a asemenea chipiuri. Mai târziu s'a schimbat culoarea chipiului, postav negru, dar tot cu tricolor, pe care l-am purtat în celelalte clase următoare.

*

În 1872 toată tinerimea gimnazială dimpreună cu profesorii, și un numeros public a fost de față, la desvelirea monumentului, ridicat în cimitirul »Comoara« din Năsăud, în amintirea fostului Vicar episcopesc *Ioan Marian*, director al școalelor grănicerești și mare pedagog, care încă în anul 1837 deschise primele cursuri pedagogice, pentru formarea învățătorilor necesari școalelor grănițerești. El a contribuit în foarte mare măsură la ridicarea școalelor, a culturii și a bunăstării poporului din acest ținut. S'a stâns din viață la 2 Iulie 1846.

*

Încă de prin anii 1871—72 se introdusese în mod facultativ în gimnasiul nostru stenografia — predată de profesorul de desen

Andrei Mazanec și limba italiană, în cursul superior, predată de Dr. I. M. Lazar, directorul de atunci.

*

Felul clasificării (calculul) școlarilor se făcea cu calificative și anume:

La obiecte:		Clasa generală (medii):	
1. Eminent	} Eminens	} Prima cu eminență	
Foarte bun	} Valde bonus		
2. Bun	} Bonus	} Prima	
Destulitor	} Sufficiens		
3. Nedestulitor	Insufficiens	Secunda	
4. Nimic	Nihil	Tertia	

La examenele de maturitate abiturientul se declara: »*Maturus cum praecellentia*« sau »*Matur eximio modo*«, care avea la toate obiectele calculul »Eminent«; »*Maturus cum laude*«, care avea calculii »Eminent« și »Valde bonus«; *Maturus*, care avea calculii de prima și amestecați de foarte bun. Apoi *Rite matur* și *Sufficienter matur*; iar la cei ce cădeau la examene se nota: *Relegat* să repete examenul după trei luni sau după un an. (1)

*

În ce privește cântul, muzica vocală, se introdusese încă aproape de la început. Primul profesor de cânt a fost *Ion Secuiu*. Dar când eram în cl. I gimnazială, și chiar în clasa a IV primară a fost angajat pentru cântecele bisericești, pentru rit și tipic, studentul de prin clasa a VIII Grigore Pletos (de confesiune ortodox), un foarte bun cântăreț, care cânta și în biserica noastră greco-catolică, toate cântările.

*

Patronatul școalelor grănițerești ținea ca tineretul să se desvolte multilateral, nu numai să-și îngrămădească multe cunoștințe teoretice, abstracte, dar și artistice, muzicale și de aceea a impus în liceu să se învețe nu numai muzica vocală, ci și cea instrumentală.

Deoarece pe acele vremuri nu se găseau profesori specialiști români pentru muzică s'a adus primul profesor, ceh, din Moravia

foarte bun: *Iosif Hanosec*, în 1868, care urmasese conservatorul de muzică din Viena, însă a murit foarte curând, în Februarie 1871. În Septembrie 1872 a fost numit un nou profesor de muzică, tot ceh, *Anton Kunna*, născut în Praga, care fusese pe vremuri capelmaistru în regimentul grănițeresc (1844—1848) din Năsăud și apoi profesor la conservatorul de muzică din Cluj, iar ca pensionar a fost chemat la Năsăud.

Kunna a fost un esecelent profesor. A format cu școlarii un cor bisericesc. Apoi o orchestră — fanfară — foarte bună. Patronatul a cumpărat tot felul de instrumente. Mulți școlari au învățat vioara, cello, flautul etc. Orchestra a făcut mari progrese. S'au dat multe concerte. Prin introducerea muzicii s'a dezvoltat foarte mult simțul muzical în școlari și apoi și în marele public. Corul foarte bun, cânta și la biserică în fiecare duminică și sărbători. Cântările liturgice au fost la început cele ale bisericii grecești (macedo-române) din Viena. Dar aceste cântări erau prea grele pentru școlari, căci în biserica grecească din Viena liturgia se cânta de cântăreți dela opera de acolo. Atunci s'au adus cântările liturgice dela catedrala ortodoxă dela Sibiu. Se cânta deci liturgia »ortodoxă*», în biserica »unită» de școlarii unui gimnasiu confesional unit, și acest fapt nu s'a sărit nici în ochii episcopilor uniți, nici a celor ortodoxi din Ardeal. Era firesc că nu, căci toți eram — și suntem — doar de aceeași lege românească. Pe atunci școlarii de legea ortodoxă urmau cursul de religie la preoții-profesori uniți și primeau note și nimene nu s'a scandalizat de aceasta. Cu toții mergeam la aceeași biserică unită, cântam în cor și la strană împreună, iar profesorul de religie ortodox făcea de rând la biserică ca și cei uniți. Profesorul ortodox Gr. Pletos citea în biserica unită apostolul, Tatăl nostru și *Crezul* și nu s'a surpat nici o biserică, nici ortodoxă, nici unită. Numai târziu, pe la 1884, credem, a trebuit să se despartă școlarii pe confesiuni. Bănuiesc că și guvernul unguresc a început încetul cu încetul să bage intrigi între confesiunile românești, ca să se producă discordie între aceste confesiuni.

---

*) Liturgia Sf. Ioan Gură de aur. Sibiu. Litografia Kraus. 1854.

Trebue notat, că deosebirea între confesiunea »greco-catolică« și »greco-orientală« părea atât de minusculă, că teologi gr.-or. căsătorindu-se cu fete gr.-cat., cununia se făcea în biserica gr.-cat. fără nici o piedecă, sau invers. Cunosc între alte cazuri căsătoria unui teolog gr.-or. absolvent al liceului din Năsăud și apoi al seminarului ortodox din Sibiu, care s'a cununat cu o d-șoară unită în biserică unită, și care mai târziu în România Mare ajunsese protopop și funcționar la Consistoriul episcopiei ortodoxe din Cluj.

Privitor la chestia aceasta confesională, agitată și mult discutată astăzi, aflu cu cale să întrețes și să reproduc aci, un interesant pasaj dintr'un articol publicat de curând de profesorul universitar Onisifor Ghibu din Cluj. Iată-l:

În anul 1911, cu ocazia adunării generale iubilare a »Astrei« la Blaj — 50 ani dela înființarea »Astrei« — mii de intelectuali români din Ardeal și din Vechiul Regat precum și 25.000 țărani, s'a întrunit pentru a sărbători acest semicentenar în marele focular de cultură românească. La această minunată sărbătorire au luat parte și capii bisericii noastre naționale. »În conștiința publică a tuturor celor prezenți, cei doi mitropoliți, I. Meșianu dela Sibiu și Victor Mihali dela Blaj, nu mai erau mitropoliți confesionali ortodoxi și greco-catolici, ci erau mitropoliți români. Nota confesională fu dată, în acele zile, cu desăvârșire la o parte. În așa mare măsură, încât în ziua întâie a serbărilor, catedrala, în care a avut loc ședința de deschidere, a încetat să mai fie un altar separatist al greco-catolicilor și devenise biserică numai românească. În strana mitropolitului Mihali stătea mitropolitul Meșianu, iar în stranele canonicilor steteau alături, ca buni frați, episcopii: Pap dela Arad, Cristea dela Caransebeș, Radu dela Oradea și Hosu dela Lugoj. După terminarea serviciului divin, care a premers ședinței de deschidere a Adunării toți arhieriei de ambele confesiuni au intrat în altar, de unde au coborât braț la braț, pe ușa împărărească, cei doi mitropoliți, urmași, de cele două perechi de episcopi: Pap-Radu și Hosu-Cristea.

»Prima ședință a adunării generale, s'a ținut, cum am spus, în catedrală. Discursul de deschidere — minunatul discurs de deschidere al președintelui Andrei Bârseanu — ortodox — a fost rostit de pe amvon, ca un mesagiu divin către întreg poporul și către toată lumea.

»Ziua de 15 August 1911 a fost pentru catedrala din Blaj, fără îndoială, cea mai mare și cea mai frumoasă dintre toate zilele pe cari le-a trăit în cursul celor două secole, de când există. Nici odată biserica greco-catolică singură nu i-a putut da strălucirea pe cari i-a dat-o acum neamul românesc în întregimea lui.

»In întreg decursul serbărilor, de altfel, nu s'a auzit din nicio gură nici un cuvânt de natură confesională. Blăjenii vorbeau în cuvântările lor, despre »arhieriei noștri« și despre poporul nostru, uitând cu desăvârșire atât biserica ortodoxă, cât și pe cea unită. Nu mai exista altceva decât: *popor român și națiune română*, una și nedespărțită«.

»Intr'o ședință cel mai tiner arhiepiscop de atunci — fericitul patriarh și fost primministru Miron Cristea a spus: »Zilele acestea să fie pentru noi un pternic îndemn ca să dispară dintre noi orice deosebire de confesiune și să nu îngăduim decât rivalitatea de a ne întrece unii pe alții în munca pentru înaintarea neamului nostru românesc«. (O. Ghibu: Un vechiu focar de educație națională: Asociațiunea »Astra« în rev. »Satul și școala«, Cluj. An. VIII. 1939. Nr. 5—6 p. 136, 138.)

*

Fanfara a luat un frumos avânt și a făcut între 1874—79 mari progrese, fiind mulți elevi cari urmau muzica instrumentală și anume: violina, viola, cello, basul (gorduna), flautul, clarineta, trompetele de deosebite feluri (ca piston, flügelhorn, waldhorn, bombardon, etc.), tobe, triunghiuri, ș. a. Ba se formaseră în afară de orchestra cea mare a liceului, mai multe mici grupuri — quartete — particulare de școlari, cari făceau muzică de sine, astfel că răsuna Năsăudul de frumoasele piese ce se cântau.

Mai ales câțiva Bârgăuani, cari locuiau pe atunci în »*Olimpul*« Năsăudului, se îndeletniceau în deosebi cu muzica și făceau mare gălăgie armonică, seara și în zilele de sărbătoare, — cum au fost *Ioan Orban* cu vioara, *Andrei Monda*, *Dănilă Sânjoan* (cello) *Ion Dologa* și *Eliseiu Dan* (cu trompetele).

Eu de asemenea am format un quartet compus din *Pantilimon Tomi* cu flautul, *Iuliu Göstl* cu clarinetul, *Sanjoan* cu cello, *Ion Găvrilaș* și *Ion Orban*, *Aurel Pop Botta* și cu mine, cu vio-

rile. Multe seri și în zile de sărbătoare am petrecut astfel ceasuri întregi desfătându-ne în acordurile armonioase ale micului nostru quartet.

*

În anul 1877, când s'a primit știrea că Plevna a căzut în mâinile armatei române, — intelectualii năsăudeni, au sărbătorit victoria aceasta într'un mod festiv. Dar și noi școlarii în aceeași seară am sărbătorit în »*Olimpul*« Năsăudului, în casa unui țaran, *Ion Iovu Moldovan*, gazda școlarilor bârgăuani, prin cuvântări naționale înflăcărare, prin toaste, prin cântările orchestrei noastre, — cu un entuziasm deosebit »victoria armelor române culminată la Plevna«.

*

Profesorul Kunna, deși înaintat în vârstă ne-a însuflat foarte mult dragostea de muzică, de aceea eram mai ales mulți vioriști.

Sub Kunna fanfara noastră luase un mare avânt. S'au dat mai multe concerte, la cari colaborau și alte persoane.

Cele mai escelente pianiste au fost pe vremea cea domnișoarele *Rosa*¹ și *Leontina Goldschmidt*¹), care au concertat de multe ori la concertele din Năsăud. Gustul musical și artistic s'a dezvoltat foarte mult în orașelul nostru începând din epoca lui *Kunna*, continuând-se apoi sub profesorii *Iacob Mureșian*, *Oberti*, *I. Fischer*, *Emil Ștefănuț* și *Augustin Bena* până la războiul Unirii.

*

Dau aci programul unui foarte frumos concert, dela 5 Mai 1877.

PARTEA I.

1. »Corul țiganilor« din opera »*Troubadur*« de Verdi, aranjat pentru orchestru de A. Kunna.
2. »*Fantasia*« din opera »*Robert der Teufel*« de Meyerbeer, executată pe pianoforte de damicela *Leontina Goldschmidt*.
3. »*Durerea mea*«, romanță de *Maria I. Basabian*, cântată de damicela *Ot. Göstl*, cu acompaniament.

¹) Fiicele marelui proprietar german și cunoscutului filoromân *Frideric Goldschmidt*, care se căsătorise cu *Ida Pop*, fiica maiorului grănițer *Leon Pop*, și-și mărită pe cele două fete susnumite cu profesorii *Gavril Scridon* și *Virgil Șotropa*, iar pe o a treia *Ida*, cu maiorul *Iulian Marțian*.

4. »Salutare dela Sud«, concert pentru două violine și acompaniament de pianoforte de Fr. Suppè, executată de V. Mihailașiu, A. Kunna și dam. Leontina Goldschmidt.
5. »Romanță« de Golembiofski (Porumbescu), executată de corul vocal.

PARTEA II.

6. »Suveniri dela Mehadia«, de Klein, aranjate pentru orchestru de A. Kunna, executată de orchestru.
7. »Concertant Duo« de N. Lois pentru pianoforte, executat de damicela Roza Goldschmidt și A. Kunna.
8. »Doi ochi« de G. Ventura, pentru sopran și pianoforte, executat de damicela Leopoldina Stock și A. Kunna.
9. »Dorul«, romanță și horă, de G. Th. Micheru, pentru violină și pianoforte, executat de V. Mihailașiu și A. Kunna.
10. »Romana-naționale«, executat de orchestru.
11. »Marșul lui Mihai« (Viteazul).

Antreu pentru persoană 50 cr., pentru copii 20 cr. v. a. Venitul este destinat pentru acoperirea speselor extraordinare a Școlii de muzică dela gimnaziul românesc superior din Năsăud.»

După moartea lui Kunna, în 1878, urmă ca profesor de muzică, în 1879, Iacob Mureșian, fiul redactorului »Gazetei Transilvane« din Brașov.

*

În timpul stăpânirii străine nu se puteau sărbători momentele mai însemnate din istoria neamului nostru. Sărbătoriam numai două acte memorabile și anume ziua de 4 Octomvrie, ziua înființării respective a deschiderii gimnaziului — liceului — nostru și 3/15 Mai, în amintirea marei adunări a Românilor din Ardeal la Blaj.

Dau aici programa serbării zilei de 4 Octomvrie din anul 1871, căci în felul acesta s'a sărbătorit acea zi în tot timpul cât am urmat eu liceul în Năsăud.

PROGRAMA

SERBĂRII ZILEI DE 4 OCTOMVRIE 1871.

I. Marți seara, în preseara zilei de 4 Octomvrie:

1. Opidul (orășelul Năsăud) se iluminează (seara).
2. Junimea studioasă adunată, la semnalul dat, înaintea gimnaziului intonează după mai multe salve date cu treascurile (piuăle): »Veniți Muze odată«, »Frunză, frunzulița« și »Astăzi virtuției« (aceasta din urmă este imnul gimnaziului).

3. De aci se apropie junimea, în ordinea prescrisă, de localul Căpitanului suprem (adică al prefectului districtului) intonând »Doamne ține...«, iar după o scurtă vorbire, ținută de un student, se intonează: »Astăzi, fraților Români« și »Ca un glob de aur...«
  4. Mergând (junimea studioasă) la localul Reverendisimului Domn Vicar și Președinte al Comitetului Școlar, intonează: »Astăzi virtuției...«, iar după vorbirea ținută din partea unui student, (se intonează) »Mult e dulce și frumoasă« și »Hora Unirei«, după aceea în ordinea prescrisă se reîntoarce la gimnaziu, intonând »Deșteaptă-te Române«, »Astăzi virtuției« și »Doamne ține«.
- (Atât Căpitanul suprem, cât și Vicarul, au ținut vorbiri tinerei mei studioase.)

II. Miercuri, în 4 Octomvrie:

5. În zori de ziuă mai multe salve cu treascurile.
6. La orele 9 junimea merge, în ordinea prescrisă, la biserica gr.-cat.
7. După misă junimea se întoarce, în ordinea prescrisă, la sala gimnaziului, unde urmează vorbirile și declamațiunile din limbile, cari se propun în gimnaziu, iar în interval corul intonează diverse piese românești.
8. Seara bal, în favorul studenților miseri și morboși.

Năsăud, la 1 Octomvrie 1871.

COMITETUL

*

În timpul Războiului Independenței, 1877—78, noi citeam ziarele cu mare ardoare și ne bucuram de orice izbândă a armatei române. Cunoșteam tot ce se întâmpla. În toamna anului 1877 generalul turc Muktar Pașa fu bătut în Asia mică pe la Kars undeva. Am avut atunci o mare satisfacție. Într-o după amiază pe la 1¹/₂—2, înainte de începerea orei, se plimba, pe dinaintea localului vechiu a liceului, procurorul dela tribunalul din Bistrița — mi se pare un Sas maghiarizat sau așa ceva — se plimba pentru a pleca în urmă la judecătoria din Năsăud, din apropierea liceului. Noi câțiva din clasa a VII-a am început să strigăm din ferestrele clasei: »Muktar Pașa!« »Muktar Pașa!« la adresa procurorului. În curând procurorul înțelese că strigătele noastre erau pentru dânsul și atunci se repezi în cancelaria profesorilor pentru a ne reclama. Discuțiile și tratativele cu directorul și profesorii în cancelarie au durat întreaga oră dela 2—3. Noi firește că ne-am liniștit. La ora 3 apărui

directorul cu profesorul de clasă pentru a ne ținea o »morală«, arătându-ne primejdiile, ce poate să ne aducă entuziasmul prea pronunțat, pentru școala noastră din partea guvernului și în consecință ne-a dictat întregii clase o pedeapsă de arest de clasă în Dumineca viitoare, pedeapsă primită cu plăcere.

Se știe că Maghiarii simpatizau cu Turcii. Ba chiar formaseră niște bande prin Secuime, cari să năvălească în Vechiul Regat, și noi am făcut în felul acesta un fel de protest.

*

În anul 1874, pe când eram în clasa a IV-a, am primit ca dar dela tata o interesantă cărticică de foarte mare folos pentru educarea copiilor, intitulată »*Opere alese de Benjamin Franklin*« din »Biblioteca de lectură pentru junimea de ambele sexe« publicată de profesorul și pedagogul *I. M. Riureanu*, fost director al liceului »Matei Basarab« din București. Riureanu, născut la 1832, era de origine ardeleană. El a făcut și »*Fundația Riureana*« depusă la Astra-Sibiu.

Biblioteca aceasta a fost de mare folos tineretului și a apărut într'o mulțime de volume, începând în 1869. S'a procurat și pentru școlile din Năsăud, dându-se ca premii, și se aflau și în biblioteca școlarilor. Eu le-am citit și recitit pe toate cu cea mai mare plăcere, ca și ceilalți școlari. Cărticica lui Franklin a fost pentru mine un *mentor* de viață și am urmat pe cât s'a putut minunatele învățături cuprinse mai ales în capitolul »Fragment din memorialele lui Franklin«. Această bibliotecă ar fi trebuit retipărită și continuată. În acest »Fragment« se cuprind regulele de a se conduce în viață și este o adevărată *Carte de aur* pentru tineret. Mai târziu când am devenit profesor și am văzut că nimene nu s'a mai interesat a publica cărți anume pentru educarea tineretului și că nu se dă vr'o importanță lecturii domestice a școlarilor, am luat hotărîrea să public revista »*Amicul tinerimei*«, anume pentru mentalitatea școlarilor, pe care am publicat-o timp de șapte ani, dar n'am prea fost sprijinit tocmai de profesori.

Ministrul Haret a fost cel ce a înțeles importanța unei astfel de reviste anume pentru educația școlarilor și mi-a dat un ajutor cu care am putut-o publica timp de 7 ani.

*

În vara anului 1870 s'a ținut în Năsăud adunarea generală a »Astrei«, la care au participat mulți intelectuali ardeleni. Dar grănițerii noștri au chemat și pe frații vecini, maramureșeni și bucovineni. Toate serbările și ședințele au decurs foarte frumos și o înfrățire națională s'a închiat atunci între frații reslățiți. Adunarea aceasta generală a »Astrei« a rămas memorabilă și prin faptul că cele 44 comune grănițerești și mulți frunțași din »Districtul autonom grănițeresc al Năsăudului« de atunci s'au înscris ca membri fondatori, pe viață și activi, încasându-se considerabila sumă de 5470 florini v. a., cea mai mare sumă încasată vr'odată de »Astra« dela înființarea ei (în 1861) până în anii din urmă.

Am asistat și noi micii »domnișori« la ședințe, la concert și la bal. În tot locul observam un tânăr frumos, svelt, îmbrăcat în costum românesc — cum purtau pe atunci și funcționarii Districtului¹⁾ — cu pantaloni de aba albă, băgați în cisme de lac crepate la tureac (carâmbi), cămașa albă ca zăpada, strânsă cu un brâu tricolor peste mijlocul trupului și purtând în mâini un rol de hârtie, manuscrisul unei conferințe: »Femeia din punct de vedere moral. Misiunea ei în societate și familie«, pe care o ținu aici. Era studentul medicinist *Ioachim Drăgescu*, autorul vestitului roman istoric: »*Noaptele carpatine* sau istoria martirilor libertății« (Horia, Cloșca și Crișan), tipărit în Pesta la 1867. Acest roman era citit de toți școlarii români, atât din Năsăud, cât și dela Blaj, Brașov și Beiuș. Cel dintâi exemplar fusese dăruit bibliotecii gimnaziului din Năsăud de distinsul căpitan grănițer *Silvestru Tomi*, în 1868, apoi s'au procurat mai multe exemplare, ca să poată sătura și să satisfacă pofta de citire a tuturor școlarilor a acestui roman istoric. »Simțemântul de pietate, admirațiune și venerare, ce-l păstrează sântei memorii a martirilor libertății române din 1784, l-a îndemnat — pe tânărul Drăgescu — să întreprindă publicarea istoriei aceluia an, vrând prin asta a redeștepta memoria acelor martiri în stră-nepoții lor și a împintena pe aceștia spre fapte mari de demnitate și mărime națională.«²⁾

În adevăr acest roman a avut o enormă influență asupra tineretului român ardelean, dezvoltându-i în cel mai înalt grad

¹⁾ Vezi Arhiva Someșană Nr. 24, pag. 161—63.

²⁾ Din revista »Sionul românesc« a lui Dr. Gr. Silași, 1867, pag. 143.

sentimentul național. Drăgescu deveni în urmă medic, activând în Vechiul Regat.

*

Conștiința națională românească a fost totdeauna foarte vie în ținutul Năsăudului și mai ales de când s'a înființat liceul. Profesorii noștri au înțeles foarte bine să desvolte și întărească sentimentele naționale și în clase sau cu alte ocazii ne vorbeau de mărețele fapte ale marilor eroi și patrioți din trecutul neamului nostru. Profesorii ne-au îndemnat mereu să citim cărți bune și au înființat încă de cu bună vreme o bibliotecă, în care se aflau cărți potrivite pentru luminarea minții tineretului școlar, cărți ce apăreau în Ardeal sau în Vechiul Regat, astfel că un școlar, care urma liceul aici, timp de opt ani, își aduna o considerabilă sumă de cunoștințe din toate materiile; el citea tot ce, pe acea vreme, forma literatura românească. Mai ales cărțile ce tratau istoria neamului nostru și revistele ce apăreau, precum și ziarele din Ardeal și ziarul »Românul« a lui C. A. Rosetti și »Convorbirile literare«, »Revista științifică« a lui Aurelian ș. a. erau citite cu mare sete și lacomie; toate ne însuflau dragoste de neam, sentimentul național ni se intensifica din ce în ce mai puternic și putem afirma cu toată tăria, că toți școlarii trecuți prin liceul românesc din Năsăud au devenit mari, dârzi și neîntrețuți naționaliști, esceleți români. Noi ne consideram aici la Năsăud ca în țară românească și disprețuiam acel neam îngâmfat, grandoman și intolerant, care ne-a asuprit și secolii întregi și-a bătut joc de neamul nostru.

La gimnaziul nostru s'a înființat încă în anul școlar 1870/71 o »societate de lectură« a școlărilor, care s'a numit: »*Virtus romana rediviva*« și există și astăzi. Ideea înființării unei astfel de societăți se născuse încă din anul 1868, dar numai când se înființă și clasa a VIII-a se putu realiza, sub direcția directorului Dr. Ioan Marte Lazar. Scopul societății era: »Perfecționarea în cultură și știință astfel încât lucrarea Societății să fie reîntregirea studiilor școlastice, cetirea de jurnale literare (adică reviste), mai ales românești, deprinderea în declamarea de bucăți și poezii alese, și operate proprii, așa totuși, ca obiectele, cari se vor alege, să fie în consonanță cu studiile școlastice, încât toată scrutarea politică sau religioasă să fie eschisă. Societatea va avea o bibliotecă,

își va procura reviste literare și științifice, va ținea ședințe peste an, în care se vor citi lucrări literare, originale sau traduceri, se vor ține vorbiri oratorice ori disertații petrecătoare, se vor declama poezii proprii ori de ale altora. Se vor aranja ședințe publice de producțiune (festivaluri).« Lucrările cele mai bune (originale, proprii) cari se citeau în ședințele literare, se păstrează, scriindu-se într'un fel de almanah numit »*Muza Someșană*«, redactat în fiecare an, și în care s'au trecut și cele dintâi încercări ale poetului George Coșbuț, fost școlar al acestui gimnaziu, precum și lucrările multor altora.*)

Membri erau toți școlarii. Mai târziu, de pe la 1895, membri ordinari ai Societății erau numai cei din clasele a VII-a și a VIII-a. Dela 1889/90 guvernul unguresc n'a mai permis să se numească societatea cu numele de »*Virtus romana rediviva*«, ci numai »*Societate de lectură*«.

Conducătorii societății erau directorul sau un profesor. Ea a contribuit foarte mult la cultura școlarilor din diferite puncte de vedere.

Reproducem aici Programăa unei ședințe generale a Societății »*Virtus romana rediviva*« din anul 1871 ca un document cum se țineau acum 68. de ani astfel de ședințe.

Societatea de lectură a junimei studioase dela Gimnaziul superior românesc din Năsăud are onoare a invita la *Ședința sa generală*, care se va ținea la 18/6 Mărțișor 1871 în sala Casinei Inteligenței române din Năsăud. Inceputul punct 6 ore postmeridiane.

Dr. Ioan M. Lazar
director și profesor gimn. și conducătorul societății

Președinte:
Ioan Ciocan (octavan)
Ștefan Rebreanu (octavan)
notarul societății de lectură

PROGRAMA ȘEDINȚEI

1. Corul vocal: Deșteaptă-te Române.
2. Deschiderea ședinței prin conducătorul.
3. Președintele referență despre activitatea societății.
4. Corul: »*Veniți Muze odată*«.
5. Despre știință și foloasele ei. Operat propriu de Grigore Pletos.

*) Istoria Școalelor năsăudene, de V. Șotropa și Dr. Nic. Drăganu. Năsăud. 1918. Pag. 314 și urm.

6. Someșianul, poezie, operat propriu de I. Ciocan.
7. Corul: »Român verde«.
8. Despre invidie, proză, operat propriu de Paul Beșianu.
9. Cătră Transilvania, poezie, operat propriu de Gabriel Scridon.
10. Corul: »Banchetul«.
11. Un vis și realitate, poezie, operat propriu de Basil Borgovan.
12. Influența poeziei, proză, operat propriu de Grigore Marica.
13. Corul: »Tata Noe«.
14. Visul unui Român, poezie, operat propriu de Anton George.
15. Inchiderea ședinței prin conducătorul.
16. Corul: »Arcașul«.

După închiderea ședinței se va reprezenta: »O noapte pe ruinele Târgoviștei sau Umbra lui Mihai Eroul«.

*

În anul școlar 1876/77 societatea a trebuit să-și întrerupă rodnică sa activitate, din cauze pe cari nu le cunoaștem.

Societatea »Virtus romana rediviva« secretă

Câțiva dintre școlarii din cursul superior, simțind necesitatea și lipsa societății, cu care ne obișnuisem și din biblioteca căreia citeam cărți și reviste, am hotărât să înființăm noi una *secretă*.

După o consfătuire a câtorva aleși băeți »buni și de încredere« am compus, firește, »Statute«, pe cari apoi le-am aprobat cu iscăliturile noastre: »Le întărim și ne obligăm a observa strict toți paragrafii acestor statute«. Semnați:

1. *Corneliu Pecurariu*, președintele societății, stud. cl. VIII-a (în urmă teolog, redactor la Tribuna, Sibiu, apoi profesor și revizor școlar în Regat);
2. *Averchie Macovei*, stud. cl. VIII-a (în urmă preot în Bucovina);
3. *George Curteanu*, cl. VII (teolog, apoi casier la banca »Bistrițana« și senator în Senatul român);
4. *Ioan Macavei*, cl. VII (preot Năsăud);
5. *Solomon Haliță*, cl. VII (profesor, inspector școlar, prefect);
6. *Petru Cheresteș*, cl. VII (preot);
7. *Simion Pântea*, cl. VII (inginer agronom);
8. *Alexandru Pop* (din Sângeorz), cl. VII (profesor la Bârlad);
9. *Iuliu Moisiș*, cl. VII (profesor);
10. *Policarp Popescu*, cl. VI, casar (preot în Bucovina);
11. *Simion Pop* (din Nepos), cl. VI (inginer silvic);
12. *Titu V. Făgăraș*, cl. VII, bibliotecar (funcționar la C. F. R.);
13. *Casian Blaga*, cl. VI;
14. *Ioan Găvrilaș*, cl. VI (teolog);
15. *Aureliu Pop*

Bota, cl. VI (profesor, Blaj); 16. *Iuliu Göstl*, cl. VI; 17. *Emanuel Beșia*, cl. V (preot și protopop la Zlatna); 18. *Iosif Catul*, cl. V (profesor în Bârlad); 19. *Simion Popescu*, cl. V; 20. *Gregore Pop*, clasa VI.

Cabinetul de lectură era la unul din colegii noștri — la Em. Beșia — care era și bibliotecarul nostru. Aveam o mică bibliotecă și câteva ziare și reviste. Astfel: *Observatorul* de sub redacția lui George Bariț, *Igiena și Școala* de Dr. P. Vasici, *Convorbirile literare*. S'a procurat și *România literară* — la administrația căreia s'a trimis abonamentul —, dar revista »fiind suspendată«, banii s'au pierdut (4 florini). Dar noi citeam și alte ziare și reviste, pe care le împrumutam dela profesori. În special eu dispuneam de mai multe, dela tatăl și dela fratele meu. S'a citit și ziarul »Unul pentru altul«, adică Românu lui C. A. Rosetti.

Firește că noi țineam ședințe literare, aproape în fiecare Duminecă, în sala clasei a VII-a, unde s'au citit multe »operate proprii«, traduceri, declamațiuni. Subiectele erau alese de fiecare membru după a sa liberă voe. Notez câteva din aceste subiecte:

1. Regele poeziilor, operat propriu de Ioan Macavei; 2. Florica, nuvelă, de I. Moisil; 3. La moartea lui Andrei Mureșian, poezie de Iosif Vulcan, declamare de Simion Pop; 4. Orfanul, poezie proprie de Cornel Pecurariu; 5. O căință, poezie proprie de George Curteanu; 6. Însemnătatea limbii pentru Români, conform sentinței lui Alex. Urechia: Nu sabia, ci limba susține o națiune, de Cornel Pecurariu; 7. Aici predomină vărșatul (Nuvelă comică de Friedr. Craft), traducere de Averchie Macovei; 8. Macedoneanul, poezie de Granda, declamată de Simion Pop; 9. O dorință, poezie, operat propriu de Ioan Macavei; 10. »Anul nou«, conversațiune, operat propriu de Ioan Găvrilaș; 11. »Spălătoresele de noapte«, poveste de d-na Chatelain, traducere din germană de Cornel Pecurariu; 12. Visul, poezie, operat propriu de Solomon Haliță; 13. Păzitoarea de găște la fântână, traducere de George Curteanu; 14. Ceva despre știință în genere și necesitatea ei la poporul român, operat propriu de Emanuel Beșia; 15. Castelul spiritelor, traducere de I. Moisil; 16. Petru din floare, o poveste populară, spusă de Petru Chereșteș; 17. Orice lucră lucră înțelepțește și cugetă la viitor, novelă proprie de Ioan Găvrilaș; 18. Lipsa institutelor de învățământ, operat propriu de Solomon Haliță; 19. Incercări patriotice pentru recăștigarea drepturilor, operat propriu de Iosif Catul; 20. Influența culturii, operat

propriu de Alex. Pop (Sângeorz); 21. Caracterul și însemnătatea lui, operat propriu de Ioan Găvrilaș; 22. »La Români!«, poezie de D. Bolintineanu, declamată de E. Beșia; 23. Pe cine-aștepți tu oare s'aline-a ta durere? Pe-acela ce te sughe? Te calcă în picioare? Pe cari te vând de mii de ori p'un tron? (Cesar Boliac), operat propriu de I. Moșil.

*

Viața noastră în liceu a fost destul de frumoasă, o viață curat românească; deși Năsăudul era o mică localitate, dar cu mare trecut național. Plăcerile noastre erau felurite, după cum creșteam și ne desvoltam.

Primăvara aveam maialul, — la 3/15 Mai — sărbătoare națională, când sărbătoriam amintirea marei adunări a 40.000 de Români pe Câmpul libertății dela Blaj, în ziua când poporul românesc din Ardeal s'a proclamat de națiune liberă și a jurat că va lupta contra impilărilor maghiare și pentru emanciparea lui din sclavia »aristocrației« maghiare. Această zi națională se sărbătorea cu mare fast și un public numeros din Năsăud și din comunele din împrejurime, preoți, învățători, funcționari participau cu familiile lor. Serbarea se făcea în pădurea »Dumbrava«, de stejari, de pe un deal din jos de Năsăud. În zorii zilei Năsăudul răsuna de împușcăturile pivelor, așezate sus pe »Comoară«.

În primii ani ai existenței liceului se făcea un parastas în biserica Năsăudului, pentru cei căzuți în revoluția dela 1848 și o predică relativă. Mai târziu însă guvernul maghiar a oprit a se sărbători această zi cu un fast prea național. Totuși până la anul 1877, deci până la războiul româno-ruso-turc — războiul independenței României — se sărbătorea în toată splendoarea.

Serbarea zilei de 3/15 Mai din anul 1878 a fost excepțional foarte frumoasă, căci vremea era caldă și splendidă, cerul senin.

După ce ne-am întrunit toți școlarii la liceu, la orele 9 am făcut o plimbare prin străzile Năsăudului, în frunte cu fanfara, ce mai rămăsese din timpul regimentului al II-lea de graniță, și cu patru steaguri, în colorile românești, iar pe la orele 11 am plecat în frumoasa pădure de stejari »Dumbrava«. În mijlocul acestei păduri aranjasem înainte cu câteva zile un loc patrat pentru dans, jur împrejur cu jilțuri de pământ, acoperite cu iarbă, frunze și pe

deasupra cu scoarțe și covoare de lână. Alătura, loc pentru bucatărie, pentru mese, scaune, garderobă, etc.

Noi școlarii, în special cei din cursul superior, ne-am încins, cu ocazia acestei serbări naționale, brăile tricolore românești, făcute de țărance din Năsăud și din Rebrîșoara, late de vr'o 3 degete, încinse în jurul trupului, capetele atârând în jos cu ciucurii lor.

La maiialurile aceste luau parte toți profesorii, funcționarii din Năsăud și foarte mulți preoți, învățători ș. a. din comunele vecine, cu fetele lor. După amiază pe la 3—4 începea dansul și era o petrecere și o veselie din cele mai entusiaste. Dansurile, cari se jucau, erau în afară de valsuri, polci și cadrile, jocurile românești Someșana, Romana.

Cu Someșana se începea întotdeauna. În pauză se jucă de o grupă de 12 școlari jocurile voinicești: Călușerul, Romanul și Bătuta, îmbrăcați în costum național, încinși cu brău tricolor. Tot în pauză lăutarii dela Bistrița înveseleau publicul cu fel de fel de cântece românești, romanțe, pe cari lăutarii le aduceau din vechiul Regat, doine, cântece populare etc. Din vestiții lăutari amintesc aici pe Criștof bătrânul, apoi Criștof tânărul, pe Deneș și în urmă pe Goghi, toți excelenți viorști și capelmaistri, pe cari i-am cunoscut și am dansat după armonioasele lor melodii. Dela dâșii noi școlarii învățam toate romanțele și cântecele aduse de ei din Regat și în urmă le cântam mereu.

În timpul pauzei se lua și masa. Mâncările erau aduse de familiile invitate și consta din fripturi de miel, pui, etc., multe prăjituri și școlarii erau invitații și mușteriii familiilor. Alătura însă unele clase se întovărășiau și-și frigeau mieii lor în frigări și se ospătau, iar pentru ca să se răcorească aveau câte un butoiăș cu bere, dela vechea fabrică de bere din Năsăud. În acest timp se țineau și toaste și mici cuvântări de către »studentii« mai mari pentru profesori și de profesori pentru martirii din 1848 ai neamului românesc. În anul 1878 a vorbit din partea școlarilor primul din clasa VII, a noastră, Dănilă Sanjoan (recte Simzian) pentru Patronatul școalelor năsăudene — adică Fondurile grănițerești — la care a răspuns jurisprudentul Ioachim Mureșianu, secretarul fondurilor. Din clasa a VIII-a a vorbit »studentul« Ion Ureche, devenit în urmă căpitan de artilerie în România, unde a decedat,

pentru profesori, căruia i-a răspuns directorul de atunci, Dr. Paul Tanco.

Petrecerea a durat până la orele 9 seara, când ne-am înapoiat cu mare alai la Năsăud, în frunte cu cei 12 călușeri, cu steagurile, îndreptându-ne spre otelul »Rahova«, aranjat anume pentru continuarea petrecerii, până în zorii zilei următoare.

În anul 1879 însă nu s'au mai permis steaguri în tricoul românesc și atunci am umblat cu steaguri numai în două colori, roșu-albastru, și nu în ziua de 3/15, ci de 21 Mai. Nenorocul nostru a fost că în acea zi a plouat și atunci, ca și de altă dată, din prevedere, am aranjat clasele I și II din vechiul local, decorându-le foarte frumos cu verdeață și multe steaguri legate laolaltă și aici naționale. Eu însumi, cu amicii mei, Ion Macavei și alți câțiva, am aranjat totul. Preotul catolic, Ștanek, un bătrân respectabil, artist pictor bisericesc, croat de nație, vizitând sălile decorate de noi, ne-a admirat gustul nostru artistic și ne-a lăudat și încurajat.

*

Copilăria cu jocurile ei, cu petrecerile, cu felul de trai, impus de familiile intelectualilor din Năsăud, de pe atunci, se desebiau în multe privințe de cea de astăzi.

Când am fost în clasa I-a a gimnaziului părinții ne-au dat la un maestru de dans, care venise dela Bistrița, pentru un curs de șase săptămâni, la cari se înscrișese mai mulți »domnișori« și »domnișoare«, pe lângă alți câțiva tineri funcționari dela autoritățile districtuale din Năsăud, cari încă nu știau dansa. Dar majoritatea eram noi, cei mici, dar mai sprinteni și doritori de a învăța. Cu această ocaziune ne-am împrietinit mai mulți școlari din clasele inferioare, un grup a cărui prietinie a durat toată viața noastră. Aici am învățat dansurile: valsul, cadrilul, polca francais, polca mazur, polca repede, cotilionul. Cursul s'a încheiat cu un »bal de probă«, pentru a arăta publicului invitat la acest bal rezultatele învățăturilor noastre.

»Pe vremea noastră« era cerut de familiile din Năsăud, ca din când în când copiii lor să petreacă împreună, fete cu băieți, la câte o familie într'o duminică, la alta în altă duminică sau sârbătoare, unde se întruniau mai multe domnișoare. Scopul era

să obișnuiască băeții cu o conversație frumoasă, să-și însușească maniere civilizate, să se mai poleiască, lucruri, cari se pot face mai bine în societate cu sexul frumos. Era deci chestiune și de educație. Noi, câțiva »domnișori«, aveam convenirile noastre foarte plăcute la două familii: *Goldschmidt* și *Mihailaș*. Eram de obicei patru domnișoare și patru domnișori, cari conveniam destul de des, duminica după amiază, și petreceam minunat prin conversații frumoase, jocuri de salon, dansuri la sunetele melodioase ale pianului, căci domnișoarele noastre erau toate excelente pianiste. Apoi luam o ujină: cafea și copturi (prăjituri), făcute de delicatele lor mânuțe. Natural că ne prezentam bine și curat îmbrăcați și după terminarea petrecerii insoțiam damicelele acasă. Deși eram numai noi, tineretul, în salonul familiei, din când în când trecea și mama lor prin salon.

*

Fiindcă aveam multe cunoștințe între »damicelele«, cari veniau la balurile, petrecerile și festivalurile noastre, de prin satele învecinate, plecam din când în când să le facem vizitele noastre. Eram întotdeauna primiți foarte bine și fiindcă damicelele știau ziua când aveam să sosim, se întruneau mai multe din satele apropiate odată la una, de altă dată la alta, din alt sat.

Noi mergând la aceste vizite ziceam, cu un termen frumos, că mergem »în experiență«. Petreceam minunat cu jocuri de salon, cu dansuri, muzică făcând vr'o domnișoară la pian sau unul din noi cu vioara.

După o masă îmbelșugată ne înapoiam noaptea târziu din frumoasele noastre »experiențe«. Amintesc aici câteva din domnișoare: *Raveca* și *Ana Precup* din Nimigea-Piatra, *Leontina Hontilă* din Mocod, *Victoria Șoldea* din Mititei, *d-soarele Sălvân* din Mititei, *Angelina Coșbuc* din Hordou etc.

*

Eu activam în deosebite grupuri de prietini. Cu unii la petreceri cu damicelele. Cu alții făceam muzică — cvartetul nostru. Cu alții discuții felurite, literare, științifice, dar mai ales naționaliste. Aceste din urmă erau uneori foarte înfocate. Cu alții jocul cu mingea — fuga — în Lager.

Pe vremea aceea jocurile cu mingea nu erau introduse în școale. Noi jucam *fuga*, pe care o învățasem dela feciorii de țăran din Năsăud, care o jucau primăvara. Atunci am jucat și noi în fiecare an, în lagărul Năsăudului, adică pe locul unde odinioară făceau exercițiile militare grănițerii Regimentului nostru. Dar jucam și alte jocuri cu mingea, obișnuite la Năsăud.

Mai târziu în cariera mea de profesor, în călătoriile făcute prin Germania, am văzut că un joc cu mingea asemănător cu fuga noastră se juca de școlarii liceelor, sub conducerea unui profesor. Acolo unde am asistat odată timp mai îndelungat, profesorul conducător era cel de filosofie, care juca împreună cu școlarii.

Când în anul 1895 fusei numit director al gimnaziului din Târgul Jiului între alte inovații ce am introdus la această școală, au fost și jocuri cu mingea. Am învățat următoarele jocuri: *Ticu* (în 3, în 4, în 6 și în 8), *In oraș*, *Poarca* și *Fuga*, jucându-le împreună în curtea școlii, care era destul de spațioasă. Mai ales fuga a plăcut și în curând, începând din primăvara anului 1896, s'au răspândit în oraș, jucându-le și elevi dela alte școli.

Cu ocazia vizitei ministrului Spiru Haret, în Octomvrie 1897, la gimnaziul din Târgul Jiului, l-am invitat să vadă jucând elevii jocul fuga. Ministrul, surprins de acest joc, a intrat însuși în joc pentru câteva momente și s'a observat că și el cunoștea jocul, căci în Moldova, de unde era originar, se juca. Și la începutul anului următor, la 15 Aprilie 1898, ministrul Haret a dat »Deciziunea prin care se institue concursuri anuale de jocul *oina* pentru toți școlarii din școlile secundare, normale și primare din țară«. El numește jocul acesta — *fuga* noastră dela Năsăud — *oina*, cum se numește în Moldova. Iată ce scrie Haret în al său Raport adresat M. S. Regelui asupra activității Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor din anul 1903, la pag. 212: »Prin deciziunile noastre din 13 Aprilie 1898 și Decemvrie 1898 (anexa Nr. 64), am introdus jocul de *oină* ca exercițiu obișnuit în școli. Pentru aceasta am înființat *concursul anual* de *oină*, care trebuie să se țină la 10 Mai în fiecare oraș, unde sunt mai multe școli, între toate liceele, gimnaziile, seminariile și școlile normale, precum și *concursul general de oină*, în care echipele învingătoare din diversele orașe luptă între ele pentru premiul cel mare. Oina este un

joc gimnastic foarte potrivit pentru a desvolta vigoarea, agilitatea, curajul și spiritul de deciziune, și va fi cel mai bun exercițiu pentru tinerimea noastră, care, cu mirare și cu îngrijire, constatăm că a pierdut gustul de a se juca, după cum se cuvine la vârsta ei.

*

Liceul din Năsăud a fost o mare binefacere pentru poporul din ținutul grănițesc, ca și din toată partea de Nord a Ardealului. Profesori cu studii universitare, licențiați și doctori în teologie, filosofie, istorie, științe, etc. dela universitățile din Viena, Graz, Budapesta, Cluj ș. a. stabiliți în Năsăud încep o viață culturală, națională, economică și sunt întemeietorii unui puternic curent educativ, moral, economic, național. Poporul nostru fiind crescut în spiritul moralei și a legii românești, principiile religioase erau infiltrate și în copiii săi. Pe această bază noii profesori au clădit educația tineretului. Oameni cu studii serioase, cu experiențe câștigate la universitățile germane, cu multe cunoștințe ce și-au apropiat din mediul bun în care au trăit, au inspirat și tineretului reguli sănătoase de educație. Toate acestea au dezvoltat și întărit dragostea de neam în fiecare școlar, care a trecut prin excelențele școli năsăudene, cari apoi au dat mulți bărbați de caracter ferm, naționaliști neîntrepuți și idealști.

O adresă memorabilă

Ioan Vaida

Chiar acum când se pregătește jubileul de 75 ani al liceului din Năsăud, este de o deosebită actualitate scrisoarea adresată în 1876 din partea »adunării generale a Comitetului administrator de fondurile școlare năsăudene« către căpitanul suprem *Alexandru Bohățel* ca un splendid și autentic atestat despre activitatea națională a acestuia.

Fericitul meu bunic știa să se pună — după posibilitățile și necesitățile împrejurărilor și în fruntea acțiunilor; iar dacă pășirea lui în primul plan ar fi periclitat reușita, știa să rămână și în rezervă, aranjând de după culise mișcările ce le credea oportune, fără de a fi chinuit de mâncărimea multor politicieni actuali, cari nu se pot reține de a figura la toate ocaziunile cu persoana și numele lor.

Numai cine a cunoscut firea discretă și rezervată a lui Bohățel, poate apreția satisfacția cu care el se exprimase odată, în ultimul deceniu al vieții sale — într'un cerc intim — privitor la întemeierea liceului năsăudean, astfel: »Pe la începutul anilor 1860 Românii au vrut să întemeieze gimnaziile de 8 clase românești la Făgăraș, la Caransebeș, la Baia de Criș, la Arad, la Șomcuta mare și în alte părți; dar numai noi, cei dela Năsăud, am și realizat acest lucru, și n'am rămas numai cu bunele intenții«.

Dr. Ioan Vaida

Nr. 256 ex 1876 — Comit. fond. școl.

Illustrisimului

Dn Căpitan suprem *Alexandru Bohățel de Glod*

în Loc

Illustrisime Dle Căpitan suprem!

În 18 Iunie 1876 s'au împlinit 15 ani de când ați primit conducerea Districtului Năsăud.

În acest răstimp — în care s'au ivit multe momente critice — pe lângă conducerea afacerilor politico-administrative în care ați arătat atâta înțelepciune și tactică admirabilă, nu ați întrelăsat un moment a da subscrisului Comitet tot sucursul, în tot modul, ca acesta să-și poată împlini misiunea sa pe cât de înaltă pe atât de grea și împreună cu răspundere mare; și așa *înființarea gimnaziului și organizarea celorlalte institute de învățământ în mare parte este meritul Illustrității Voastre*. Pentru aceea și ține de strânsă datorință a Vă exprima profunda mulțămă și a Vă ura, ca Dzeu să Vă țină încă mulți ani în deplină sănătate și îndestulare împreună cu pe prea stimata familie, rugându-Vă a ne excusa decumva ca începători în viața constituțională nu am fost cu destulă considerațiune la consiliile Illustrității Voastre, și asecurându-Vă că *meritele ce le-ați câștigat față de institutele noastre de învățământ, și prin ele față de tinerime*, vor rămânea scrise nunumai în analele Districtului Năsăud, a cărui viață autonomă cu ziua de 31 August 1876 a încetat, ci și în inimele generațiunei prezente și ale celor viitoare.

Repețind profunda mulțămă, Vă rugăm ca și pe viitor să nu ne denegați ajutorul de care Vă vom ruga.

Din adunarea generală a Comitetului administrator de fondurile școlare. Năsăud în al 2-lea Septemvrie 1876.

Președintele: *Gregoriu Moisil*, vicar eppesc foraneu.

Secretarul: *Toma Mihalca*

Viața religioasă, socială și culturală în ținutul nostru

Pamfil Grapini

Venerabilul arhidiacon Pamfil Grapini din Șanț scrisese în 1913 acest articol pentru un album comemorativ, care însă atunci — cu prilejul jubilariei alor 50 ani dela înființarea liceului nostru — nu putu fi scos la lumină. El publicăm deci acum, fiind el tot atât de actual. — *Dir. „Arh. Som.”*

II   „Urmasii”   „Agere et pati”

În anul când scriu aceste șiruri, se încheie pentru ținutul nostru, numit odinioară „*Valea Rodnei*”, o epocă de o jumătate de veac, decând — Minerva ocupând locul lui Marte — locuitorii aparțiuitori fostului al II-lea regiment român de graniță din Ardeal, inspirați într’o oră de Dumnezeu luminată, au putut să-și vadă înființat gimnaziul (liceul) de opt clase din Năsăud, deschis la 4 Octomvrie 1863. Acela a fost pus sub patronajul împăratului și regelui Francisc Iosif I, voidind fundatorii și pe această cale să arate lumii alipirea lor de capul încoronat, și să-i păstreze credință și în timp de pace, ca și în războiu. Astfel au știut strămoșii, moșii și părinții noștri să prefacă prețul hainelor lor proprii — cu cari se îmbrăceau de soțiile lor în timp de războiu — adecă fondul de mondire, precum și alte fonduri și capitaluri, în fonduri culturale destinate pentru luminare și pentru cultivare. Noi fiii acelor bravi fundatori, noi căți suntem în viață și am crescut la lumina liceului din Năsăud, susținut și adăpat de puterea și izvorul sudorilor depuse de întemeietori, nu putem alta decât să alergăm

cu prinosul recunoștinței noastre spre a-l depune cu evlavie la picioarele înaintașilor, ca pe un pedestal de granit. Il depunem fiecare în forma cum o știm, atât pe mormintele fondatorilor, cât și pe ale celor ce au fost dascălii noștri iubiți, cari toți s'au săvârșit bine lucrând, fără de a privi la mari retribuțiuni, și având înaintea ochilor numai împlinirea datorinței lor. Acestor umbre mărețe mă simt dator și eu fiul acestui ținut, să închin cu recunoștință câteva șire, pentru că fără acest focal de cultură, mulți am fi rămas tot la coarnele plugului, și prea mulți în servicii străine.

În momentul când asistăm la ridicarea unui monument de amintire în drumul și stațiunea de o jumătate de veac, voiesc ca de pe o columnă Traiană: »*Salve Parva Romuli Nepos*« să se descifreze și analizeze: în ce a stat puterea de rezistență, trăinicie și conservare a poporului nostru, din acest ținut, de nu s'a prăbușit nici clătinat în mijlocul greutăților și adesea și a ispitelor. Cicero ne spune în cartea »*De legibus*, I, 24« că el nu cunoaște popor care să nu știe că trebuie să fie o Dumnezeire; iar Plutarh în »*Adversus Col. epic. 31*« zice: »Vei găsi oameni cari nu știu ce-s banii și artele, dar nu vei afla nici o societate fără credință în Dumnezeire«. Credința în Dumnezeu, în nemurirea faptelor bune și în răsplătirea acestora, o află legată de inima poporului român, ca un fir de aur, isvōrit din soarele ce nu se poate ascunde de tot, începând dela cele mai îndepărtate veacuri până azi; și această credință i-a fost tăria și singura lui garanție de reușită și de ocrotire în trecut și va fi și în viitor. Apoi credința-i o virtute, iar virtutea e nepieritoare, ei i se'nchină timpul și spațiul, ea e ceva Dumnezeesc. Sufletul așezat în credință și adăpat de speranță e o fortăreață tare, care în deșert va fi atacată cu orice arme, și chiar înconjurată și izolată de lume, ea își va lua alimentul și tăria din izvorul credinței și speranței. Când poetul Ovidiu, a cântat laudând »*aurea aetas*« și a zis că oamenii oarecând »*sponte suo legem cultumque colebant*«, eu află că aceste două mărgăritare: legea și cultul, s'au cultivat de către poporul nostru românesc în măsură mai mare decât orișice, și astfel cred că aceasta a și pricinuit trăinicia noastră. S'au nimicit tronuri și orașe, s'au stins popoare fără credință'n Dumnezeire, și tot așa se prăbușesc

și azi acolo unde nu-i credință. Diversele epoce de suferință trecute peste poporul nostru, ca un puhoiu ce rumpe și spală, nu ne-au produs schimbările ce s'au văzut la alții, căci »*apa trece, pietrele rămân*«. Fost-am decimați și încătușați, un martiriu lung și greu, a fost în mare parte viața poporului român; dar zidul de care s'au frânt de atâtea ori uneltirile răuvoitorilor a fost: »inima, sufletul viteaz și credința'n Dumnezeu, exprimată în cuvintele: lege și limbă«. »Sponte suo« adică adeseori lipsit de conducători buni și drepecți, ba conduși de oameni cu rele gânduri față de poporul nostru, acesta dela sine și prin sine, din voia sa și din iubire către limbă și lege, tăcea, suferia privind la ziua cu lumină, la ziua de scăpare ca dintr'un Egipt greu, pe un drum luminat ca de o columnă de foc ce ducea către dreptatea divină, în care căuta credință și scut în vremile de nevoie. La urechea acestui popor suna din depărtare cântecul:

»*Viitor de aur românimea are
Și prevăd prin sedi a ei înălțare*«.

Nici azi nu pierdem nădejdea că »auriu ca mândrul soare, e al nostru viitor«. Unele din frumoasele visuri le-au văzut realizate părinții noștri, iar altele le vedem noi și le vor vedea urmașii noștri, dacă vom rămânea statornici în lege și limbă.

Trăsura caracteristică a poporului românesc din ținutul nostru, care a format oarecând al II-lea regiment românesc de graniță din Ardeal, a fost în trecut și este și azi: credința și alipirea către lege și limbă. Din acest izvor el și-a scos și-și va scoate totdeauna putere de viață, perseveranță și trăinicie. Poporul de rând și azi, fiind întreat de ce lege este, răspunde: *de legea românească*. Legea e una cu limba sa, și tot așa, limba cu legea lui au aceeaș obârșie. E destul să știe că: »Lege, limbă vorbe scumpe la strămoși era, ei ar plânge în morminte, când le-am lepăda«. Academia de cultură și știință a poporului român, din care acesta a supt credința și s'a inspirat spre fapte mari, a fost biserica sa. Micile bisericuțe de lemn, nesuferite de străini și adeseori chiar scoase din mijlocul satelor în care locuiau și aceștia, le însuflau Românilor noștri credința și apărau tezaurul scump: legea noastră.

Introducerea sistemului militar în ținutul nostru, la 1762, a aflat pe locuitorii acestei văi tot cu aceeaș credință tare către legea și limba lor ce au avut-o în trecut, *fără de a se face vreo deosebire între unit sau neunit*, mulțumiți când li se zicea că sunt de »legea românească«. Răsboaiele îndelungate, la care au luat parte locuitorii acestui ținut militarizat, pe toate câmpiile Europei, — unde li s'a recunoscut vitejia și statornicia suptă din credința către lege și jurământ, — sunt dovadă cumcă un popor ce ține la legea sa, știe să-și îplinească datorința, și că oriunde va fi pus, va sta la locul său și nu-și va călca jurământul, fiindcă trăiește în frica lui Dumnezeu și nu se lasă niciodată ispitit, amăgit ori intimidat fie prin promisiuni, fie prin amenințări. Iar după ce Europa a fost pusă în uimire de vitejia acestor grăniceri îmbrăcați în sumane negre, pe care i-a lăudat și marele Napoleon, steagul lor după revoluția din 1848 a fost împodobit cu medalia de aur, ca recunoștință »*pentru statornicia lor în credința jurată*«. Prin aceasta decorare a fost distinsă nu numai credința ci și legea noastră românească, care a făcut din fiii poporului nostru luptători leali și viteji.

Par'că văd, înainte de plecare la »tabără«, șirurile de ostași însoțiți de mame, soții și copiii intrând în bisericuțele satelor și închinându se în fața altarelor și apoi după ce-și iau rămas bun dela ai săi, plecând cu un »Doamne ajută mi«. Iar moșnegii, femeile și copiii rămași acasă cercetează zi de zi locașul sfânt implorând pentru cei plecați sănătate, ca să se poată întoarce teferi la vatra parăsită. Iată adevărata credință izvorită din legea sfântă și păstrată prin biserica poporului nostru.

Precum la înființarea graniței militare și după aceea cele 44 comune de »lege românească« au avut dureri comune și au suferit multe lovituri împreună unite toate, tot așa ele au stat unite întru apărarea averilor comune cum și în nizuința de a înainta în cultură și civilizațiune prin propriile lor puteri, și mai ales pentru a susține școli confesionale cari oferă marele contingent liceului de 8 clase din Năsăud înființat la 1863 numai din averea părinților noștri.

În răstimpurile mai îndelungate de pace și cu ajutorul școlilor noastre, iar mai apoi a liceului nostru — puse sub condu-

cerea oamenilor de inimă — poporul și ținutul nostru întreg a luat un puternic avânt spre cultură și lumină. Muncitorii pământului cari în multe privințe gemeau într'un fel de întunecac au început să se deștepte prin înșiși fiii lor. Meseriașii și industriașii români, cari odinioară lipsiau cu totul, azi în mare parte sunt reprezentați prin fii de a-i noștri. Școlile noastre și în special liceul sunt pline de fii de ai poporului cari cu timpul au devenit educatori buni, preoți harnici, intelectuali aleși de toate carierele, așa că azi putem sta față cu cei ce de multe veacuri ne-au în-genunchiat. Bisericile de lemn, care în veacurile trecute nu s'au putut restaura și înlocui cu altele mai trainice, în deceniile ultime au putut fi în schimbate în clădiri măndre de piatră, ca prinoase de îndoită mulțumire lui Dumnezeu pentru trecut, și ca scut pentru viitor. Preoții crescuți în școalele bune ale ținutului nostru, apoi crescuți în seminariile teologice din patrie și în unele chiar și din străinătate, își depun toată puterea sufletului și minții lor pe altarul poporului din al cărui sân au ieșit, făcându-l să țină pas, ba să și emuleze cu alte popoare conlocuitoare. Preoți¹ și laici, intelectuali și muncitori manuali, uniți în cugete și în simțiri trăiesc unii cu alții, și unii pentru alții.

Străinul care trecuse acum 50 de ani și a cunoscut atunci acest ținut, s'ar uimi mult de progresul și cultura pe care ar trebui să le constate în această lume nouă; acela află ominie, e salutat chiar și dacă nu-l cunoaște nimeni, oamenii sunt liniștiți, sufletele lor lipsite de viclenie, iar casa și îmbrăcămintea curate. Poporenii ies în dumineci în mare număr dela sfânta slujbă și în ordine veche militară merg toți înaintea primăriei unde li se publică diverse chestii, iar mulțimea copiilor umple drumul când ei ies din școală.

Trebue să se amintească aci și unele rele și abuzuri care intră în popor dela și prin străini. În prima linie alcoolismul e o mare nenorocire și el zace în deosebi în nerespectarea repausului duminical, lăsând deschise crâșmele, pentru ca statul să aibă un câștig financiar, în loc să aibă un popor înstărit, liniștit, sănătos, și brațe tari, apte de a apăra patria în timpuri critice. Petrucă în șirul de luptă și în linia de foc nu se pot pune butoaiele cu rachiu pernicios, și moralul armatei și al poporului nu se poate

susține cu un astfel de mijloc. Până când nu se vor lua măsuri radicale și nu se vor închide crășmele în dumineci și sărbători, orice predici, reuniuni de temperanță, conferențe ș. a. vor fi zădărnice. Crășme de tot puține sau defel, și atunci vor fi mai puțini nebuni, boale și crime vor fi tot mai rari și temnițele tot mai goale; dimpotrivă brațele de apărare vor fi tari, emigrările vor scădea și bunăstarea va crește.

Intru cât mai există viciuri între popor și se dau uitării obiceiurile bune din trecut, e de datorința fiecărui om luminat să premeargă cu exemplul bun, să-și împlinească datoriile, readucând la calea dreaptă pe cel slab și nevoiaș.

Paralel cu creșterea numerică a poporului au trebuit să se înființeze în satele noastre noi școli cu mai mulți învățători. Dăscălimba de azi a școlilor noastre e crescută aproape în întregime la institutele noastre românești din acest ținut. Avem o falangă de învățători, conștii de misiunea lor și totdeauna gata să desvolte activitate și extrașcolară. Fiecare comună din cele 44 foste grănițerești militare își are averea sa separată comunală, iar bisericile își au averea lor proprie, administrate și controlate de organele și corporațiile în drept. În toate satele se află edificii frumoase pentru școli, cele mai multe cu 2 până în 6 învățători.

Pas de pas cu luminarea prin școală s'a desvoltat treptat și a luat avânt și viața socială, deoarece cultura îl face pe individ mai asociabil, iar prin asociere se pune unul în serviciul celuilalt. Școlile bune ne-au făcut mai prietenoși unul cu altul, ne-au împrietenit cu știința, ne-au dat reuniuni și coruri și au desvoltat în noi simțul estetic, moderația și iubirea de tot ce-i nobil.

Abea aflu comune în care să nu fie una până'n două reuniuni, abia aflu familie fără carte, foi economice ș. a. Aproape din niciun sat nu lipsesc reuniunile de cetit și cânt, de înmormântări și asigurări contra pagubelor, șezători literare ș. a. »Astra« își are agenții aproape în tot locul.

Am văzut țărani de ai noștri, ducând cu sine la munca câmpului și o gazetă sau altă carte; în timp de repaus vrea să citească și să știe ce se mai petrece în lume, starea sămănăturilor, prețul vitelor și alte diverse știri necesare. Un popor ca acesta e păcat să fie lipsit de conducători firești, și dat exploatării în mâini

străine, ci trebuie educat să fie conștius de drepturile și datorințele sale.

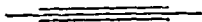
În timpul mai apropiat poporul nostru a început a se deda la o economie mai rațională și mai cu calcul în toate ramurile: sătenii au vite frumoase, bine'ngrijite, unelte economice ușoare și practice, cultivă la timp pământul, și se ocupă cu pomăritul, legumăritul și stupăritul.

Meseriile și industria, cam puțin cultivate mai'nainte, au luat avânt, aproape în fiecare sat afli tineri și bărbați de ai noștri: fauri, curălari, ciobotari, tăbăcari, zidari, rotari, morari, grădinari, comercianți și alții.

Școalele de pretutindenea sunt pline cu copiii de ai noștri și chiar universitățile și academiile sunt mândre de diligența și age-rirea fiilor opincarilor, știind aceștia să studieze și să rabde.

Românul nostru împreună cu harnica sa soție nu e întristat și îngrijat dacă are mulți copii, și zicând: »Dumnezeu ni i-a dat«, le hotărăște cum și cu ce să trăiască. Un popor care astfel se sporește, e binecuvântat de Dumnezeu, și până când îl va caracteriza moralitatea, până atunci are și drept la existență. Femeia română ia parte activă în întreaga viață economică și pe lângă creșterea anevoioasă a multor copiii, se îndeletnicește cu industria de casă, cu cusături și țesături admirate în toate părțile, precum și cu pregătirea mâncărilor simple dar gustuoase; e iubitoare de muncă în grădina plină cu legume și flori. În proporție cu cultivarea bărbaților s'a pus și se pune pond și pe educația femeilor noastre, așa că intelectualii care-și caută soții de alt neam, o fac aceasta sau dintr'o dragoste excesivă, sau dintr'un interes material. Azi avem femei pe toate carierele: învățătoare, maestre, medici și altele cu care ne putem mândri. Nu putem însă lăsa neamintită o boală socială, care poate roade la rădăcina bunei stări și adecă luxul care ca și alcoolismul ar trebui combătut și stirpit.

Orice lucrare bună începe dela individ și familie, deci dela rădăcină să stărpim ce e rău, ca așa în familia mare — în societate — să nu fie decât »flori și armonie«.

Liceul »Virtus romana rediviva«

Ștefan Bodiu

Amintirile profesortului Bodiu — ca și articolul precedent al părintelui Grapini — au fost scrise în 1913, însă au rămas până azi nepublicate.

Ștefan Bodiu, fost profesor la liceul »Traian« din Turnul Severin, s'a născut în comuna Mocod (jud. Năsăud); și-a făcut studiile secundare la liceul din Năsăud, unde a luat bacalaureatul în 1874. A urmat universitatea din București, unde a luat licența în istorie și filosofie. A răposat în 1914.

Dir. „Arh. Som.“

Iadul numit Austria, în care printr'o nebulie a sortii au fost aruncate să se frământe și să-și plângă păcatele toate neamurile din Europa, începuse să troznească și se părea că se apropie de prăbușire. Nu era un punct al întinselor sale graniți, care să nu fie amenințat și în direcțiunea căruia să nu întâlnești un dușman. Francezi, Nemți, Poloni, Ruși, Italieni, Români toți căutau câte o mică răfuială. Barem Turcul îi îndreptase iataganul drept în inimă, dar o scăpă Polonul, pe care atunci Austria îl răsplăti cu distrugerea. În asemenea împrejurări și mai ales fiindcă pe acele vremuri nu existau armate permanente, pe cari la nevoie să le poți concentra repede într'un timp și la un punct dat, marea Impărăteasă Maria Terezia a înființat vestitele regimente de grăniceri pe toată întinderea graniței Imperiului, începând dela Maramureș, de jur împrejurul Ardealului, până la Croația. Intre acestea era și *Regimentul al II-lea de graniță românesc dela Năsăud*.

Toate comunele cuprinse între valea hotarului spre Sud de Mocod, între râul Țibleș, între lanțul Carpaților, — ce începând dela piscul Țibleș formează granița de Nord a Ardealului des-

părțindu-l de Maramureș și Bucovina și coborând spre Răsărit până la Monor, iar spre Sud până în Someș, — fură încorporate în acest regiment. Toate aceste 44 comune au fost supuse regimului strict militar, în baza căruia întreaga populație bărbătească validă era obligată să servească ca soldat, cu toate ale ei, afară de armament. Regim aspru și greu, însă drept și mândru. În schimb, toți locuitorii acestui ținut au fost declarați pentru totdeauna liberi de groaznica iobăgie, și li s'au dat în perpetuă stăpânire toți munții acelu ținut cu pășunile și pădurile lor.

Dar o trecere atât de rapidă dela o stare la alta nu putea să nu producă și aci, ca și în alte părți o sguduitură. Absolut întreaga populație era românească, obișnuită cu viață patriarhală, simplă și curată, cum nu poate fi decât în munți. Negoț nu prea făcea, boierii unguri nu avea pe lângă sine, căci în tot ținutul nu era nici o mare proprietate. Evreismul nu luasă încă proporțiile îngrijitoare de azi, ci »jupânul« era considerat ca o ființă inferioară și înjosită. Așa că, de fapt, populația acestui frumos ținut era liberă de iobăgie, chiar înainte ca stăpânirea să-i spună acest lucru. Acum această populație blândă, simțind că se apropie o nouă stare de lucruri cu totul necunoscută, și pe care nu o văzuse la alții, se revoltă. În mintea ei simplistă această populație își concretizase toată nemulțămirea și toată ura în contra tunderii părului. Mișcarea însă fu repede năbușită, iar urzitorul ei, *Todoran*, fu executat pe platoul deasupra satului Salva, unde urmașii îi ridicară o cruce, cu ocazia comemorării de 100 ani dela acea întâmplare.

Apoi iute se fixară reședințele și se făcură clădirile și taberele necesare pentru cele 12 companii, iar în centrul regimentului, în Năsăud, pe lângă clădirile necesare comandamentului și statului major, se mai zidi și o clădire monumentală pentru școala militară, arsă mai apoi de Maghiari la 1849. Încetul cu încetul poporul se obișnuî cu viața militară, cu regularitatea și cu disciplina ei de fier, neînduplecată și deopotrivă pentru toți. Ce fel de militari au fost fiii acestui regiment pur românesc — cu excepția ofițerilor superiori streini, din motive politice — o pot dovedi toate războaiele pe cari le-a purtat monarhia austriacă timp de 100 de ani. În special a luat parte și s'a distins în războaiele cu Napoleon I,

cutreerând Italia, Germania și mai târziu și Franța, încât chiar marele împărat nu s'a putut răbda să nu recunoască pe față bravura aceluia regiment, în uniformă sa curioasă.

Ce se mai zicem de tenacitatea acestor oameni cari, pe lângă nevoile războiului, puteau să îndure și alte nevoi tot atât de mari în timp așa zis de pace: drumurile acele nesfârșite până la câmpul de războiu. Câți dintre noi ar putea să facă astăzi pe jos drumul dela Năsăud până la Verona sau până la Lyon? Ei însă l-au făcut, și nici nu se putea altfel, fiindcă pe atunci nu erau căi ferate. Am apucat și eu câțiva bătrâni din comuna mea, cari făcuseră aceste drumuri, și îmi plăcea nespun de mult să-i ascult povestind acele fapte, în limba lor simplă, dar foarte plăcută în naivitatea ei fermecătoare. Și cel puțin, dacă această grozavă energie cheltuită și atâtea vieți închise în pământ străin, ar fi servit propriei cauze!

Dar bravura și tenacitatea acestui regiment s'au manifestat în toată strălucirea lor în anii de groază 1848—1849. Dacă în acest an memorabil vijelia revoluției s'a întins peste întreg continentul European, cum era să scape de furia ei tocmai Austria, în care cele 10 naționalități — diferite ca limbă, diferite ca aspirații — erau ținute în frâu numai grație desbinării pururea vie între ele chiar dela centru? E cunoscută doar lozinca: »Divide et impera«. Acuma, când frâul scapă din mâna cărmaciului, destrămarea deveni generală și anarhia fără pereche. Dela Adriatică și până dincolo de Carpați nu era decât distrugere de bunuri și vieți, întrecând în brutalitate tot ce se văzuse în alte părți, fiindcă aci ura era mai mare și mai veche și apăsarea mai grea și mai nedreaptă. Când popoarele au văzut că focul se întinde și asupra Vienei, că însuși împăratul — considerat de ele ca sfânt de care nu se poate cineva atinge fără să fie pedepsit de puterea cerească — că însuși el e silit să fugă și să facă loc altuia, că Maghiarii pot să-l detroneze fără să fie pedepsiți imediat, atunci debandada nu mai cunoștea margini. Regimente după regimente treceau de partea insurgenților și în special a Maghiarilor, cari știură să profite de nelămurirea celorlalte popoare și să atragă, și să concentreze toată aceasta energie, încă anarhică, de partea lor. Habsburgii sunt detronați, armatele și popoarele deslegate de jurământul către împărat,

Ungaria pusă sub dictatura lui Kossuth, iar moneda austriacă înlocuită cu monedă națională maghiară. Toate acestea se petrec val vârtej, încât credeai că vechea monarhie s'a și prefăcut în bucăți.

Un singur popor a rămas neclintit în credința cătră Impăratul său, fără să șovăiască, fără să precupețească: poporul român. Un singur regiment n'a stat un momen pe gânduri că trebuie să-și țină jurământul de credință chiar cu prețul vieții: regimentul românesc din Năsăud. Statornicia acestui regiment în credința către Impărat a fost atât de neclintită, încât n'au putut să-l abată dela datorie nici amenințările, nici ademenirile cele mai promițătoare. La un moment dat, aceste deveniră atât de copleșitoare, încât ofițerii regimentului — aproape toți străini de neam — primiră să treacă de partea Maghiarilor și veniră să propună acest lucru și soldaților așezați pe linie de luptă. Dar atunci s'a întâmplat un fapt militar de o măreție rară în istoria tuturor popoarelor și a tuturor timpurilor. Anume, sergenții regimentului — la auzul acestor propuneri — ies din front și comandă soldaților să încarce armele și să tragă în ofițerii lor. Aceștia însă imediat o luară la fugă. Mai târziu unii dintre ofițeri fură degradați, alții internați prin fortărețe, iar steagul regimentului pe care grănicerii l-au purtat cu cinste și glorie pe toate câmpiile de luptă ale Europei, timp de 100 de ani, a fost *decorat cu cea mai mare medalie de aur*: »Für standhaftes Ausharren in der beschworenen Treue«. Ca copil am văzut această faimoasă medalie atârnată de zdrențuitul și gloriosul drapel ce se păstra în vechea biserică din Năsăud.

În cele din urmă revoluția fu înfrântă cu ajutor rusesc. Maghiarii depuseră armele la Șiria (Világos) lângă Arad. Vreo 13 generali de ai lor fură spânzurați, iar căpeteniile revoluției, în frunte cu Kossuth, luară lumea în cap! Austria slăbită și plină de ruine trebuia să-și vină în fire și să se reorganizeze pe alte baze. Trebuia să se cheme la viață și să se pună în valoare calitățile tuturor popoarelor din întinsul imperiu. Tânărul Impărat, venit în capul imperiului în timpul celei mai groaznice sguduiri prin cari poate trece un stat, și-a dat seamă de greutatea problemei. Nu e locul nici timpul să ne ocupăm aci de reformele introduse. Vom menționa numai că regimentul de graniță năsăudean a fost

desființat. Toată zestrea acestui regiment a fost trecută la stat, dându-se Năsăudenilor în schimb o sumă de bani și lăsându-li-se pe mai departe toți munții ca proprietate a celor 44 comune. Li s'au dat administrații civile și justiția cu limbă românească, ca singură limbă oficială, îndreptându-se totul spre liniște și progres.

Românii Năsăudeni, în timpul regimului militar de 100 de ani, contractară — prin adaptarea la mediu — unele calități, cari făcură să iasă superiori fraților lor în fața problemelor erei nouă. Spiritul de ordine și disciplină, tenacitatea și spiritul de jefă, mândria și ura contra minciunii, au trecut și în viața civilă, într'un mod atât de pronunțat, încât le-am putut constata, îndată ce am trăit în diferite ținuturi românești. Nu pot să trec cu vederea încă o mare calitate — sublimă acolo unde-i stăpână dreptatea, dar periculoasă, acolo unde ajunge la suprafață pehlivănia și bunul plac — adică *supunerea necondiționată la legi și autorități*. Cu această zestre pășiră Năsăudenii în era nouă, și la început eminentele lor calități le serviră de minune, dovedind tact și maturitate politică, parc'ar fi trăit zeci de ani sub un regim constituțional. Mai târziu, când bătrânii cu mai puțină carte dar cu foarte mult bun simț, au plecat unul câte unul, iar locul lor l-au ocupat tinerii eșiți chiar din școalele înființate de acei bătrâni, lucrurile întru câțva s'au mai înșchimbât. După ce s'au mai liniștit stările sociale, prima întrebare ce li s'a pus Năsăudenilor a fost: ce să se facă cu fondurile lor crescute la sume considerabile. Au fost de aceia cari cereau să se împartă banii între cele 44 comune, dar marea majoritate a hotărît ca fondurile să fie destinate scopurilor culturale, și mai întâi să se înființeze un liceu complex, iar mai târziu și un internat pentru fiii de grăniceri lipsiți de mijloace.

În toamna anului 1863 întrasem și eu pentru prima dată în școala din Năsăud, și anume în clasa II primară. Starea mea sufletească îmi era deplorabilă, căci nu puteam înlocui cu nimic sălciiile, verdeața și apele din Mocod, cari în sufletul meu luaseră locul de adevărați prieteni, cu cari ai vrea să fii toată viața. Dar mai ales lipsea de lângă mine incomparabila mea mamă care, de câte ori mă întorceam acasă, dela prietenii citați mai sus, cam sdrențuit, cam cu părul vâlvoiu și îmbujorat la față, în loc să mă certe, mă mângăia cu mâna pe frunte și-mi zicea doar:

»Vai mândrul mamei, dar ce ai făcut?« Intrebuinșasem eu toate mijloacele ca să schimb această situație. Sâmbătă seara o luam la goană și ca un prâznel nu mă opream până în Mocod, iar când era să mă întorc la școală, mă durea ba capul, ba un picior. Degeaba, de școală nu scăpam.

Dar iată că într'o seară de toamnă, văd că în Năsăud se pun la toate ferestrele lumânări aprinse, până și la tribunal, la sedrea orfanală, la fonduri. Lume multă se adună pe stradă și la lumina torțelor și în sunetul cântecelor naționale se oprește în fața locuinței fericitului vicar Moisil. Se țin discursuri, la cari bătrânul cu graiul blând răspunde și împărtășește că prea înaltul împărat a permis ca Năsăudenii să înființeze *un gimnaziu superior (liceu) românesc*, pe cheltuiala lor. Entuziasmul era mare, dar după părerea mea cei mai fericiți erau cei ce intrau în clasa I a noului fel de școală. Auzi, liceu românesc! Dar așa ceva nu se găsea în toată țara, decât în Blaj și Brașov. Și el funcționa, instalat în fosta clădire a statului major. Celebrul său clopoțel, atârnat între doi stâlpi înalți, își trimetea ascuțitul, său glas până afară din oraș, și ne chema și pe noi foșodicii din clasele primare pe acelaș drum și la aceeași oră. Cu câtă sfială treceam prin fața liceului, și în mintea mea elevii săi din clasa I luau proporțiile unor uriași, cu cari nu poți să glumești. Tocmai aceasta însă a făcut să încolțească în micul meu suflet un germene de ambiție: »Și eu voiu să ajung acolo«. Iar germenele acesta mă ținea mereu ațintit spre școală și mă fură încetul cu încetul din toiul preocupățiilor atât de scumpe sufletului meu. Sălciile, verdeața și apele dela Mocod începură a se șterge pe nesimțite din intuiția actuală, și alte preocupări mai imediate și mai puternice le luară locul. Timpul și mediul înconjurător ne schimbă fără să știm și fără să vrem, și toată fericirea sau nefericirea noastră atârână de acest mediu.

În toamna anului 1866 întru și eu în liceu, și astfel mi se împlinește cea mai arzătoare dorință, fiind totodată aruncat într'un mediu potrivit cu firea mea contemplativă și tenace. Abea își poate face cineva ideie câtă stăruință aveam la învățătură numai din mândria de a nu fi codaș. Cum se desprîmăvăra, pe cine întâlneai pela 5 dimineața pe Helicon și pe Parnas — astfel botezasem noi niște dealuri frumoase deasupra Năsăudului — ? Pe mine și

încă câțiva cari ne examinam și ne cercetam, pân'ce glasul neînduplecatului clopoțel ne chema la școală.

Trecură repede cei 8 ani de liceu, și scăpai cu bine și de maturitate. Tocmai acum însă mi se pusă cea mai grea problemă: de a-mi alege dintre nenumăratele și necunoscutele drumuri pe acela, care să mă ducă la fericita țintă a vieții viitoare. N'aveam absolut nici o cunoștință despre astfel de probleme, fuseserăm crescuți într'un idealism olimpic; și acum să te pomenești dintr'odată în luptă, cu cine? Cu omul. Trebuia însă hotărât la un fel. Și atunci am luat și eu, ca criteriu al hotărârii mele, chiar pe profesorii mei. Văzându-i atât de respectați, de toată lumea, m'am hotărât să apuc, orice s'ar întâmpla, acest drum spinos și veșnic bătut de arșițe și vânturi, ce se numește profesorat.

Sunt spre sfârșitul acestui drum grozav și neospitalier, dară rămânând din toate sbuciumările lui cu sufletul așa cum ni l-a îndrumat »alma mater«; de aceea îmi aduc aminte cu plăcerea ce o simte un copil în fața surâsului mamei, de anii trăiți în Năsăud. Și cred că cu toții — și acei cari suntem descendenții foștilor grăniceri, și cei cari ați venit din alte ținuturi românești ca să vă formați sufletul, în acest liceu — ne vom uni sufletele într'o singură dorință; »că acest liceu să crească, să înflorească și să poarte, încă multe secole, pe drept și cu mândrie, frumosul titlu de: *Virtus Romana Rediviva*«.

Autobiografia preotului Ioan Chita din Mintiu și geneologia familiei sale

Ștefan Buzila

Părintele protopop Octavian Bulbuc din Mintiul Năsăudului mi-a pus la dispoziție o conscripție parohială mai veche, cu gândul că frunzărind prin ea, aș putea să aflu și ceva lucruri interesante. De fapt am și aflat autobiografia preotului *Ioan Chita*, mort în 1890. Se vede că între bătrânii cei cu puțină școală erau unii, cari ne întreceau pe noi cei de azi cu calificății academice. Erau mai puțin comozi decât noi, cari lăsăm să dispară în întunericul uitării multe lucruri foarte importante. Publicând această autobiografie, las să urmeze — după cele relevate de soacra mea Maria Chita, căsătorită cu Iosif Bal paroh în Ilvamare, și după alte note servite de anumiți binevoitori — *un arbore geneologic* al acestei familii, care s'a lățit peste o mare parte din Ardeal, vechiul Regat, ba chiar și în Basarabia, și din care au ieșit atâția *oameni eminenți* și de valoare. Cine va studia această geneologie, se va convinge că și din alte puncte de vedere e foarte interesantă.

Ajutorul lui Dumnezeu Tatălui, al Fiului și Spiritului sfânt, care luminează pe tot omul ce vine în lume, mă va ajuta a descrie pe scurt viața mea din copilărie, cu cele întâmplate în cursul vieții mele, când sunt acuma în etate de 78 ani, adecă de șaptezecișopt ani, care descriere se face în 26 Mai 1886.

1. Ca prunc de 8 ani, când Maiestatea Sa Impăratul Francisc cel bătrân a umblat prin Transilvania, atunci fiind în Năsăud, am alergat și eu cu oamenii din Prislop, ținându-mă de haina cantorului tatii cu numele Vasile Plăian, care mai pe urmă a fost preot în Bretea.

2. În decursul anilor până a nu umbla la școala din Năsăud, am umblat la oi, capre și miei, apoi m'au dat la școala din Năsăud, unde absolvind acele 3 clase de normală, fiindcă atunci nu erau altele gimnaziale, m'au dus părinții mei fie iertați în Blaj în anul 1822, unde umblând și absolvând clasa a 5-a gimnazială cu progresul, după cum arată aici alăturatul testimoniu sub A: adecă *3-ius eminens*, am avut cvartirul la notarul sf. consistor la Dl Isidor Alpini, pe care l-a numit sf. consistoriu Vicar peste Sălaj, în stație în Șimleu.

În zilele episcopului Ioan Bob — când am căpătat vipt în 3 ani din masa servitorilor curții episcopoești, ba de multe ori am servit ca inaş la masa episcopului Bob — acasă la părinți nu am venit pe vacanță.

Îmi aduc aminte, că odată slujind într'o sară la masa, la care steteau episcopul Bob cu secretarul Ioan Lemeni, Căian canonicul și cu stăpânul meu notarul consistorului Isidor Alpini, a rămas mămăligă și lapte dulce în blid. Atunci episcopul Bob a scos din blid lapte, a pus mămăliga în lapte și m'a chemat: »Fiule, vino încoace, na mănăcă lapte cu mămăligă«. Atunci sărutându-i mâna, el zise: »Du-te aici la fereastră și mănăcă, că mă tem, că de mă voi duce de aici, aceștia nu-ți vor da«. Iar după mâncarea la fereastră am mulțumit sărutându-i mâna. »Bună a fost?« »Bună« am răspuns, și episcopul adause: »Știu bine, că și eu am fost copil«.

Susamintitul notar consistor, Alpini nu m'a lăsat în Blaj să continuu școalele zicând, că în Șimleu sunt școale și gimnaziu și acolo voi duce mai încolo gimnaziul; însă durere, că acolo în Șimleu se edifica numai atunci gimnaziul, și așa m'am supărat foarte și am început a plânge soarta mea. Iară vicarul Alpini m'a mângâiat zicându-mi: »Taci, tu loane, că eu te voi face popă pe lângă mine«. Și așa am rămas lângă el 4 ani, purtând cancelăria vicarială, având sub sine 12 protopopiaturi.

După finirea acelor 4 ani, m'am reîntors la tata, care a fost preot în Prislop, cu numele *Ilie Chita*, și la mama *Iftinia Chita*; și întru acela timp vicarul Alpini a scris la consistor, ca să fiu primit la morală, căci Bob episcopul murise. Iară Domnul canonic Lemeni i-a răspuns, că în anul acela nu se va primi nimenea. Care răspuns mi-s'a făcut cunoscut prin vicarul Alpini.

Intru acel timp Domnul vicar din Năsăud Ioan Nemeș a scris la consistor, cumcă are de trimis la morală pe *Lazar Ioan*, ca să fie capelan în Năsăud, pe *Ștefan Mani* preot în Zagra, pe *Luca* preot în Telciu, pe *Petre Pavelia* preot în Salva, pe *Roman Kornea* preot în Romuli (Strâmba) și *Jacob Făgărași* preot în Șintereag, lângă cari m'am alipit și eu. Căpătând dela consistor rezoluție, că în anul acesta nu se poate primi nimenea, iar dacă vor voi unii să-și capete profesor, atunci pot învăța morală și în Năsăud sub prezidiul D-lui vicar Nemeș, și numai spre depunerea examenului să meargă la Blaj, așa pe anul prim am învățat și eu morală cu susnumiții moraliști, denumindu-ni-se de profesor cu speșele noastre O. Domn *Grigore Pop*, paroh din Rebrîșoara, care în toată ziua venea la prelegere și sara iară se ducea acasă; asemenea și eu din Prislop umblam.

Pe anul dintâi am pus examenul în Blaj cu toții. Iar pe al doilea an fiind Grigore Pop sus amintitul cam morbos, am fost siliți a ne câștiga alt profesor spre continuarea studiilor morale, și așa am căpătat pe teologul absolvent *Teodor Sălăjan* de profesor, care a fost frate bun cu muierea mea *Raveca Sălăgean*, măritată Chita. Și așa am umblat din Prislop în Năsăud în toate zilele, el ca profesor spre a da prelegeri mie și consorțiilor mei moraliști.

Cu finea anului iară am depus examenul în Blaj în prezența D-lui preposit Vasile Filipan și D-lui Stoica canonic, Todoruț canonic, Raț canonic, etc. Episcop tot nu era denumit nimenea.

În timpul învățături morale am scris la Domnul vicar Alpin, cumcă eu cu ceilalți moraliști învăț în Năsăud morală. Mi-a răspuns: »Bine, ba foarte bine, căci cu un an vei fi mai aproape de tonzură; însă de s'ar întâmpla, ca să nu-ți primească examenul, fiind tânăr, tu nu te supăra, căci capul nu te va durea, că de tine nu-i târziu«. Scriindu-mi (guta cavat lapidem) și acuma îmi vin atâtea cuvinte în memorie, așa când zicea: »Intreabă pe tată tău, cât a umblat până ce a căpătat Evanghelia în mână. Eu de aceasta mă mir, că tu ești teolog de Năsăud. Eu ți-am fost scris două epistole adresate D-lui vicar Nemeș, și tu îmi scrii, că ai trimis două epistole mie; nice eu, nice tu nu le-am primit, poate s'au prăpădit. Eu cugetam, că poate tu peste iarnă vei fi acasă, mâncând mămăligă, și bând apă de sub piatră, te vei mai întări«;

(cu adevărat că pe lângă cancelaria vicarială a Sălăgiului trebuia să aduc apă dela un vecin pentru 5 cai, cu cocișul lui iarna vara în toate zilele în 4 ani) »și pe primăvară iar te vei reintoarce la mine; bucuros te primesc și te doresc, și Ioan fiul morarului de aci, care până la venirea ta este la mine, și i-au rămas slovele ca măselele morii, încă te dorește«.

În curgerea anilor, învățând în Năsăud morala, m'am însurat luând în căsătorie de soție pe Raveca Sălăgean, fiica fostului bucătar Alexă Sălăgean și Domnița Sălăgean din Arcalia, — care bucătar a fost la groful Bethlen Iánoș fișpan, cu locuința în Arcalia, — și cununându-mă în anul 1830 — de o va fi pus în protocolul matricular de acolo, — preotul cununător Ioan Pop, paroh în Bungard, frate cu soacra mea.

Iară încât se ține de hirotonire, în April 1831, am mers la Blaj aceștia: Ioan Chita, Ioan Lazar, Ștefan Mani, Roman Kornea, Iacob Fagarași și Luca, unde făcându-se cărți (scrisori) ne-au îndrumat spre Oradea-Mare. Și așa nămind cărauș din Blaj până la Oradea-Mare, câte 10 fl. unul, am sosit acolo, și dând scrisorile din Blaj, ne-a primit Excelența Sa Domnul Episcop *Samuil Vulcan* la măieriştea episcopului, unde am ținut cvartirul. Aci Exc. Sa episcopul ne-a ținut nu numai pe noi, dându-ne cost la reședința episcopoească, ci și pe căraușul cu patru cai ai săi, timp de 2 săptămâni, în care timp ni s'au împărțășit ordurile preoției și a treia zi de Paști am fost hirotoniți de preoți.

În acel timp Grigore Moldvai, arhivar episcopesc, născut în Transilvania în Pînticul Tecii lângă Teaca, suindu-ne în carul căraușului nostru, am mers la Buișiu la scalde; în apa minerală caldă ne-am scăldat toți. Reintorcându-ne cu toții iarăș în Oradea, am pornit apoi spre Blaj, dupăce. Excelența D. Episcop *Samuil Vulcan* ne-a dat merinde, pită, slănină, ploște cu vin. Am sosit în Dumineca Tomii după Paști în Blaj, de unde apoi toți s'au așezat, după venirea acasă, la stațiile lor; pe cum și eu lăsând pe soția mea la Prislop, m'am dus călare în Șimleu la stația mea lângă vicarul Alpini, unde din Mai până toamna cu finea lui Octomvrie anul 1831 am funcționat. Apoi am venit acasă la locul natal Prislop, unde pe soție, pe părinți, frați și surori i-am aflat sănătoși.

În intervalul acela s'a mutat capelanul gr.-cat. din Bistrița Toma Albani în Șieuf la grăniceri, deci părinții, socrii și soția mea m'au silit să competez la Bistrița după capelanie, însă aceasta n'am putut face fără licența vicarului Alpini, și așa m'am adresat către el. Cu durere de inimă m'a licențiat și în anul 1831, competând pe Bistrița de a fi cooperatorul lângă Dl protopop Ioan Maior, m'am și mutat acolo, unde servind cu terțialitatea din venitele parohiale, — căci atuncia nu plătea un fum (una familie) numai 5 Șuștaci, bani răi, adecă 30 cr. m. vieneză, — din venit protopopul lua 15, cantorul a 5-a parte din 30, iară eu rămâneam cu 9 cruceri răi, valută vieneză, și așa mai în 14 ani. Cei mai mult, dela cătane, spitaluri, nimic în 14 ani. Imi aduc aminte, că în colera cea mare am înmormântat 41 de cătane, nimic căpătând. Cu osebită osteneală am servit în parohia Bistrița; alergare prin filiale Besenyő, Aldorf, Pintak, Ghinda, Jelna, ba încă și în Uifalău, tot cu terțialitate. Apoi obosit de atâta strapație, fiind și cu puțin venit, n'am regretat a nu fi umilit și ascultător și supus mai marilor mei, după cum se vede din adusele documente sub B) în limba latină cu data Bistrița 3 Septemvrie 1834 și sub C) în limba maghiară cu data Bistrița 17 Noemvrie 1838 (vezi documentele mai la vale).

În Bistrița în anul 1843 am cumpărat una casă în licitație, cu șură, grajd și fărtae cu 300 fl. și cu puțină grădină, peste care magistratul din Bistrița n'a voit a-mi face contract pe vecie, încât am fost silit a merge la Înălțatul Guvernium, de unde prin înalta ordinațiune gubernială cu data Cluj 27 Iulie 1843, sub Nr. 7723, adresată episcopului Lemeni, — care a mea rugare prin avocatul diecezan Bohățel a fost așternută guvernului, — mie în copie mi s'a fost înapoiat spre orientare în limba latină, căci așa se purtau lucrurile la În. Guvern, care se poate vedea sub D). (Vezi continuarea din 29 Mai 1886 la litera D) în copie pag. 51).

Mai încolo murind antecesorul preot Ioan Avram din Mintiu în 30 Ianuarie 1843 și devenind parohia Mintiu vacantă, am suplicat după dânsa și mi s'a rezolvat următorul rezultat: Nr. 205. De aci arătatul și aci spre document ținutul document arătându-se pe cum fii noștri poporeni din Mintiu pentru Instanșul (petentul) nu pentru altul vor a plăti epuleturile preoteseci, și altmintrelea vrednic aflându-se de aceea parohie, protopopul locului fără în-

târziere îl va introduce ca paroh în acelaş popor. Blaj 27 Februarie 1844, Vlădica Ioan ss.

Cu aceasta rezoluţiune m'am dus în Beclean la concernentele vice-protopop D. Vasile Szilasi; arătându-i rezoluţia episcopului Lemeny, a zis: »Nu ştiu pe ce cale vrei să fii preot în Mintiu, mai lesne ți-aş arăta, cum să te sui pe vârful Țibleşului, căci pe o cărare încoace și încolo te-i putea să te sui în vârful lui, iară în Mintiu nu poți, ca să fi ca preot«. Cu aceste cuvinte iară m'am reîntors în Bistrița și am spus dlui protopop Maior, care au zis: »Doară îi trebuie bani? Și ştiu, că tu nu ai fără 5 copii, deci dară na dela mine 20 fl. c. m. și te du iarăși în Beclean la el și dăi lui«. Ducându-mă a doua oră, n'a vrut a-i primi, deși dela rămășițele fostului preot a fost primit, după cum mai târziu am înțeles, una căruță cu cai. Iară mă reîntorc în Bistrița redând acei 20 fl. c. m. dlui Maior. Când a fost a treia zi am primit o scrisoare dela dl Prot. Szilași din Beclean, în care îmi scrie următoarele cuvinte: On. în Hr. Frate, De vreme ce nu ai intrat pe ușă în staurul oilor, ci ai sărit ca un străin nu pe ușă, prin aceste rânduri te opresc de acum să fi preot în Mintiu, dar nici să te ařeți acolo. Iară aceea în original cu recipisa am pus pe poștă și am trimis la episcopul Lemeny pe lângă scrisoarea mea în care am zis: Eu Il. voastră am cugetat, cumcă Il. voastră sunteți ușa, prin care preoții intra în parohie. Las să judeci Ilustritatea Ta, chiar originalul lui l-am trimis, ca să nu fii în dubitate, dacă în copie l-ași fi trimis«.

B) Continuare în 29 Mai 1886. Documente :

Ioanes Chita meus in parohia Bistriciensis cooperator de futura sua applicatione sollicitus testes suae comportantiae a me expetiit literas, cujus petitioni annens presentium litterarum vigore, testor eum sub decursu mox non trium annorum expletorum munere cooperatoris defunghentem talem comportantiam, tam interne quam externe praesetulisse, ut suo officio atque vocationi adamussim responderit, ac proinde gratam bevolentiam, favorem, et gratiam omnium quorum interest dignus mereatur. In cujus rei majorem fidem firmissusque robur has ei propria subscriptione munitas atque usuali meo sigillo corroboratas testes dedi literas. Bistricii 3 September 1834. ss. Ioanes Maior parohus et arhidiaconus gr. cat. bistritiensis.

C) Alláb irt hiteles, bizonyságot teszék arról, hogy Kitta János Ó atyásága hét esztendőkről fogva káplányam szándékozván egész parohiát a püspök Ó Nagyságától nyerni, én tölem mint principálisától a maga rosز vagy jó vise-

léséről bizonyító levelet kért, a melynek kereset meghalgtván is szivemre vévén, ezennel, valamint az eclesiák előljáróiknak, ugy a civilis statusba lévő tisztelendő uraknak, ajánlom, olly hivatalos megtatálásom mellet, hogy Ó atyyságot mint a kiben semi roszat eddig se én, se mások nem találtuk nézni és gyámolitani köteleségiknek tartani ne terhetestenek. Sign. Bistritz 17 November 1838. ss. Maior János, beszterczei unitus esperes.

D) Copia ad numerum guberniale 7723.1843.

Quum Ioanes Chita, presbiter et parohiae gr. catholicae Bistriciensis cooperator, domum in suburbio bistriciensi, jure perenali coemtam consveto modo sibi assignari, formalem item contractum, super hac emtione expediendum ordinare supplicans — lam ex respectu situationis suae, qua parohus unitus, inter illos numerari nequeat, qui juxta relationem Magistratus bistriciensis datto 3 Iunii a. c. hoc in merito ... praestitam jure concivilitatis gaudere nequeunt hinc alterata determinatione magistratuali sub 23 Mai 1842 in substrato lata magistratus ante lata sub hodierno intimatum ... ut pro desiderio supplicantis parohi Ioanes Chita contractum eius super coemta domo sonantem sua formalitate expediendum et eidem extra dandum ordinari curent. Quod ipsum prel. D. vestrae erga repraesentationem suam sub 31 December a pr. isthuc praestitam penes remisionem, eius aclusorum ...notitia ac educendo de super supplicante paroho perscribitur. Illustritatis vestrae R. M. Ppatus Transilvaniae gubernio calaudiopoli die 27 Iuli 1843 obligatissimus ss. B. Franc. Keményi, ss. Michael Bertlef secretarius.

Continuare in 2 Iuliu 1886.

După ce Ilustritatea Sa Domnul episcop Ioan Lemeni a primit sus amintitul ordin dela înaltul guvern, mi se face cunoscut prin domnul protopop Ioan Maior oficios sub Nr. 1105:

Reverendisime in Cristo frater!

Gratiosum Exc. R. Gubernii sub 27 Iuli a. c. emanatum Nr. 7723 signatum, ...veneratum decretum quo significare dignatur intimatum Magistratui bistriciensi haberi, ut pro desiderio Ioanis Chita, contractum ejusdem super domo in suburbio coemta sunantem sua formalitate expediendum eidemque extradandum ordinari curet, in copia una cum necessariis readvolutis, pro notitia et directione transmissimus fraterne manentes Reverendisimae Fr. vestrae. Blasii 6 Octomvrie 1843. Adictus ss. Episcopus Ioanes.

După ce episcopul Ioan Lemeni a primit originala opreliște a mea dată de dl Szilási Vasile a Becleanului protopop, mi s'a făcut cunoscut dela episcopul Lemeni prin scris, zicându-mi: »Dute în Beclean la D. protopop, că și din partea noastră i s'a scris, ca în tot chipul să se silească a plini ordinațiunile noastre, iar nu în contra; celea ce le-am scris Dlui protopop, iubirei tale nu le

voim a le face cunoscut«. Și așa m'am dus a treia oară în Beclen, după porunca episcopului Lemeni. Dacă m'am prezentat mi-a zis: »Acuma voi merge cu Frăția Ta la Mintiu, să te introduc ca paroh«. I-am răspuns: »Aceasta o știu prea bine, dară de unde? dela episcop«. »Să văd scrisoarea!« »Ba nu vei vedea-o fără așa, dacă Dumneata îmi vei arăta și ordinațiunea episcopului, prin care vrei a mă introduce în Mintiu«. »Aceasta nu se poate arăta, fără vei rămânea aici și mâne dimineată vom călătorii amândoi și te voi introduce ca paroh«.

Așa am rămas la el, însă peste noapte a trimis fără a ști eu, pela domnul Földvári Iosif, care atuncea era contrarul meu, că pe mâni dimineată să vie cu brahiu, adecă să vină cu tistul curții și cu alți curteni, în capul satului Mintiu și să protesteze, că nu l-or primi de preot. Prin urmare după legile de atunci, care erau în vigoare, trebuia să ne întorcem din capul satului. Eu mă miram, că întârzie așa mult, rugându-l să pornim, mi-a răspuns: »Avem vreme«. Totuși cam pe la 9 oare am pornit către Mintiu. Inșă în capătul satului nu ne-a oprit nimeni până ce am intrat pe eclejie, apoi mai târziu au venit și trimișii dela curtea lui Földvári Iosif protestând în numele curții, că lor nu le trebuiesc. Atunci am priceput, că el le-au făcut peste noapte din Beclen, ca să vină în capul satului și să protesteze în contra mea. Și le-a zis Domnul protopop Silași: »De vreme ce n'ați venit în capul satului, să opriți intrarea noastră, aici pe eclejie nu aveți putere de a protesta«. De aici am conclud, că pentru venirea noastră a întârziat domnul protopop, zicând că avem vreme să mergem, ca să apuce curtea a veni mai întâi în capul satului. După aceea mai târziu am înțeles.

Și așa, vele nole, m'a introdus de preot, dându-i doi taleri, idest zece floreni valută vieneză, și s'au dus în Beclen. Iară după aceea în vre-o doi sau trei ani n'a rămas cu ocaziunea vizitării protopopești de mas la mine.

Cu introducerea atunci, cantorul Toader Rus, fiind la el cheia bisericii, n'a vrut a o da să intrăm în biserică, și așa protopopul l-a lipsit de cantorie pentru tot deauna susținând în locul lui pe Ioan Avram, june, fiul răposatului preot. Și fiind aproape Duminecă și cheia neavând-o la mână, m'am dus în Năsăud la domnul vicar Mărian, spunându-i tot lucrul întâmplat. Mi-a răspuns: »Dute

îndărăpt și servește în pridvor cu un pocal de glajă la una masă pusă în pridvor, căci fostul cantor Toader Rus s'a temut de domnul Földvári, a da cheia». Poporul tot a fost la serviciul Dumnezeuesc în pridvor, zicându-mi vicarul Marian: »De vreme ce în Lagăr se servește sfânta Liturgie în cort, pentru ce nu în pridvorul bisericii?»

Cu prima Mai, Stilo veteri, 1844 m'am mutat în Mintiu adecă în ziua lui Eremie Profetul, unde în Dumineca viitoare au adus cheia bisericii din bună voaie și mi s'a admanuat, și de atunci funghez de paroh în Mintiu, numai că de 42 ani, în intervalul atâtor ani, multe bune și rele mi s'au întâmplat. În anul 1848 a venit slobozenia dela robotele slujbașilor, precum urmează mai înjos, scrisă din originalul tipărit după ortografia de atunci.

1848. Nr. 7237—U: 243.

Preinstiintzare

Prin hoterirea obștești aduneri (Diet) din 6 di a luni kurgetoare szlubele Domnești, dezsmele și alte danii Urbariale sau întsetat și terminul a întseteri atsestia szau pusz Dumineka sfinti Treime (Duminike întie după ruszale) adeke a 19 di a luni lui Iunie a anului kurgetoriu, atseszt, artikul de lege szpre interire trimitindusze szau asternut inaintea preainduratului nosztru Domnu si Kraiu si dupe tse inaltzia sza o aszemenea Lege inprivintza tzerii unguresti nu de mult au întărit, nitse indoiale jeszte, kumke tseva aszeminea va inplini kredincosilor szei szupusi din Transilvania, asa dare tse mai sfinte și neinkunzsurate a fieste keruja fosztului pine akuma iobazs si zseler ardelepszak jare akuma szlobodului csetetzan deregatorie este, ca pretziund si ku multzemite kunoszkind atsejes frumozaszte zserfe, kare dupe pilda tzeri unguresti, si Domni pemintesti din Ardealu din szimtzire kurat patriotika și ketre fosti szei iobazsi fratszaska dragoszte a adutze n'au înterzijat, ku ateta maji gata a fi szpre implinirea tuturor datoriiilor szale, inprivintza sztepiniri a Patrii și a fieste keruja csetetzan, Jekuitoriu de oszebi mai kuszame ferindusze de atsejes szmintita perere, kumke akuma dupe tse au kistigat atseszt mare dar, ar aveca drept mai mult, si doare si atseja cse jeste a altuja a poffi, cu puterea a kuprinde, si asi insuzi tukma asa szlinta si nevetemata remine si de atsi inainte proprietatea Domnilor pemintesti in privintza kurtzilor, a lokurilor de kurte si a pemintelor, a pedurilor și a altor leguite foloszuri, prekum neindoite este proprietatea mosiilor si paminturilor fosztului pine akuma jobazsu jare acunna szlobodului cseteczan. Totzi atsuia, kari inpotriva bunului altuja szar szkula, lokuri sau pesuni de obste ar kuprinde si kari ar indrezni la tseva aszeminea pe altzi ai povetzui, sau si insuzi, in neszkari lukreri ka atseszte, parte ar lua, kari sar inpotrivi okirmuri szau Tisztiilor, dupe aszprimea legi indate și ne aperat se vor pedepzi. Datoria si ne aparata vointza a krejeszskului gubernium eszte

ori si cse de asztfeliu inderevnitse si inpotrivitiare faple vie atsele ori din tse parte ku sztrezsnijsije ale infrina, si tot odata cselor pregubitzsi, din partea pegubitorilor de pline si intreage despăgubire a mizslotsi. Szau datu din sedintza kesaro krejészskului gubernium in 7 di a luni lui lunie a anului 1848 in Klusu tenute. Grof Teleki Jozsef m. p. gubernator, Biró Jozsef m. p. secretariu.

După slobozenie a urmat revoluțiunea în anul 1849. In acest timp a fost guvernator Feldmareșalul Puhner și și Armee-Comandant peste miliție în Transilvania. Intru acel timp au fost ajunși Români la o treaptă mai înaltă, căci domnul consilier Vasiliu Pop au fost peste jumătatea Transilvaniei mai mare, cu reședința în Reteag, peste politică, iară domnul Bețman maior, peste miliție cu locuința așșderea în Reteag. Români au încaput ași face *tribuni* și și pe mine m'au îmbiat a fi. Tocma în casa mea a venit preotul din Feleac Alexandru Hatoși ca tribun și m'a silit să fiu și eu, căruia i-am răspus: »Eu nu vreau, mă tem de zisa sf. Apostol Pavel: nimenea ostași fiind se amestecă cu lucrurile lumești, ca voivodului să fie plăcut«.

In acel timp Români cu trupe, care se ziceau *clopardi*, cu căpitanul lor în frunte *Grigrie Mihăiłaș* din Năsăud și cu puține cătane, au eșit pe la Jucuri, pe la Dej în contra Ungurilor, cari încă veneau din țara Ungurească în contra Românilor. Aceștia au fost jurat în Năsăud, că vor ținea cu Maiestatea Sa Impăratul, căci Ungurii s'au fost lepădat de Austria în dieta din Dobrișin, stând pe lângă Kossuth Lajos, care în acel timp îi conducea; ba încă și banii de hârtie erau roșii cu inscripțiune ugurească. Și așa năvălind au venit și în Mintiu călăreții și au încunjurat satul pe de laturi, ca nu cumva să iasă cineva la păduri, și au căutat arme prin sat cu un oficer, care se numea Bekeș, căutând prin sf. biserică arme, ba încă și în coșnițele cu stupii au căutat arme. Au venit în ajunul Botezului, când umblam cu sf. Cruce și m'au chemat acasă. Și așa am încetat mai încolo a umbla cu sf. Cruce. Intr'acela timp m'am fost împăcat cu posesorii locului, căci Domnul consilier Fölvári Farkas a fost scris la episcopul Lemeni, cum de m'au trimis în Mintiu fără recomandăția lui, iară episcopul i-a răspuns: »Pe capelanul din Bistrița Ioan Chita îl ieu eu în chezășia mea ca episcop, căci e om de omenie și cu purtare bună, poți fi încredințat Măria Ta«. După primirea acestui răspuns dela

episcopul Lemeni, m'au chemat în Nimigea ung. la el și mi-o zis: »Te-a luat episcopul în chezășia lui de om bun, și eu te voi lua de aici înainte asemenea, numai să te porți bine. Și eu fiilor mei le voiu spune, că mai mult să nu te bântăluiască, fii pe pace«. Așa am rămas în odihnă din partea lor, ba tocmai și atunci când au venit călăreții din Năsăud și au înconjurat satul fiind la curtea lui Földvári Samuël, care s'a fost edificat din satul Mintiu, unde am funcționat 42 ani ca paroh.

Continuare în 25 Iunie 1886. Despre *episcopi și protopopi*.

Pe episcopul Bob Ioan l-am cunoscut prea bine, fiind atunci ca student în gimnaziul Blajului; am ținut cvartirul la notarul consistorului Isidor Alpini, de unde din costul servitorilor, din a doua clasă am primit viptul în 4 ani. De unde pentru lipsa căldurii, fiindcă în casa mea ca student și a servitorilor sus numitului notar consistorial, nu aveam foc în 4 ani de fel, mergeam în palata episcopului Bob și învățam prelegerile mele. De multe ori eșea episcopul Bob în pălută și mă întreba: »Ce faci fiule?« Căruia i-am răspuns: »Învăț și mă încălzesc la sobă«, care era de chehale verzii. Glumea, zicând: »Io nu văd aici foc«. I-am răspuns că focul e făcut din afară, numai căldura vine aici. Și alte glume față cu mine. Ba încă de multe ori, fiindcă avea orbalț la picior și în toată seara puneă câte un fir de mazere în două găuri, ca să nu se astupe găurile, și de multe ori eram lângă el, când îl legau inășii lui, zicea: »Vezi bibi fiule!« Și așa ca curtean episcopesc, aveam audință a umbla tocmai în visteria lui cu banii, unde într'o casă mare pe lângă pereți era tot săcuetțe de bani de argint jur împrejur și sigilate câtă sumă era într'un săcuiet; însă nu m'am atins de nimica să înstrăinez.

După Bob a urmat episcop *Ioan Lemeni de Lemnii*, care sub Bob era numai secretar. Făcându-i cismele de multe ori, am primit dela el bani. Acuma episcopul fiindcă tare m'a cunoscut, ieșind în canonica vizitațiune și venind în Bistriță, unde eram eu cooperador, peste noapte i-a spălat soția mea hainele de schimbat. Dimineața mi-a dat 20 fl. c. m. zicând: »Habeas et dividuas cum tua uxore«.

După Lemeni a urmat *Șterca Șuluț Alexandru* ca episcop și Mitropolit al Albei-Iulia cu reședința în Blaj. Ca vicar al Silvaniei

s'a ridicat la Metropolia Albei-Iulia. Sub acesta s'au sfințit de preoți *Vasile Chita*, *Dumitru Chita* și fiul meu *Ioan Chita*, fost preot în Leșu. Până la moartea lui Șuluț am fost sub dieceza Blajului, adecă sub Metropolia Albei-Iulia. Ni s'a făcut cunoscut prin oficiu protopopesic cu data 28 Aprilie sau 10 Mai Nr. 6—1855 și prin ordinațiunea arhidiecezană din 21/9 April Nr. 299 în privința Românilor uniți din Alba-Iulia, cumcă prin înduratul rescript împărătesc din 12 Decemvrie 1850 e aprobată metropolia și prin sf. Scaun Apostolicesc al Romei e canonizată, și prin bula din 9 Decemvrie 1853 e întărită, și de Mitropolit al Albei-Iulia de cătră înălțatul Împărat Iosif I denumit Excelența Sa episcopul Făgărașului *Alexandru Sterca Șuluț*, care în 16 Noemvrie 1854 s'a întărit de Mitropolit prin apostolicescul Scaun al Romei.

Continuare în 5 Iuliu 1886.

În anul 1856 luă frânile guvernării, ridicându-se episcopia Gherlei, *Ioan Alexi* cel dintâi episcop al diecezei Gherlei. Al doilea episcop a urmat *D. Ioan Vancea*, care apoi prin alegerea nu numai a diecezei Blajului, ci și a Gherlei,¹ jure antiquo s'a ales de mitropolit a diecezei Blajului. Al treilea, numindu-se Excelența Sa *Vancea* la Blaj, a urmat *Mihail Pavel* episcop al Gherlei, care transferându-se la Oradea-Mare ca episcop al Orăzii, a urmat al patrulea episcop *Ioan Szabo* a diecezei Gherlei; și așa dela episcopul *Lemeni* până la episcopul *Ioan Szabo* am stat sub jurisdicțiunea susamintiților episcopi până în ziua de astăzi, ca preot funghent în al 55-lea an, iar al vieții 78 ani.

Când am venit preot tânăr, a fost protopop în Beclean *Constantin Gyulai*, care mi-a recomăndăluit să mă duc în Târlișua ca preot, unde m'am și dus cu fratele mumei mele *George Pop*, care era cantor la tata în Prislop. Mergând în Târlișua și spunându-mi-se că trăsnește de multe ori în biserică — tocmai nu de mult a trăsniț pe fătul bisericeii și a murit acolo, — n'am mai adaus a merge acolo.

După moartea lui *Gyulai* a administrat *D. Bocșa N.* din Beud tractul Becleanului, până la ridicarea domnului *Silași* de protopop al tractului Beclean. După moartea domnului *Vasilii Silași* a urmat ginerele său *George Pop*, care n'a durat mult ca protopop, și a murit.

După George Pop a administrat tractul Becleanului *Vasile Tohati*, protopop din Beud. După aceea a urmat protopop al Becleanului *Gavrilă Pop*, care de prezent e canonic în dieceza Lugoșului, cu care am fost împreună la instalarea episcopului Alexi amândoi în Gherla. După Gavrilă Pop, strămutându-se canonic, a urmat *Dimitre Graur*, un bărbat brav și acurat în oficiu, care în călătoria de canonică vizitațiune bolnăvindu-se, i-a urmat moartea în 5 Septemvrie 1865, de 54 ani. Și până azi îmi pare rău după el, ca după un amic sincer.

În intervalul acesta a purtat oficiul protopopesec domnul Mihail Făgărășan, paroh din Tăure, până la denumirea d-lui *George Tecari*, care încă a protopopiat nu știu cât timp și prin un morb și-a dat sufletul său.

Acuma până la continuarea acestor însemări e denumit de viceprotopop al Becleanului domnul *Mihail Făgărășanul*, căruia îi urez mulți ani ca unui bărbat acurat în lucrul oficios, cu cea mai mare punctualitate.

Continuare în 13 Iuni 1886.

După ce m'am căsătorit cu Raveca Sălăgean din Arcalia, am convețuit 30 ani și 6 luni. În intervalul acestora am avut 8 prunci, adecă 7 fete și un fecior cu numele *Ioan*, care după ce a umblat la școala din Bistriță la *minorii*, care aveau școale romano-cato-lice, l-am dus în Cluj în gimnazium, ca să învețe și ungurește. După aceea l-am dus în Blaj la morală, unde absolvând cursul moral în 2 ani, cu titula de cooperator în Bistriță, căsătorindu-se cu Rafila Bălan ex loco, așa 9 ani a fost cooperator lângă Maior Ioan, protopopul Bistriții. După aceea s'a mutat în Leșu ca paroh, unde a murit căpătând un morb din răceală și lăsând după sine 6 orfani: pe Veronica, Lucreția, Iuliu, Ieronim, Maria și Iuliana.

În anul 1861 în 25 Martie mi-a murit soția Rafila Sălăgean măr. Chita și au rămas 2 orfane nemăritate: Maria și Rodovica, pe care le-am crescut după duhul lumii de acuma, învățând carte puțină, cât pentru dănele e destulă. Până au fost mici ca prunce, de multe ori eu am frământat pită și am băgat-o în cuptor, căci muiere străină servitoare nu am ținut lângă mine, ca să nu cad în suspițiune. După ce au crescut mari și au venit dela învățătură, am purtat găjdușagul și economia cu dănele. Pe Maria am mă-

ritat-o după *Iosif Bal*, teolog absolvent din seminarul Gherlei, de naștere din Măhal lângă Gherla, care acuma de prezent e paroh în Ilvamare. S'au cununat în 2 Noemvrie 1868. Iară pe Rodovica am măritat-o după *Ioan Bulbuc*, teolog absolvent din seminarul Gherla, cununați în anul 1875, 2 August, denumindu-se de sf. consistor de cooperator lângă mine.

*

Până aici autobiografia lui Ioan Chita, preot în Mintiu, lângă Năsăudului. În cele următoare las să urmeze genealogia acestei familii, atât de distinse, care genealogie citită și studiată cu interes descopere multe taine ale trecutului și foarte interesante conexiuni de rubedenie a oamenilor de valoare din țara Năsăudului.

Ioan Chita, preotul din Mintiu, a fost fiul preotului din Prislop *Ilie Chita*. Acest *Ilie Chita* s'a născut prin anul 1780 și a reposat în Mintiu în 24 April 1846 în etate de 66 ani.¹⁾ A fost căsătorit cu oarecare *Iftinia* din Lușca, o femeie cam îmbulzită de spate; știa scrie și cefi, cunoștea foarte bine Biblia așa, că recita din dânsa pasagii întregi. Toată viața a umblat îmbrăcată în costum național românesc, opinci și zadii. A răposat în 6 Decembrie 1857 de 75 de ani, născută deci în 1782.²⁾

Ilie și Iftinia au avut 6 copii, și anume:

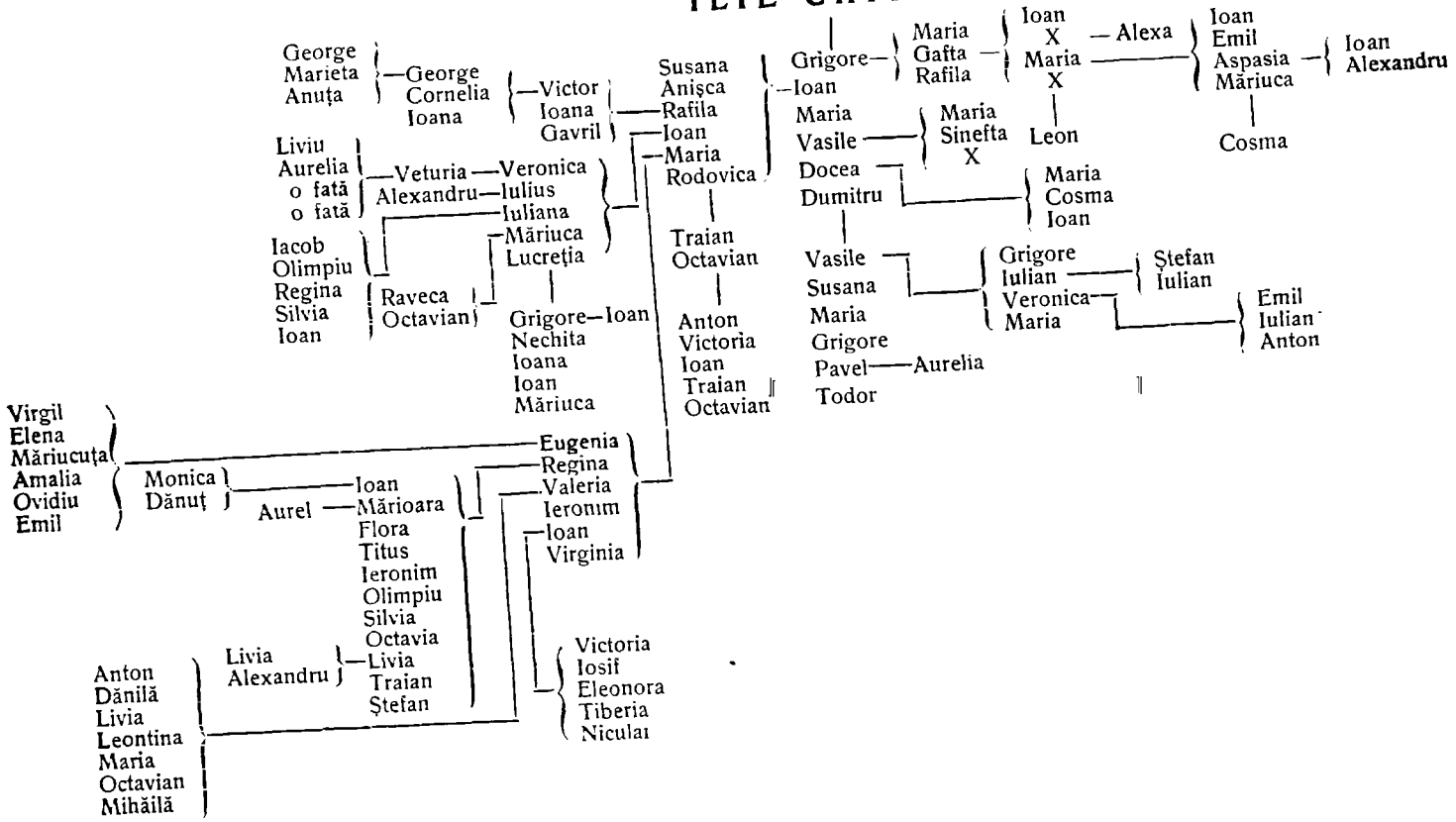
A *Grigore Chita*, preot în Bidiu, județul Someș, lângă Lechința. Pe acest Grigore nu l-am aflat notat nici în Șematismul din 1835, nici în cel din 1867. Parohia Bidiu în 1867 era vacantă. Când s'a născut, când și cu cine s'a căsătorit și când a murit acest Grigore, n'am aflat urme. El a avut 4 fete. Anume:

1. *Maria* căsătorită cu un oarecare Oltean. A avut ori nu urmași nu am aflat.
2. *Gaftea*. Aceasta s'a căsătorit în Mocod după *Andrei Ciocan*, învățător în Măluț. Din această căsătorie s'au născut:
  - a) *Ioan Ciocan*, directorul liceului din Năsăud, profesor universitar în Budapesta, căsătorit cu Amalia, fiica lui Leon Piciu, conducătorul cărții fonciare din Năsăud; copii n'au avut. Ioan Ciocan, mort 6 Sept. 1915, iar soția lui Amalia în 13 Mai 1900.
  - b) O altă fată a Gaftei și prin urmare soră a lui Ioan Ciocan a fost căsătorită tot în Mocod după un țăran avut *George*

¹⁾ Preotul *Ilie Chita* și cu muierea sa în 1817 botează un băiat în Năsăud (Arh. Som. Vol. V, pag. 13).

²⁾ Vezi arborele genealogic.

ILIE CHITA

David. Din această căsătorie s'a născut *Alexa David*, Dr. în drept, avocat, judecător în Năsăud. Acestuia i-a lăsat Ciocan tot avutul său. Trăiește și azi în Năsăud ca pensionar, dar nu are copii. A rămas orfan de tată la vârsta de 5 ani, iar de mamă la 20 ani.

c) *Maria*, care se căsătorii cu *Ioan Avram* din Mintiu, conducător de carte fonciară în Cernăuți. Aceștia au avut următorii copii: Ioan, croitor în Bistrița; Emil, meseriaș în Bistrița; *Aspazia*, căsătorită primadată cu Ioan Silași din Săplac, lângă Gherla, conducător de carte funduară în Bistrița. Au avut 2 copii: Ioan și Alexandru, cel dintâi profesor-director la liceul Odobescu din Bistrița, iar al doilea funcționar la teatru în Cluj. O altă fată a Mariei căsătorită Avram a fost Măriuca căsătorită iarăș Avram. Aceasta a avut pe *Cosma Avram*, Dr. de Roma în teologie, profesor la Academia Teologică unită din Cluj.

d) Gafta căsătorită Ciocan a mai avut o fată, numele de botez necunoscut, căsătorită cu un oarecare Purț în Nimigea. Din căsătoria ei s'a născut Leon Purț, preot în Mititei. Leon a fost căsătorit cu Otilia, fata protopopului din Măgura-Ilivei, Zaharie Bulbuc. Atât Leon cât și Otilia au murit de tineri, precum și un copil ce au avut.

3. O altă fată a lui Grigore a lui Ilie Chita a fost *Rafila*, crescută de mătușăsa Maria Bal, preoteasă în Ilvamare, care a și căsătorit-o cu Iacob Cira, econom în Ilvamare, a avut feciori și fete căsătoriți toți ca economi în Ilvamare.

B. Al doilea copil a lui Ilie Chita a fost *Ioan*, preot în Mintiu Năsăudului, a cărui biografie s'a descris mai sus, născut în 1808, căsătorit în 1830, mort în 13 Decembrie 1890. Acest preot Ioan Chita a avut 6 copii:

1. *Susana* căsătorită în 9 Octombrie 1855 cu *Gavrilă Avram*, fiul fostului preot în Mintiu Ioan Avram¹⁾, notar în Mintiu. Acest Gavril Avram a murit de tânăr, fără a avea copii, după ce 9 ani de zile a suferit pe pat lovit de apoplexie. După moartea lui Gavrilă Susana s'a căsătorit cu Ilie Mureșan, fost sergent, plugar în Mintiu, de care însă a divorțat. Susana n'a avut copii.

2. *Anișca*, căs. cu cantorul Ioan Sârb în Mintiu. N'a avut copii.

3. *Rafila* (Fira), căs. tot în Mintiu cu fătul (crăsnicul) bisericii, Ioan Avram, a lui Vichente Avram și a soției sale Sofia. Ra-

¹⁾ Preotul din Mintiu *Ioan Avram*, s'a născut în 1790 a reposat în 1 Ianuarie 1844, de 54 ani. Soția lui a murit în 1849 de 50 ani fiind născută în 1799.

fiila a reposat în 1890, iar Ioan în 1892. După dânsii au rămas trei copii:

- a) *Victor Avram*, învățător în Tiha Bârgăului. S'a căsătorit cu o fată a învățătorului din acea comună, cu care a avut trei copii: *George Avram*, fostul director al societății »Regna«, azi inspector general în București, la Casa Pădurilor. George are trei copii: Anuța, Marieta și George. Victor a mai avut pe Cornelia și Ioana.
  - b) *Ioana*, căsătorită în florești cu agricultorul Nicolae Iliș, fiul lui Vasile Iliș și soția sa Iftinia născută Zăgrean, mort în în 30 Iunie 1921 în clinica din Cluj. Ioana și Nicolae au avut trei copii: Maria născ. 1886, căs. în Florești în 1918 cu Iacob Iliș. Au un copil Leon născ. în 1920. Alt fiu al Ioanei este Ioan născ. în 1888 în Florești căs. tot acolo cu Ruxandra Iliș în 1912. Au fii pe Grigore și Vasile. Al treilea fiu este *Grigore Iliș*, azi notar în Iad, născut în Florești la 1890, căsătorit în 1921 cu Maria Monda în Bistrița Bârgăului. Au 2 copile: Silvia născută 1922 în Ilvamică, azi elevă la liceul comercial cl. VI Cluj, și Grațiana născ. în Iad în 1935.
  - c) *Gavrilă*, învățător în Tăure, mort în 28 Aprilie 1930.
4. Al patrulea copil al preotului Ioan din Mintiu a fost *Ioan*, căsătorit în 22 Mai 1855 în etata de 22 ani, născut dară în 1833, preot moralist. A servit în calitate de capelan în Bistrița, iar după aceea a fost numit preot în Leșu, unde a și reposat. Vezi despre dânsul în cele scrise în autobiografia de mai sus al tatălui său. El a ținut în căsătorie pe *Rafila Bălan*, vară primară cu tata Mitropolitului din Sibiu Nicolae Bălan¹⁾.

---

¹⁾ O soră a Rafilei Bălan, căsătorită Ioan Chița, *Titiana*, a fost măritată după *Samson Marțian*, funcționar la Prefura din Năsăud sub pretorele Nicolae Rus. Acest Samson Marțian a avut fiu pe *Liviu Marțian*, consilier silvic, de prezent pensionar, locuiește în Cluj. Acest Liviu, nefiind căsătorit, a ținut la sine pe vara sa, fata Veronichii, foastă soție a lui Nechița Lișcan, învățător pensionar în Ciser, județul Sălaș, mort în 4 Februarie 1909. Aceasta Veronică, fiica preotului din Leșu Ioan Chița, a fost o femeie inteligentă a scris o mulțime de poezii apreciate și publicate prin diferite jurnale. A reposat în 14 August 1932 în Cizer. Pe fata acesteia *Veluria*, foasta soție a preotului Ioan Budișan din Pria, județul Sălaj, a ținut-o și o ține Liviu la dânsul și azi. Liviu a măritat și înzestrat și pe fetele acesteia.

Al doilea fiu a lui Samson Marțian a fost *Iulian Marțian*, care a ținut în căsătorie pe Ida Goldschmidt, a fost cumnat cu fostul profesor din Năsăud Gavril Scridon, profesorul Virgil Șotropa, inginerul Francisc Ulrich, și antreprenorul Ernest Kronenfeld. Iulian a avut doi copii, care au reposat ambii în anul 1932. A fost maior în armata austro-ungară. După aceea ca pensionar

Ioan Chita, fiul preotului din Mintiu, fost preot în Leșu, a fost un om cu inimă nobilă și foarte acurat. Sta mereu în corespondință cu tatăl său din Mintiu, cerând dela acesta tot felul de instrucții, despre care avea lipsă, iar tatăl său i le servea cu cea mai mare promptitudine, povățuindu-l în tot ce privește viața pastorală și administrativă preoțească, după cum am aflat din mai multe hârtii, pe cari le păstrez. Ioan, preotul din Leșu, a avut cinci copii:

- a) *Veronica*, căs. Nechita Lișcan, absolvent al școlii normale din Năsăud, învățător în Cizer, județul Sălaj. Nechita Lișcan a reposat în 14 August 1932. Veronica a scris romane și novele, a fost o poeză apreciată sub numele de »Veronica din Sălaj«. Copii a avut numai pe Veturia căsătorită cu preotul Ioan Budișan, din Pria, județul Sălaj. Acest Budișan a fost născut în Giurtelec în 1871, a absolvat liceul în Cluj în 1883, iar teologia în Oradea Mare în 1893, când s'a și căsătorit și s'a hirotonit. Au avut cu Veturia un fecior și trei fete. Feciorul Liviu e căsătorit și servește ca contabil la Banca Națională din Cluj. O fată este căsătorită cu profesorul de liceu Litan, una Viorica cu un inginer și a treia răposată ca fată. Ioan Budișan a reposat în 2 Iunie 1915 în al 44 an al vieții și 22 ani a preoției.
- b) *Iulius Chita*, învățător în mai multe comune și în urmă în Bistriță; născut în 1862, căsătorit 1890 în Bistriță cu Maria năcută Cucu, mort în 21 Februarie 1935, după ce 8 ani zăcu pe pat. A rămas după el un singur băiat Alexandru. — Iulius, ca autodidact a avut atelier pentru confecționare de violini. Construia violini foarte bune și căutate, pentru care motiv a și fost premiat.
- c) *Iuliana*, căsătorită cu învățătorul George Ghiță din Mijlocenii Bârgăului, care reposând, Iuliana a rămas cu 5 copii: Iacob, căs. cu Hersilia Crucescu din București, profesor de liceu; Olimpiu, profesor la liceul »George Bariț« din Cluj, apoi inspector școlar, căsătorit cu Alexandrina, fiica fostului vicar în Năsăud Alexandru Haliță, cu care are un

a fost directorul fabricii de spirt și bere din Năsăud și a unei averi însemnate. A fost membru al Academiei române și un mare amator al cărților vechi. A avut o bibliotecă foarte bogată conținând cele mai rari cărți, pe care, după moartea lui, fratele său Liviu a donat-o Bibliotecii Universității din Cluj. Împreună cu Domnii Iuliu Moisil și Virgil Șotropa, profesori pensionari, a înființat »Muzeul Năsăudean«, donându-i foarte multe cărți muncind și chetuinđ foarte mult pentru aranjarea acestui muzeu. Iulian Marțian, după suferințe îndurate mai bine de un an de zile, a reposat în Domnul în ziua de 26 Octombrie 1937. Vezi »Arhiva Someșană« Volumul VI p. 445 și următoarele.

- băiat Ioan, elev de liceu; Reghina și Silvia, funcționare la Direcțiunea Silvică Năsăud; Ioan, bacalaureat, mort în 1917 în războiul mondial. Iuliana trăește și azi.
- d) *Măriuca*, căsătorită Iuliu Bugnar, învățător în Hordou. Măriuca a răposat în 22 Octomvrie 1928 în etate de 59 ani, iar Iuliu Bugnar, în 21 Iulie 1939 în etate de 65 ani. Au rămas de ei doi copii: Raveca căs. Bota, șef de secție la administrația financiară, și Octavian, șofer. *Iuliu a fost văr primar cu preotul George Coșbuc.*
- e) *Lucreția*, căsătorită prima oră cu Grigore Pop a bocotănului Dănilă Pop din Leșu, frate cu notarul pensionar Dănilă. Cu acesta a avut un singur fiu pe Grigore Pop, tata clericului Ioan Pop. Grigore, bărbatul Lucreției, murind în curând, Lucreția se căsătorește a doua oară cu moșierul Nechita Zăgrean, cu care a avut ca fiu pe Nechita Zăgrean, șef de secție la Administrația Financiară în Dej, și loana căsătorită Nicolai Catarig în Năsăud, și alți copii.
5. Al cincilea copil al preotului din Mintiu Ioan Chita a fost *Maria*, născ. în 8 Ianuarie 1847 în Mintiu, căsătorită în 2 Noemvrie 1868, cu Iosif Bal, fost paroh în Ilvamare. Aceștia au fost socrii scriitorului acestor șire. Iosif Bal a fost născut în 26 Martie 1841 și a reposedat în 22 Mai 1892, iar soția sa Maria în 17 Aprilie 1926 în al 81-lea an al etății. Maria și Iosif au avut următorii copii:
- a) *Eugenia*, căs. în 1888 cu paroh protopop on. Zaharie Bulbuc din Măgura Ilvei. Ei au avut fii pe: Virgil, avocat. Elena, căs. col. Teodor Safirescu București. Au mai mulți copii. Măriucuța căs. Dr. Tit Malai, canonic în dieceza de Cluj-Gherla. Măriucuța reposedând în 24 August 1924 au rămas de ea 2 copii: Ligia și Tiberiu. Amalia, căs. Dr. Eugen Moț, avocat Timișoara, au 2 copii. Ovidiu Bulbuc, preot în Măgura Ilvei, după pensionarea tatălui său. Are doi copii. Emil, medicinist.
- b) Alt copil a lui Iosif și Maria au fost *Reghina*, născută în 13 Aprilie 1874, căsătorită în 7 Septemvrie 1890 cu scriitorul acestor șire Ștefan Buzila, preot și protopop onorar în Poiana-Ilvei, mai târziu vicar foraneu episcopop în Năsăud. Ei au avut următorii copii, născuți toți în Poiana-Ilvei: Ioan născut în 10 Aprilie 1892, absolvent de teologie și doctor în drept, directorul administrativ al clinicilor universitare Cluj, căsătorit în 1 Septemvrie 1923 în Cluj cu Speranța Ionescu, fiica consilierului silvic Iustinian Ionescu, profesoară calificată de Universitatea din București. Au 2 copii Monica și Dănuț, ambii în liceu. Mărioara, născută în 13 Noem-

vrie 1893, căsătorită 28 Iulie 1912 cu Dr. Ștefan Șerban, notar comunal în Romuli (Strâmba). A reposat în Domnul Vineri în 9 Martie 1917, rămânând de ea 2 copii: Sidonia, care în vârstă de 13 ani, ca elevă a liceului »Regina Maria« din Cluj, a reposat în 30 Martie 1928; și Aurel născut în 1913, azi universitar în Cluj. Mărioara e înmormântată în cimitirul bisericii române din Romuli. Flora, născută în 27 Martie 1896, căsătorită în 1923 cu Dr. Gavrilă Iuga, avocat în Vișeu de sus. Azi directoară la liceul »Domnița Ileana« din Sighetul Marmației. Nu au copii. Titus, născut în 7 Mai 1898. A studiat electro-tehnica la Universitatea din Roma, apoi Berlin-Charlottenburg, a luat diploma în 28 Iunie 1928. A fost profesor la școala de conductori tehnici în Cluj, inginer la orașul Cluj și la Fabrica Dermata. Bolnav a stat în clinică în Viena 7 săptămâni sub cura medicilor Dr. Porghes, Dr. Finsterer și medicul curant al Regelui Ferdinand al României Dr. Schwartz. Readus la Cluj a reposat în 24 Aprilie 1932 în Cluj, de unde a fost transportat și înhumat în comuna natală Poiana Ilvei. Ieronim, născut în 26 Iulie 1900, absolvent al facultății de silvicultură București, inspector de control la C. A. P. S. în Cluj. S'a căsătorit în 14 August 1938 cu Dșoara Tita Dr. Virgil Mureșan, magistrat pensionar și Consilier în Tașnad-Sălaj. Alimpiu, născut în 25 Noemvrie 1902, absolvent al cursurilor de C. F. R. și impiegat a biroului de mișcare Cluj, jurist pe anul al II-lea, a fost omrît de tren în gara de Nord din București, când era în căutarea clopetelor procurate de tatăl său și depuse de el personal în gară înainte încă cu trei luni, dar nesosite încă la destinație, și anume în ziua de 31 August 1921. Adus acasă a fost înmormântat în cimitirul bisericii din Poiana Ilvei. Silvia născ. 2 Aprilie 1905, dar în 28 Octomvrie acelaș an răposată în urma unei aprinderi de plămâni. Octavia, născută în 22 Aprilie 1907. A studiat în satul natal, Năsăud, Sibiu, Cluj la »Regina Maria« și în Arad, dar în urma unui defect organic de inimă a reposat în 18 August 1923 în etate de 16 ani. Livia, născută în 11 Iulie 1909. A studiat în comuna Poiana, în Sibiu la călugărițele franciscane, în liceul »Regina Maria« Cluj, apoi la școala normală în Gherla. N'a continuat studiile la Universitate, deoarece în 23 Iunie 1929 s'a căsătorit cu Dr. Alexandru Filipciuc, doctor în filozofie de Roma și doctor în teologie de Lwow, protopop onorar și profesor de religie la liceul de băeți din Sighetul Marmației. Are doi copii: Livia și Săndel. Traian,

născ. 9 Noemvrie 1911. A studiat școala elementară în comună, liceul în Năsăud și teologia în seminarul din Cluj, căsătorit în 1935, 17 Februarie, ordinar de preot în 1935 și introdus de preot în Poiana Ilvei în locul tatălui său în primăvara 1935. Are doi copii Doru și Maria. Ștefan născ. 9 Ianuarie 1915. A studiat în comuna natală și liceul la »Gheorghe Bariț« în Cluj. A ascultat medicina în Cluj, Iași și în Austria devenită Germania în Graz, unde în 1 Octovrie 1938 a luat doctoratul în medicină.

- c) Alt copil a lui Iosif Bal și soția sa Maria a fost *Valeria*, căsătorită cu preotul Dănilă Malai, fiul învățătorului și notarului din Leșu Mihăilă Malai. A fost capelan lângă protopopul din Ilvamare Ieronim Slăvoacă, iar din 21 Octomvrie 1904 paroh în Rodna. S'a ocupat și cu arhitectura. A avut copii pe: Anton, ofițer de aviație, București, căsătorit, fără copii; Dănilă, conductor tehnic la tren în București; Livia, căsătorită cu clericul Simion Pop, actualul paroh și protopop onorar în Rodna. Au patru copii: Leontina căsătorită Dr. Iosif Tăpălagă, avocat, notar public în Baia-Mare; Maria căsătorită cu Ioan Moldovan, fiul protopopului din Nepos George Moldovan, preot aplicat la Administrația capitulară a Episcopiei de Cluj-Gherla; Octavian, doctor în drept, secretar general la Primăria Satu-Mare, căsătorit, cu copii; Mihăilă, absolvent de iură.

Valeria Bal căsătorită Malai a reposat în 1918, iar Dănilă, soțul ei, în 24 Octomvrie 1927.

- d) Alt copil al socrilor mei a fost *Ieronim*. A absolvat literile la Universitatea din Budapesta, elev al colegiului Ötvös. A fost profesor la câteva gimnazii, secretar la Directoratul Cultelor Cluj. A răposat necăsătorit în 4 Noemvrie 1929 în Cluj.
- e) Alt copil al socrilor mei a fost *Ioan*, născut în 1880, căsătorit cu Cornelia, fiica preotului din Mureșenii-Bărgăului Iacob Rus, ordinar de preot în 1906. A servit ca atare în Romuli, Ilvamică, iar azi servește în Tiha-Bărgăului sat. Este distins cu titlul de protopop onorar. Are copii pe: Victoria, căsătorită cu preotul Vasile Rus din Ilvamică, cu care au trei copii; Iosif, absolvent de filozofie; Eleonora, învățătoare diplomată, căsătorită cu preotul Ioan Pop în Bichigiu; Tiberia și Nicolau.
- f) *Virginia*, învățătoare în Măgura-Ilvei, Cojocna și în urmă în Cluj, căs. cu pretorul Luca Feldrihan, fără familie.

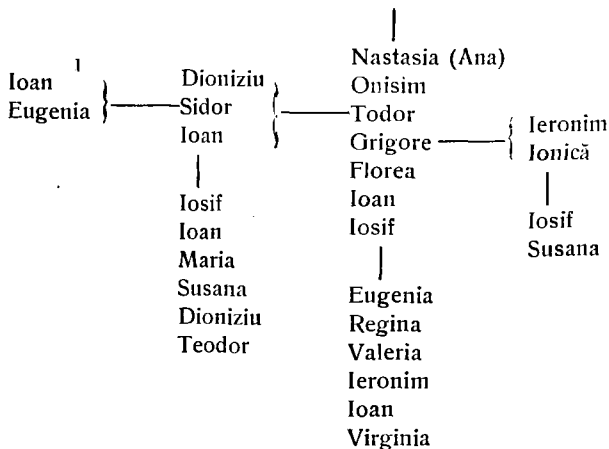
Socrul și soacra au mai avut patru copii, morți mici: Ieronim, Emil, Victoria și Leontin; sunt îngropați împreună cu copiii lor morți în cimitirul bisericii Ilva-Sat.

Socrul poseda la perfecție afară de limba română, limba latină și limba maghiară. A fost în toate școalele pur eminent și în liceul piariștilor din Cluj, unde a putut intra numai la intervenția grofilor Vaș din Țaga, a fost instructor la un coleg al său, Grof Béldi Ákos, prefectul de mai târziu al Clujului. Când după 1880 s'a introdus în administrație limba maghiară, socrul era folosit ca translator al actelor preturii din Rodna. El a edificat pompoasa biserică din Ilvamare-Sat, dată cultului public în 1884. A absolvat teologia în Gherla în 1868, în care an s'a și căsătorit și ordonat de preot.

Numele Bal este un nume străvechiu, sanscrit; însamnă a trăi, a fi tare, puternic.¹⁾ Aflăm acest nume și prin secolul al XVII-lea.²⁾

Iosif Bal a fost fiul lui *Leonte* Bal din Măhal (vezi genealogia aceluși), care cași tatăl său a fost birău de curte

LEONTE BAL

la conții Vas din Țaga. Acest Leonte Bal a fost căsătorit cu Maria Boca din Năsal, o femeie de o frumusețe rară. Au avut împreună 7 copii, cum apare din genealogia aceluși

¹⁾ Alexiu Viciu: »Nume de familie la Românii din Ungaria«. Unirea, Blaj, 1902, pag. 262.

²⁾ La investigația ținută, 1--5 Februarie 1642, în cauza episcopilor din Munkács martorul al 11-lea este Balu Iános de 84 ani; martorul al 22-lea este alt Balu Iános de 103 ani. Vezi »A munkácsi gör. szertartásu püspökség okmánytára, I. kötet 1458--1715, gyujtötte Hodinka Antal, Ungvár 1911.«

aici: 1. Nastasia (Ana), căsătorită în Diviciori, reposedată, fără familie; 2. Onisim, mort în războiul la Custozza în 1866; 3. Todor, care are copiii pe: Dioniziu, mort holtei 1918—1919, după ce suportase greutățile războiului mondial; Sidor, din care se născu Ion și Eugenia căs. Ioan Todor în Măhal; pe Ioan, din care s'au născut: Iosif, Ioan, Dr. în teologie din Roma, azi e călugărit; Maria căsătorită Petru Cegan în Năsal; Susana; Dioniziu, pălărier în Gherla, căs. cu Mărioara Sabo; Teodor, absolvent de școală normală din Oradea; 4. Alt copil a lui Leonte Bal a fost Grigore, care are un fiu Ieronim, meseriaș în Budapesta și un altul Ionică, mort în războiul mondial, rămânând după dânsul copiii Iosif, căs. în Mahal, și Susana, căs. Ioan Bal a lui Sidor. Leonte a mai avut: 5. pe Florea, mort fără erezi, apoi 6. pe Ioan, mort și el fără erezi. În fine Leonte a avut 7. pe preotul din Ilvamare Iosif Bal.

O soră a lui Leonte, Maria, a fost căsătorită în Năsal cu un *Boca* și au avut fiu pe Iosif, neguțător de haine și utensile bisericești în Gherla. Acesta a avut fii pe: a) *Iosif*, avocat în Dej, parlamentar averescan și subsecretar de Stat; b) pe Iuliana, căs. cu sergentul pensionar, moșier Teodor Guț în Bistrița; apoi c) Todor, comerciant în Gherla; d) Rozalia, preoteasă, precum și alți copii.

6. Alt copil al preotului din Mintiu Ioan Chita a fost *Rodovica*, născută 1856, căs. în 2 August 1875 cu clericul din Mocod Ioan Bulbuc, născut acesta în 27 Septembrie 1847. Dintre copiii lor au trăit numai doi:

- a) *Traian*, născut în 27 Decembrie 1876, mort ca colonel în Cluj, în 22 Noembrie 1932, fără erezi.
- b) *Octavian*, născut în 12 Iunie 1881, căsătorit cu Otilia Botean. Este preot și protopop on. în Mintiul Năsăudului. Azi e văduv. Are fii pe: a) Anton, director la liceul din Uioara; b) Victoria, absolventă a școlii profesionale din Cluj; c) Ioan, teolog absolvent, precum și alți doi băieți: Traian și Octavian, în liceu, în cl. VI în Năsăud.

Soțul Rodovicii, Ioan Bulbuc, a servit ca cooperador lângă socrul său, apoi ca paroh în Mintiul Năsăudului și mai târziu ca protopop al tractului Beclean. A reposedat în 16 Noembrie 1917 în etate de 71 ani, iar soția sa Rodovica reposedase în 10 Septembrie 1908, în etate de 52 ani.

După notele scrise de Ioan Bulbuc, protopopul Becleanului și paroh în Mintiu, el a fost născut din Petre Bulbuc, fiul lui Iovul Bulbuc care avu trei frați: a) Dumitru, așezat în Rodna. Din acest Dumitru se trag Bulbucenii din Mă-

gura-Ilvei în frunte cu protopopul Zaharie Bulbuc. Protopopul Ioan Bulbuc spunea, pe când trăia, că Bulbucenii din Mocod sunt rude cu cei din Măgura-Ilvei.*) Familia Bulbuc, după tradiție, este de origine armană, și anume cu ocazia imigrării Armenilor o familie a rămas în Mocod ori Cubleș. b) Al doilea frate a lui Iovu Bulbuc a fost Larion, dus în Banat, iar c) al treilea Savu: a rămas în Cubleș, unde se pare a fi fost locul original.

Iovu a avut și două surori: Ilișca, căsătorită în Țăgșor și Irina în un sat Teucu (?) lângă Cubleș.

Zice mai departe Ioan Bulbuc protopopul: Mama tatei a fost din Pupezeni. Moșia, pe care s'a așezat moșul, a fost a lui Petre Tara, cumpărată pe o capră și ceva grâu. Vârticenii (familia Vârtic) n'au voit să o ia, fără voiau să iasă din asta în cealaltă uliță. Moașa, mama mamei, a fost Nastasia lui Crăiut din Năsăud.

Autobiograful Ioan Chita, fiul lui Ilie Chita, preot în Prislop, a ținut în căsătorie pe o fată a lui *Alexa Sălăgean*. Acesta a fost bucătar, diplomat din Viena, la grofii din Arcalia. A fost căsătorit cu *Domnița Rus*, din viță de protopop din Chetiu, jud. Dobâca. Ei au avut trei copii:

1. Todor Sălăgean, absolvent de teologie din Blaj, profesor la cursul de morală în Năsăud, apoi preot în Iuș, însurat în Arcalia.
2. Susana, măritată prima dată cu un veterinar, cu care a avut o copilă, Raveca, căsătorită după un cutare Măierean în Măgheruș, cu care a avut pe preotul Alexandru Măierean, născ. în 1865, ordinar în 1894. Murind veterinarul, soțul Susanei, aceasta s'a căsătorit a doua oară după un *Buta*, tot în Măgheruș. Cu acest Buta Susana a avut pe Lodovica, căsătorită cu învățătorul Sigmirean din Măgheruș, din care căsătorie se născu Aurel și Nicodin. Ambii au absolvat liceul în Năsăud și apoi trecuți în România au îmbrăcat cariera avocațială. Tot cu al doilea soț Buta a avut pe *David*. Acest David a fost persecutat multă vreme de Unguri, au voit să-i scoată ochii, dar a scăpat din mâinile lor. De groaza Ungurilor a trecut în 1868 în România în Tulcea. Aicea și-a schimbat numele din *David Buta în Ovidiu Butean*. A fost căsătorit cu o grecoaică-armeană avută, a devenit mare proprietar de vii în Babadag, a ajuns în Dobrogea subprefect și consilier județan. În 1914 a câștigat la loteria statului din Pesta 75.000 coroane aur. Cu ocazia expoziției din 1906 în București

*) Vezi și Monografia comunei Poiana-Ilvei, pag. 308 în notă.

soacra mea Maria Bal a convenit cu el acolo. A primit dela dânsul un don de o sută franci. Iar pentru fata sa Virginia, ce o insoția, a primit un orologiu și lanț de aur, și pe lângă acestea le-a plătit toată intertenția în București. A inzistat foarte multe Ovidiu, ca să adopteze pe Virginia, dar soacra mea nu a acceptat. Ovidiu Butean a avut cu nevastăsa un singur copil, pe *Liviu Butean*, Dr. în medicină, profesor la Universitatea din Iași, căsătorit cu o învățătoare. Acest Liviu a murit de tifus exantematic în 1914. Sora lui Ovidiu Butean, Ludovica, afară de Aurel și Nicodin, a mai avut cu Sigmirean și o copilă Susana, căsătorită Gorun în Bistrița, și în urmă pe un Emil, gospodar în Măgheruș. Ovidiu Butean a crescut pe cei doi copii ai surorii sale și i-a făcut avocați. Ovidiu Butean, mânat de dorul patriei, a venit odată incognito prin Măgheruș, dar numai cu trecerea. A oprit trăsura și a cerut dela o femeie, ce ducea apă, să-i dea să bea, fără ca să știe, că aceea îi era vară primară. A beut apă și a dat femeii un galben, spunându-i că și el e din Măgheruș, și apoi a plecat, ca nu cumva să fie recunoscut.

În vara anului 1933 convenind eu cu tata prefectului județan Vasile Buta, țăran din Măgheruș, acesta a întărit întru toate întâmplarea cu ulciorul cu apă.

Domnița Rus, soția preotului Alexă Sălăgean, a avut frate pe 1. David Rus, preot în Arcalia, apoi 2. o soră preoteasă în Țagul-Mare și 3. pe altă preoteasă în Ghirolt. Din căsătoria acesteia s'a născut *Vasile Pușcariu*, protopop în Sânteu-Jude și *Grigore Pușcariu*, protopop în Beclean. Cest din urmă a avut o fată căsătorită cu Emil Negruț medic, fratele lui Nicolae Fekete Negruț. Preoteasa din Ghirolt a avut un fecior preot în Visuia și o altă fată, Lucreția, a fost căsătorită cu Nicolae Rus, preot ortodox în Chintelnic. Lucreția și Nicolae au avut 8 copii: a) Ioan Rus, preot în Aiud; b) David Rus, preot în Șieu; c) Maria Rus, căsătorită după preotul luga în Arcalia; d) Ludovica, preoteasă în Gledin, căsătorită cu Octavian Harșan; e) Susana Rus, preoteasă în Sărățel; f) Anica Rus, căsătorită cu preotul ortodox Nașcu din Chintelnic; g) Nicolae, farmacist în Vechiul Regat și h) Alexandru, preot în Iuda.

C. Al treilea copil a lui Ilie Chita a fost *Maria*, căsătorită cu Ioan Oltean, venit de pe câmpie, un om foarte frumos, făt la biserica din Mintiu, fără erezi.

D. Alt Copil a lui Ilie Chita a fost *Vasile*, născut în 1815 ordonat ca preot moralist în 1851 și dispus în Prislop, în locul tătânesău. S'a căsătorit cu cutare Ana, cu care au avut 5 copii, 2 feciori și 3 fete:

1. *Ioan*, învățător în Feiurd, în jurul Clujului, mort necăsătorit.
2. *Mitru*, căsătorit cu cutare Melintie, țaran în Prislop.
3. *Sinefta*, căsătorită în Năsăud cu Nicolai Granci.
4. O fată căsătorită în Rebrîșoara cu Toader Burduhos a Hauchi, și
5. *Ludovica*, căsătorită în Prislop cu Dumitru Nimigean a lui Vasile. Aceasta a avut cinci fete: una moartă tânără, două căsătorite în Pintic, una în Mintiu, și pe *Domnica* născută aproximativ 1865—1868, căsătorită în 1892 cu Alexă a lui Ioan Grecu în Rebrîșoara trăesc și azi în Mintiul Năsăudului. Aceștia au avut 6 copii:
  - a) *Ioan*, inginer-mecanic trecut în America, mort în 1938.
  - b) *Dumitru*, căsătorit în Năsăud prin 1924 cu Ana Niculai Granciu.
  - c) *George*, născut în Rebrîșoara în 1910, a frecventat școala primară în Rebrîșoara și Năsăud, liceul în Năsăud, un an de teologie în Gherla, apoi fu trimis la Roma, unde luă doctoratul în teologie în 9 Ianuarie 1939, după ce fu sfințit preot celibat în 17 Mai 1936. De prezent e prim-notar consistorial la episcopia de Cluj-Gherla.
  - d) *Maria*, căsătorită prin 1919 în Rebrîșoara cu George Roș a lui Cifor.
  - e) *Rodovica*, căsătorită în Năsăud cu Nistor Niculai, și
  - f) *Măriuca*, căsătorită în Mintiu cu Filip Rus.

E. Al cincilea copil al preotului Ilie Chita din Prislop a fost *Dochia*, căsătorită cu Natu Bumbu în Zagra. A servit ca frunțaș (căprar) apoi ca învățător pe țară. Natu și Dochia au avut fii pe: 1. Maria; 2. Cosma și 3. Ioan Bumbu, trecuți toți în Vechiul Regat, unde toți și-au luat alt connume. În Vechiul Regat Maria căsătorindu-se a avut pe Tudor, cu numele nou de Mateescu, apoi pe Ioan. Acest Ioan a fost un mare comerciant și soția lui a fost soră dulce cu soția lui Ovidiu Butean. Ioan Bumbu, fratele Mariei și a lui Cosma, e așezat în Basarabia în Satul Nou și are copii la școală în Bârlad.

F. Al șaselea fiu al preotului din Prislop Ilie Chita a fost *Dumitru*, născut în 1829, ordinar preot moralist în 1851 și numit preot în acelaș an în Sâniacob, iar din 1857 în Nimigea de jos. A răposat în 1901 în vârstă de 72 ani ai vieții și 50 ai preoției. A fost căsătorit cu Floarea Someșan din Șimotelnic, ortodoxă trecută la catolici. Ei au avut 6 copii și anume:

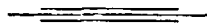
1. *Vasile*, născ. în 15 Mai 1851, mort 1 Februarie 1927, învățător în Rodna, Maieru, Prislop, Mogoșmort și mai pe urmă în Florești. A fost căsătorit cu Elisabeta lui Vasile Iliș, născ. în 27 Iulie 1853, moartă în 22 Aprilie 1925. Acest Vasile Iliș a avut o soră Domnica căs. cu preotul din Nimigea de jos

Ioan Mureșan. Acest preot Ioan Mureșan a avut copii pe Marta, căs. cu preotul, azi pensionar, Ioan Ciurdărean; apoi pe Grigore Mureșan, preot în Florești, tata notarului din Năsăud Ioan Mureșan. Învățătorul Vasile Chita a avut 9 copii, 5 morți mici și alți 4 trăiesc:

- a) *Grigore*, econom în Florești, născ. în 1880, are 6 copii 4 feciori și 2 fete.
  - b) *Iulian*, născut 1881, absolvent de teologia din Gherla, ordinar de preot în 1909, a administrat parohiile Rusul de jos, Manic și Strugureni, a fost profesor la liceul de stat »George Șincai« din Baia Mare, în 1919—1920, apoi detașat ca profesor la Directoratul Regional al învățământului secundar din Oradea Mare 1920—1921, apoi administrator parohial în Găureni și azi în Runcul-Salvei. S'a căsătorit cu Elena Todoran în 1888, 25 Noemvrie în Feleac, județul Someș. Ei au doi copii cari trăiesc: Ștefan, inginer electro-mecanic căs. cu Livia Țiboc din Cintelnic și Iulian doctor în drept avocat stagiar
  - c) *Veronica*, născ. 16 Februarie 1885, măritată cu învățătorul Macedon Pop din Romuli. Acest Macedon în războiul mondial a răposat în Serbia în 1914. Macedon și Veronica a avut fii pe: Emil, pantofar; Iulian, absolvent de 7 clase de liceu, azi oficial la parchetul Curții de Apel în București; Anton, cas. în Lușca cu fiica inv. pensionar de acolo Ioan Pop și funcționează ca învățător în Lușca.
  - d) *Maria*, născ. în 18 Aprilie 1891 căsătorită cu Traian Rus, inv. în Florești. Nu au copii.
2. Alt copil al preotului Dumitru Chita și Floarea Someșan a fost *Susana*, născ. 4 Mai 1865, căs. cu fătul din Nimigea de jos Grigore Runcan. Au mai mulți copii.
  3. *Măria*, născ. în 19 Iulie 1858, căs. în Nimigea de jos cu un țaran.
  4. *Grigore*, născ. în 29 Martie 1861. A fost învățător în Nimigea de jos. Căsătorit prima oră cu Rafila Secheli a lui Petre din Nimigea; copiii le-au murit toți mici afară de Alexandru, care e mecanic în Cluj. Grigore pensionându-se a trecut în America, unde a stat vreo 10 ani în o fabrică de compasuri, având 84 dolari salariu săptămânal. Soția primă a lui Grigore a reposat în 1915. Reîntors acasă din America s'a căsătorit cu Floarea Horga din Cătina, văduva a lui Hani Pauli din Năsăud, murind acest Hani, Floarea a trăit cu Johann Sponer, de care însă s'a despărțit și s'a căsătorit cu Grigore Chita. N'au copii.
  5. Al cincilea copil al preotului Dumitru a fost *Pavel*, născut în 1857, a absolvat teologia în Gherla în 1881. S'a ordinar

- de preot în 1882 și a fost numit preot în Sebeșul de sus, iar din 1883 în Romuli; a reposedat în 1908. A fost căsătorit cu Domnica Terente, fata lui Vasile Terente și a soției sale Fircu, născută Cornea din Romuli, care reposedând, Pavel a rămas văduv cu o băiată Aurelia căsătorită mai târziu cu Dr. Aurel Szabo, avocat și notar public în Vișeuul de sus, cu care n'a avut copii.
6. Al șasele copil al preotului Dumitru a fost *Todor*, născ. în 1 Februarie 1869, înv. în Nimigea de sus, azi pensionar, are mai mulți copii.

O monografie a Văiei Rodnei

Basiliiu Bașota

În anul 1881 s'a publicat în »Familia« lui Iosif Vulcan, și în »Observatorul« lui George Barițiu o scurtă monografie a ținutului nostru, scrisă de Basiliu Bașota (Moș Dâmbul), judecător și mai apoi avocat în Abrud. Autorul acelei descrieri, cam incomplete, bărbat cu frumoase cunoștințe, era un entuziast naționalist, care adesea cu riscul de a-și pierde situația sa în timpul dominației maghiare, accentua și apăra deschis și neînfricat drepturile, revendicările și postulatele națiunii sale. Către sfârșitul vieții a trăit retras în comuna sa natală Zagra, unde a răposat în 1908.

Este adevărat că monografia »romanțată«, cum i s'ar zice azi, în unele privințe — maicuseamă unde se vorbește despre trecutul Rodnei, năvălirea Tătarilor, alcătuirea geologică a teritorului din chestie etc. — anevoie ar putea să reziste criticei istorice și științifice; are însă totuș număroase părți de interes pentru cunoașterea ținutului rodnean și năsăudean, precum și a unor evenimente de mai mare ori mai mică importanță petrecute aci în cursul vremurilor. Aflăm deci cu cale s'o reproducem aproape în întregime, cu puține modificări stilare și ortografice. — *Dir. „Arh. Som.“*

Arduum videtur
Res gestas scribere
Sallustius

Ținutul Rocnei sau Valea Someșului celui mare își ia începutul prin mai multe ramuri, dintre cari două ramuri principale: una și cea mai mare din sus de Rocna-nouă sau Șanț, iar cealaltă depe Izvorul Băilor, parte din triunghiul munților Scorușul, Dâmbul-crucei și a Cicerii cari aparțin propriaminte muntelui Ineul, parte dela poalele muntelui Crăciunel care aparține muntelui Galați. Toți acești munți fac parte din Carpații transilvani cari se întind ca o coroană de către miază-noapte spre răsărit și miazăzi, și cuprind Transilvania, scumpa patrie a Românilor, cu un brâu de

păduri de brad pururea verde, dând speranță popoarelor ce locuiesc aceste plaiuri că va veni timpul când se vor bucura ca de epoca de aur.

Acest ținut este peste tot muntos, totuș destul de fertil, pentru că munții fiind situați în partea nord-estică a teritoriului, îl apără de vânturile cari de regulă anunță crivățul, și pentru că aflându-se pe coasta și picioarele Carpaților meridionali poporațiunea laborioasă ce locuiește acest ținut, îngrijindu-se și de gospodărie rațională, dă locurilor arabile o fertilitate înaltă. Astfel acest ținut e în stare să nutrească poporațiunea locuitoare pe aceste plaiuri frumoase, ba o ajută să mai poată și vinde câte un prisos.

Munții Ineul, Galațul, Țibleșul, Rotundul, Crăciunelul ș. a. stând ca unele coline pe pedestalul lor de granit, și ridicându-și fruntea maestatică dar pleșuvă asupra altor piscuri ale Carpaților nordici transilvani, parcă ar reflecta și ar spune popoarelor patriei că în acest ținut locuiește un popor încă verde ce descinde din colonia mare care a venit aci »ex toto orbe romano«, că aci e Salva Romuli Parva Nepos, și despre acest popor a zis căpitanul Cosimelli în poemul său latinesc compus în onoarea colonelului născut din Tirol Br. Carol de Enzenberg:

Has igitur pisca gentis de stirpe Quiritum Romulidae terras habitant.

Obstupere, novas mirantes undique formas, Romulidae, atque ingens animo fiducia creavit.

Prin urmare, că nu este permis nimănui să înfrângă drepturile, privelegiile și libertățile avute »ab antiquo«, căci dimpotrivă acci munți și-ar sustrage apa abundentă și cristalină care udă șesurile pe unde șerpuește Someșul, Tisa și Vișăul; iar popoarele streine cari s'au așezat mai târziu la țărmurile acestor fluvii, stângându-se de sete, ar fi silite să se adape cu oțet veninos, și metalele nobile aurul și argintul ca și arama, plumbul și ferul aflătoare în sinul lor s'ar cufunda în abis, încât scrutătorii de azi, strănepoții celui ce se numia cu fală »flagellum Dei« să nu mai afle nici o răsplată pentru munca lor, care fără cauză și fără drept tind la nimicirea celorlalte naționalități, numai pentru că în

vanitatea lor voesc să le crească numărul chiar și din petrii mute și neroditoare.

*Dar râul curge, apa trece însă pietrile rămân ;
Tot așa cu sânge rece cântă bietul de român !*

Și noi Românii vom rămânea, deoarece avem drept, avem putere de viață și avem o limbă dulce, armonioasă și cultă pe care nu o vom da pentru toată lumea, și pentrucă

*Românul renaște, Românul reînvie
Ca vechia Fenice din țărna sa
Și cerul permite ca și lui să-î vie
O zi de dreptate și de bucurie
    In patria sa !*

*

Ținutul pe care mi am propus a-l descrie, fiind situat între Maramureș și Bucovina, constă din comunele fostului regiment II românesc de graniță: Rocna-veche, Rocna-nouă sau Șanț, Maeru, Sângiorz, Măgură, Sâniosif sau Poiana, Leșu, Ilva mare, Ilva mică, Feldru, Rebra mare, Nepos sau Vărarea, Rebrîșoara, Năsăud, capitala fostului district cu acelaș nume, Salva, Parva, Hordou, Bichigiu, Telciu, Romuli, Mititei, Mocod, Zagra, Găureni, Runc, Poeni și Plaiu. Și încă înainte de anul 1472, când fusese încorporat cu cetatea Bistriței, a fost și este până în prezent locuit exclusiv numai de Români liberi, numărați în vechime »inter nobiles« ai comitatului Dobâca, și au format așa numitul »*Districtus rodensis*« care se bucura de toate libertățile, drepturile și privilegiile ce rezultă din constituție și din dreptul public al patriei noastre transilvane, pentru care aceste drepturi, privilegii și libertăți au fost recunoscute și de către regii Ungariei Matia Corvinul, Vladislau și Ludovic II.

Acest popor liber a trăit și trăește până în prezent, dela descălecarea Romanilor sub divul Traian la 105 d. Cr., în ținutul care a trecut prin atâtea transformări politice, cu singura excepție a celor 88 de ani cât a stat sub regimul militar; și-a vărsat sângele pentru patrie și domnitor, uzând de toate drepturile avute,

deși a fost de mai multe ori tentat din partea Sașilor dela Bistrița de a-și pierde tot ce a avut și a fi supus la iobăgia hidoasă. Ceeace se vede din »tumultus 23 pagorum districtus Valahici bistritiensis« în contra magistratului dela Bistrița, precum și din actele referitoare la acea cauză tristă, din anii 1747, 1751, 1760 și 1762 Nr. guverniale 711, 622, 905, 227, 1642, 66 și 2421; apoi din rescriptul comandai militare din Sibiu d. d. 6 Martie 1762, în care aceea declară că nu-i mai condece orașului nici un ajutor militar pentru scopuri mârșave de a răpi și jefui poporul românesc; și deși năvălirea Tătarilor lui Gingis-Can dela 1241 prefăcuse capitala de atunci Rodna-veche în ruine, iar la 1717 o ajunse o asemenea soartă.

Cât de'mporată a putut fi această capitală a districtului, se poate deduce de acolo că după mărturisirea lui *Rogeri*us dedea 600 călăreți pentru apărarea confinielor, și câte 2000 de plăeși. Dar vai, poporul acela brav trebui să înghenunche și să meargă în captivitatea Tătarilor, chiar când voia să serbeze învierea lui Hristos. Preoții Românilor de atunci Domide, Marcu și Anastasie în loc de a sluji Paștile, trebuiră să ia spada și buzduganul și în fruntea poporului să lupte cu păgânii, până ce căzură unul câte unul, ca și cei 300 eroi din timpurile clasice ale Greciei, și întocmai cum făcuse fratele lor de cruce preotul Lupul dela Borșa în 1717 în societate cu dorobanțul Teodor Crăciunescu, la locul numit strâmtura Marmației. Numai cât acești din urmă au și sfârmat și nimicit pe inimici; iar muerile și băeții acelor bravi din secolul XIII fură măcelăriți de mână păgânească și locuințele lor căzură în ruină, cu excepția bisericii românești și a turnului celui măreț care mai stă și azi înfrângând toate tempestățile; iar boltiturile cele gigantice clădite din pietrii de trahit, pe cari s'a ridicat mai târziu Rocna de astăzi, ne mai arată cât au fost de tari, cât au fost de mari, cât au fost de avuți strămoșii noștri care au știut lupta pentru pământul lor strămoșesc, pentru onoarea lor și pentru mărirea virtuților străbune pe cari ni le-au lăsat ca unică moștenire și pe care și noi le-am dovedit în sute de bătălii totdeauna cu drapelul fluturând!

*Dar unde-s timpii de mărire
Ai strămoșilor români*

*Ce mureau cu fericire
 Răsbunându-și de păgâni.
 Dragi copii ai României,
 Voi ce poate ați uitat,
 Că pe câmpii bătăliei
 Moșii noștri au picat,
 Ascultați cum spun bătrânii
 Că erau pe atunci Români.*

Dacă generația prezentă ar ținea cont de faptele strămoșilor; dacă învățătorii și-ar da silință a o instrui totdeauna și la toate ocaziile cum au făcut străbunii noștri, și nu și-ar pierde timpul cu lucruri netrebnice dictate de spiritul decăzut al oamenilor care ne conduc destinele, și ar deștepta în băeți simțul național și ambițiunea națională; dacă mamele și-ar învăța copiii încă mititei că este mai mareț și demn a fi român decât orice alta; atunci mărirea strămoșilor ar rămânea întipărită în inimile lor și nu am avea nici o frică că încercările satanice i-ar putea seduce.

*

Am premis la începutul acestei scrieri că ținutul Văei Rocnei este muntos. El este udat de apele cristaline ale Someșului, ale Izvorului Băilor, Arieșului, Cormăii, ale văii ce vine dela vârful Runcilor și trecând pe la scaldele minerale dela Sângiorz se revarsă în Someș, ale văilor Rebra, Gersa, care se revarsă prin Rebrîșoara în Someș, ale râului Sălăuța — care-și ia începutul prin 2 ramuri: una din dosul Fiezălului iar cealaltă din partea ostică a muntelui Țibleș, — și în fine ale văii Țibleșului, format de două ramuri: una care vine din muntele Țibleș pela comuna Găureni, iar cealaltă prin comuna Suplai și Poeni, cari ramuri înbinându-se din jos de locul meu natal Zagra, și trecând prin comuna Mocod, se revarsă în Someș.

Toate aceste văi de munte intră în țărmlul drept al Someșului, iar din partea stângă Someșul primește singur numai râurile Ilva și Leșul cari curg din carpații ostici ce despart ținutul Rocnei de al Bârgăului.

Valea Someșului până la Ilva-mică este mai deschisă și largă, șesul fiind presărat cu frumoși agri în cari se scamână cucuruz

sau păpușoi, cânepă, in, grâu, seară, oves și cartofi; iar de aci în sus strâmtându-se, semănăturile de hrișcă sunt în prevalență. La Rocna iarăș se lărgeste șesul, așa că se poate semăna cucuruz, cânepă, ovăs și cartofi. Aci parecă te afli într'un bazin mai mare înconjurat de bastioane formidabile, deoarece munții cu picioarele lor se apropie până în nemijlocita vecinătate a opidului, de parecă Dumnezeu a ales locul unde să-și așeze strămoșii noștri *capitala cneziatului românesc*.

Câmpurile și fânețele pline de flori alpestre dau ținutului întreg un aspect pitoresc, iar vârfulurile dealurilor fiind acoperite cu păduri de fag, cugeți că tot atâtea coroane complinesc frumusețea acestor plaiuri desfătătoare.

Pământul agrilor are în cea mai mare parte consistențe arenoase-lutoase care arată că el este ruinat de torenții ploilor cari revărsându-se prin pâraie în jos la șes ș'aci amestecându-se cu consistențe prundoase, formează locurile cele mai bune, dacă economul se îngrijește la timpul său să le gunoiască și prin această să potențieze huma care este puterea creatoare și nutritoare a întregii vegetații.

Singur pădurile ne dau oarecum tristul testimoniu, că românul încă nu a ajuns să învețe să prețuiască și această parte din avuția națională, pentrucă acele sunt în unele locuri extirpate iar în altele, foarte rărite.

*

Aflându-se omul călător în *Rocna* și văzând trunchiul turnului celui măreț de odioară dela Biserica română de acolo care mai există încă într'a treia parte a turnului din 1241, trebuie să admiri grandiositatea acelei clădiri, pentrucă deși a fost expus vijeliei timpurilor în decurs de peste șase secole, stă și astăzi ca o mărturie duiasă, spunându-ne cât era de falnic când scliepa crucea pe vârful lui, iar clopotele mărețe ce se legănau în interiorul lui chemau poporul român la rugăciune către Dumnezeu pentru repausul anticilor romani și pentru prosperarea celor prezenți.

Imprejurul turnului se ridică mai multe coline mici, sub al căror vâl dureros zac oasele acelor Români cari au căzut în luptele cu barbarii. Desvelind cineva aceste coline de tristă memorie

ar putea încărcă mai multe sute de căre cu oase de om încă bine conservate și albite numai de lungimea timpurilor, pentrucă duraiul de petri și var care s'a surupat succesive din turnul ruinat, acoperindu-le cu dinții de oțel al secolelor, nu a fost în stare de a le macina și preface în pulbere.

Biserica românească de acum constând numai din a treia parte a bisericii de odinioară este totuși atât de spațioasă încât poate cuprinde înăuntrul său peste o mie de persoane, iar spațiul care desparte biserica de turnul cel vechiu și ruinat, compunând-o oarecând biserica întreagă, îți dă a crede că aici au ascultat-adesiori rugăciunile preotului peste 10.000 de oameni. Iar azi ne rămâne numai mângâierea că aci în altarul vechiu mai pot lăuda Români numele lui Dumnezeu tot între acele ziduri strămoșești, unde s'au închinat și protopărinții noștri tot aceluși Dumnezeu care ne-a protejat până în prezent, și nu am fost goniți de acolo ca în multe alte locuri, bunăoară ca din biserica rom.-cat. din Abrud. Aceasta încă a fost oarecând biserică românească, dar pe timpul reformației alungându-se Români și lipsindu-se de proprietatea ei, s'au încuibat cei ce aveau puterea în mână, mai târziu însă și aceștia au fost delojați de acolo iar biserica prefăcută în rom.-cat.

Din jos de Rocna la o distanță de o jumătate de oră ajungem la *scalderle minerale dela Arieșiu* (Anieș), sau cum le numesc de un timp încoace foarte necălit: Domhát, care aparțin la proprietatea fondurilor școlare ale fostului regiment II românesc de graniță, cumpărându-le dela familia comitelui Bethlen, dar cu rezerva dreptului de servitute pentru aceea familie de a-și avea locuință gratuită în sezonul de scaldă.

Aceste calde minerale au fost cunoscute chiar și pe timpul anticilor Romani, deoarece pe vremea colonelului Luxetich s'au aflat acolo mai mulți bani romani din timpul domniei împăratului Fl. Constantin vulgo Chlorus dintre anii 292—305. Pe capul împăratului stă coroana de mărgăritare, și pe o lature a monedei se află inscripția: »D. N. Constantius P. F. Aug.« (Dominus noster Constantius Pius Felix Augustus), iar pe partea aversă: »Votis XXX multis XXXX Sium (ium)«. Alte monete sunt din timpul lui Gab. Valerius Maximinus vulgo Daza din an. 305 și de pe timpul lui Maxentius și Romulus din an. 366 p. Chr. cu inscripția: »Imp.

Caesar Maxentius P. F. Aug.«, iar pe partea aversă: »Conservatores Urbis Suae«.

Acești bani, 46 la număr fiind aduși la colonelul sus numit, fericitul meu tată Teodor Bașotă a compus o listă a acelor monete antice și le-a descris, așa că mi-a rămas și mie o copie a acelei descrieri. Tatăl meu a fost în anul 1848 comandantul călăreților formați din grănicerii vechi numiți de obicei »*husarii lui Bașotă*«. Aceștia au făcut servicii cu caii lor proprii până la bătălia dela Borgo-Prund în Februarie 1849, când tatăl meu a fost prins de către husarii ungurești din regimentul Coburg și dus la Bistrița, iar de aici la Cluj și internat în casematele din fortăreață. De două ori a fost scos din acele ca să-l împuște ori spânzure, dar totdeauna l-au agrăfiat la intermedierea lui Földvári Ferencz dela Chiuza și a maiorului în pensiune Baziliu Velican de Boldog Mező.

Ce s'a ales din amintitele monede, nu-mi este cunoscut. Probabil colonelul Luxetich le va fi strecurat la Croația, fiind și el Croat, fără să afle demn de adnotare că acei bani s'au aflat în vecinătatea scaldelor dela Arieșiu și că datează din timpul când legiunile romane trecuseră de mult în Dacia Aureliană; prin urmare încă o probă că *poporul nu a ieșit împreună cu legiunile*, ci a rămas aci ca să ne păstreze nouă patria pe care o cuceriseră vechii Romani.

Venind dela Arieșiu mai la vale ajungem în comuna *Maieru*, locul natal al receptorului în pensiune Alexandru Șotropa colegul de suferințe al tatălui meu în casematele dela Cluj, om de o inimă verde și naționalist înflăcărat pentru că el și din nevastă-sa săcuiancă știu s'o facă româncă ¹⁾. În Maieru văzând călătorul biserica

¹⁾ Conform comunicării făcute de Al. Ș. soția sa a fost din familie de obârșie pur românească, al cărei nume: Cenan ori Ceanan (din Cean) fusese maghiarizat arbitrar în Csani, pe calapodul cu care s'a procedat cu numele multor sute de familii cunoscute românești, maghiarizându-se de către oficialități, ca Sinkai, Csikudi, Berendi, Papfalvi, Baldi, Bardosi, Romanczai, Fogarasi, Naszodi, Bungardi, Erdeli, Herbai, Decsei, Csergedi, Tohat, Gerendi, Mihali, Lemeni, Kaliani, Lupsai, Szaplanczai, Zagrai, Kassai, Timandi, Petrovai, Budai, Dalyai, Monorai, Pataki, Serenyi, Szakadati, Tordasi, Fiskuti, Moldvai, Szilvasi, Szilagyi, etc. apoi Silași, Gabori, Ladai, Mezei, Hoszsuzu, Fekete, Fejer, Nagy, Kiss, Szabo, Gomboș, Balint, Antal, Orosz, Fodor, Pap, Huszar, Meheș,

românească parcă n'ar putea să creadă că aceea să fie biserica dintr'un sat românesc de munte, deoarece ea ar putea face onoare oricărei cetăți de frunte. Iar intrând în locuința preotului Groze, află o satisfacție plăcută că și preotul român dela sat te poate primi în saloanele sale aranjate cu bun gust și cu mobile lucrute ocolo din frasin creț, de și se pare că sunt aduse din Paris ori din altă capitală europeană. Măiereni și preotul lor merită toată stima și lauda Românilor, deși se zice că Episcopul conte Zichy — cărui i-a mai plăcut a locui între români decât între neamul său — i-ar fi ajutat atât cu parale cât și cu indemnul bun ca să-și clădească o asemenea biserică măreață.

De aci mai la vale ajunge călătorul în comuna *Sângeorz* unde se văd mai multe case frumoase edificate din material solid, și o școală cu 3 clase. Aci este locul natal al fericitului prepozit *Macedon Pop* dela Capitlul gr.-cat. de Gherla și al fratelui său *Anchidim Pop*, fostul vicar episcopesc în Năsăud, care a fos asasinat. Aci ese leagănul căpitanului *George Lica* care a salvat drapelul *Batalonului I român din Regimentul II de graniță* în a. 1848. Pentru bravura și constanța¹ batalionului — azi la *Regimentul Baden Nr. 50* — acel drapel a fost decorat de monarh cu medalia memorabilă de aur care poartă chipul *Maiestații Sale împăratului și regelui Francisc Iosif I*, iar pe partea aversă inscripțiunea: »Für standhaftes Ausharren in der beschworenen Treue im Jahre 1848«. În *Sângeorz* s'a născut și căpitanul *Ștefan Borgovan* dela *Regimentul Baden Nr. 50*, eroul dela podul *Simeriei*, din 1848, pentru care faptă a fost decorat cu medalia mare de argint pentru virtute militară, iar în 1879 a primit crucea militară pentru merite. *Singuri Ștefan Borgovan* și căpitanul *Nistor Mărginean* au mai rămas în *Regimentul Baden* dintre cei ce au servit și în timpul graniței, și ei se bucură de cea mai înaltă stimă din parte camarazilor și superiorilor, fiind cunoscuți ca bărbați de caracter ferm și ca soldați cu însușiri exemplare.

În partea Nord-Vestică a comunei *Sângeorz* la o depărtare de un sfert de oră se află *scaltele minerale* de renume european,

Csatt, Elekes, Üveges, Molnar, Gyenge, Racz, Demeter, Nemes, Haragoș, Katona, Farkas, Veress, Vaida, Arpad, Szöcs, Dorgo, Kertesz, Kocsiș, Kontz, Körössi, Laslo, Lukacs, Olasz, Puskas, Rakotzi, Sütö, Szekely etc. etc. *Dir.* »*Arh. Som.* «

pentrucă analiza făcută de colegiul celor mai renumiți medici din Paris și Londra a constatat că apa minerală dela Sângeorz poate rivaliza cu apa vestitelor calde din Vichy din Franța. Daună că medicii români cari au petrecut mai mult timp pela Sângeorz nu-și dau osteneala să scrie prin toate ziarele românești, germane și maghiare că ce însușiri vindecătoare posedă aceste ape minerale.

Fântâna principală care se află în coastele unui deluț format în cursul secolelor singur numai din petrificarea apelor precum și din diverse materii depuse acolo de natură, constă din două izvoare: unul mai puternic și altul mai subțirel, dar unul lângă altul, și totuși de un gust felurit și de o putere diversă. Fântâna este ornată cu statuia divinei »Hebe« sculptată din marmură de Carara și în frontul ei se află un pedestal de pietri cioplite, la care ajungi pe niște trepte de aceeași materie. În fața fântânii este o estradă și pentru plimbare un foișor (coridor în semicerc), iar mai la vale sunt cabinetele pentru băi calde, apoi ospătăria foarte spațioasă și cu mai multe încăperi, iar față'n față cu aceasta altă ospătărie cu multe încăperi. Mai înjos în partea dreaptă a drumului se găsește o ospătărie bine cercetată pentru mâncările gustoase și ieftine, proprietatea unui particular; în nemijlocita apropiere sunt multe case particulare, locuințe pentru oaspeți.

Împrejurul băilor se întind câmpuri și fânețe cari oferă ochiului o plăcere încântătoare pentru florile alpestre cu mirosul lor fermecător și cu varietatea pitorească. Deasupra fântânii principale la depărtare de cca 300 pași vezi vila prezidentului Ioan Florian dela Odorhiul Secuiesc, care a fost smuls din sânul poporului său și aruncat într'un element străin, singur numai din cauza că a luptat pentru progresul și cultura poporului din graniță. Când am umblat pe acolo, acea vilă parcă jelia pe domnul său din depărtare și-l chema zicându-i:

*Aleargă cu vântul ce bate seara
Și-ajunge cu cela ce bate în zori,
Sub cerul liber, ce toată vara
Revarsă roua de lăcrămiori.
Vino iubite cu visurile-ți scumpe
Ce-adesea în ceruri vă transportați
Puterea voastră, căci mi se rupe
Chiar inimioara de dorul de frați.*

Dela scaldă și dela peronul acelora se întind în mai multe părți căi frumoase și bine așternute, pentru oaspeții cari vor să facă plimbări. Acele sunt de ambele părți plantate cu acății și frăgari, cari în prezent dau puțină umbră pentrucă sunt tineri și coroana ramurilor încă nu este deajuns dezvoltată, în puțini ani însă vor împlini și acest gol.

Pentru excursiuni ocazionale pe cari vor să le facă oaspeții pe la Băile dela Anieș ori la cele dela *Valea-Vinului*, unele în depărtare de 1 oră, iar celelalte de 3 ore — și unde la cele dela Valea vinului se află apa renumită care întrece pe cea dela Borszék, căci situată între păduri de brad are o putere extraordinară — se capătă în Sângeorz carele cele mai comode, bune și ieftine, iar pentru comunicația cu lumea dinafară comuna are o stațiune postală. Pentru distracția oaspeților servesc ziare, biliarde, popici ș. a.

Populația din Sângeorz de un exterior frumos și totdeauna îmbrăcată ca în vesminte de sărbătoare, fiind dela natură foarte ospitalieră, îndemânatecă și gata de serviciu întocmai ca cea italiană, s'a îngrijit de locuințe bune, curate ca oglinda și bine aranjate, așa încât băile pot cuprinde în orice timp peste 1000 de oaspeți, fără ca cineva să aibă cauză de a se plânge că a fost excrocat. Altfel societatea »Hebe« își dă toată silința să înfrumusezeze băile și să le provază cu toate comoditățile și cu confortul recerut, din care cauză se poate spera că cel mult în 10 ani — deschizându-se și drumul de fier până la Bistrița, de unde azi poți ajunge cu trăsura în 4 ore până la Sângeoz — băile vor putea rivaliza cu oricare altele din Transilvania, pentrucă de pildă apa dela Vâlcele (Előpatak) a pierdut foarte mult din puterea avută, de când proprietarii lor au încercat să potențieze izvoarele și în loc de a putea deschide vreun izvor de apă minerală mai tare, s'au strecurat în ele izvoare de apă dulce, și acum sunt siliți să repare întru câțva greșala cu ajutorul de »sare amară«. Apele dela Tușnad nu merită comparație cu cele din Valea-Vinului, din cauza prea bine cunoscută; Borsecul fiind situat într'o regiune prea depărtată și muntoasă, unde timpul este supus celor mai dese schimbări împreunate cu frig de nesuferit în timp de vară, împiedecă pe oaspeți să meargă acolo fiind și drumul anevoios, lung și nu așa bine construit ca cel din Valea Someșului.

Regiunea băilor dela Sângeorz încă este admirabilă, fiind comuna încunjurată la o distanță de două ore cu o cunună de munți înalți acoperiți cu păduri de brad, iar într'a doua linie cu un lanț de dealuri cu păduri de fag și brad, și în memijlocita apropiere cu câmpurile cele mai frumoase. Aci vezi poporul muncitor lucrând din revărsatul zilei până'n noapte, auzi mugetul vitelor și ascuți fluierul păstorilor ale căror turme de oi se plimbă pe mari distanțe, iar păsările făcând să răsunе cântecul lor peste aceste plaiuri, îți amintesc poezia laureatului poet George Sion:

*O privighetoare
Dulce cântătoare
A lui Dumnezeu,
Cânti tu de plăcere
Sau dai mângăiere
Sufletului meu?
Plângi tu cu suspine
Sau mă plângi pe mine
Care plâng mereu?
O privighetoare! cântă nu'nceta
Căci acel ce plânge te va asculta.*

Despărțându-mă de Sângeorz nu am pregetat să promit că-l voi mai cerceta, dar nu pentru de-a sbura ca să-i văd și să-mi reamintesc toate dealurile, văile și pâraiele, ci pentru de a întineri aci, căci eu trag la aceste locuri ca la patria mea natală și doresc:

*Să trec un munte, să trec o vale,
Sburând ca raza din stea în stea,
C'asa îmi vine să fiu pe cale
Ș'asa m'ași duce la țara mea.*

Ieșind din Sângeorz ajungem în 1/2 oră la *Feldru*, un sat cu biserică frumoasă, unde aflăm mormântul bravului *Leontin Luchi*, fost adjutant al generalului și guvernatorului transilvan Ludovic Wohlgemuth, după aceea pretor și mai în urmă vice-căpitan și prezident al sedriei districtuale din Năsăud. Aci zac și osemintele lui *Vasile Nașcu*, care s'a luptat atâta pentru recăștigarea drepturilor avitice ale populației din fostul Regiment II românesc de

graniță, bărbat de o constanță rară, care înspăimântase și pe ministrul de finanțe din Austria când i-a dus cu o cărucioară multe acte și documente cu care a dovedit drepturile Românilor din acest ținut, și când i-a arătat că ar putea să pretindă dela erar o despăgubire de 1,508.288 fl. 29 cr. v. a. care sumă s'a sustras din veniturile ținutului și s'a întrebuințat pentru scopuri militare. Oare care națiune din această patrie ar fi în stare să producă documente de atâta sacrificiu în avere și sânge ca micul district al celor 44 comune ale fostului regiment năsăudean? Și aceasta fără să i se dea vreo remunerație și fără să i se recunoască sacrificiile, în timp ce alții pentru lingușiri au primit bunuri întregi înscrise pe câte 99 de ani, și pe această cale și-au pus temelia la bunăstarea bisericilor și institutelor lor de creștere. Ținutul nostru a fost lipsit de darul împărațesc să poată forma un district politic de sine stătător, a fost lipsit de acel centru pe care îl putea numi românesc, și a fost încopciat la compatrioții căror le place să aibă și cuțitul și pânea în mâna lor, iar Năsăudul a fost lăsat să se răcească și să fie copleșit de lepra jidovească.

Tot în Feldru este leagănul majorului *Leon Pop*, care a comandat Batalionul I- năsăudean în expediția dela 1848, și acest maior este tatăl generalului de brigadă *Leonida Pop*, care ca șef de stat major în expediția din Bosnia a condus trupele armatei austriace la luarea Serajevului, iar acum se află în Trient.

Feldrul este și locul nașterii octogenarului locotenent în pensie, Gavrilă Pop, care împreună cu tatăl meu a mers în 1848 la colonelul baron Iovich și l-au somat să părăsească Năsăudul și teritoriul regimentului în răstimp de 48 ore, deoarece era bănuit de a fi maghiarofil.

Venind din Feldru mai la vale trecem pe lângă comuna *Nepos* care a fost așezată de împăratul Iosif II pe țărmul stâng al Someșului, deoarece până atunci era foarte împrăștiată. Aceasta comună poartă un proces secular cu Sașii din Dumitrea pentru confiniile hotarului.

Dela *Nepos* ajugem în comuna *Rebrîșoara*, locul natal al maiorului de fericită memorie *Jarda de Jardebu*, eroul dela Schwiegerheim, Frayspach, Sargheim, Moguntia și dela Thabbach, care pentru faptele sale a fost înaintat la rangul de maior deși știa

puțin nemțește, și care cu toate că avea 13 blezuri (rane) pe trupul său, ajunse la o etate înaltă și era un vestit călăreț. Dânsul venia totdeauna călare pe calul său englez până la Năsăud și totdeauna în ținută de paradă; întâlnindu-se cu ofițeri de naționalitate sârbă sau croată adesea se exprima în termeni disprețuitori. În Rebrîșoara s'a născut și *Jacob Mureșianu* redactorul »Gazetei de Transilvania«, care într'un lung șir de ani a luptat atât de laudabil pe teren literar, iar acum la adânci bătrânețe a dat această sarcină fiului său *Dr. Aurel Mureșianu*.

Dela Rebrîșoara ajungem într'un sfert de oră la *Năsăud*, opid cu frumos aspect, cu strade late și drepte și cu mai multe edificii frumoșele dintre cari merită atențiunea călătorului: edificiul fondurilor școlare fost oarecândva cvartirul colonelului; edificiul judecătoreiei de cerc ș'al cărților fonduare, odinioară cvartirul locotenentului-colonel, azi revendicat ca proprietate a fondurilor școlare; penitenciarul de stat în care a fost așezată sedria districtului Năsăud, asemenea apartiiitor fondurilor școlare; ospătăria numită *Rahova* și gimnaziul cu 8 clase și școala de desemn, în saloanele căreia intrând călătorul îl prinde mirare de progresul ce-l face tinerimea studioasă din Năsăud în artele frumoase. Inima fiecărui fiu de grănicer, ba a orișicărui român trebuie să tresalte de bucurie și de mângăiere sufletească pe care o află văzând școalele năsăudene *care au revărsat cultură și lumină și prin cari a devenit realitate visul de aur al fericitului meu unchiu Ioan Marian*, care se uită din mormântul său de pe comoară la nepoții și strănepoții lui Traian și a ginții romane.

Daună că bărbații conducători din Năsăud nu au îmbrățișat proiectul meu dela 1876 publicat în »Foaia Asociațiunii Transilvaniei pentru literatura română și cultura poporului român«, că adică aci în Năsăud să se facă o fabrică de chibrituri, pentrucă prin aceasta s'ar fi îngrijit de poporațiunea săracă din Năsăud și jur, ca să nu cadă victimă imigrațiilor semitici al căror număr întru atât s'a înmulțit în Valea Someșului, încât văzând pe acești perciuanați și se pare că ești la Brodi sau în mahalaua jidovească din Praga.

Biserica strămoșească din Năsăud încă merită atențiunea călătorului, deși ea poartă și azi acoperișul jalnic din 1849, deoarece

este știut că Năsăudul a fost prefăcut în cenușă de către armata maghiară revoluționară care se retrăgea dinaintea generalului muscălesc Grottenjelm. Acum se clădește însă o nouă biserică care va fi decorul Năsăudului, păcat însă că are în apropierea sa prea multe case jidovești.

Din Năsăud a ieșit familia onorabilă a Antoneștilor cu 4 ofițeri. Aci s'a născut fericitul maior Tomuța, căpitanul Teodor Sandul, ș'aci a văzut lumina zilei regretatul meu conșcolar Dr. Ioan Lazar. Tatăl acestuia: Ioan, om peste 80 de ani, mai trăiește servind la altarul lui Dumnezeu. Năsăudeni au fost locotenenții Grigorița, Andrieș și Găvriluț, dar totuși prea puțini bărbați de specialitate pentru capitala regimentului și mai pe urmă a districtului Năsăud.

Nu pot să mă despart de Năsăud fără de a aminti în acest loc, că dacă inteligența de acolo ar nutri mai mult interes pentru progresul și cultura poporului român, ea ar putea face foarte multe lucruri salutare și ar putea da impuls și celor mai săraci de spirit, ca să apuce pe o cale mai fericitoare; ba lepădându-se unii de spiritul care 'copleșește azi omenimea, ar putea ști că datoria lor este să lupte mai înainte de toate pentru binele public și apoi pentru punga lor. Țină cont respectivii domni cari se simt atinși prin aceste șiruri, de cazul cu moara lui Bardutz și de traficul care-l făcură cu inaugurarea societății pentru exploatarea produselor naturale, și atunci dacă dânșii mai sunt Români, se vor infiora de faptele lor și-și vor bate pieptul păcătos ca Maria Egipteanca din sf. Scriptură. Numai cât întoarcerea lor este și va fi prea târzie, căci dauna este cauzată și acțiunile lor cele mari au ajuns în proprietatea lui Trișca Ferencz, iar poporul sărac din Valea Someșului a fost exclus.

Dela Năsăud ajungem în scurt timp la *Salva*, locul celor 21 martiri români de pe podereiul numit Mocirlă, unde *Tănase Todoranu* dela Bichigiu a murit strigând poporului: »Oameni buni, eu mor pentru voi, iar voi să nu vă dați«. Aci s'a născut maiorul din armata română Nechita Ignat și căpitanul decedat Zăgrean; aci e leagănul familiei Pavelea și al bravului conducător de carte funduară Leon Piciu; de aci este și Ioan Bodescu directorul cancelariei dela tribunalul din Bistrița.

Dela Salva duce drumul pe sub comuna *Mititei*, căci acest sat este situat pe un platou mai înalt ca șesul. În această comună își are originea familia Macedoneștilor, al căror strămoș umblând la miei l-a luat colonelul Cuteanu și l-a dus în institutul militar, de unde ieșind avansă până la rangul de locotenent-colonel. El a avut mai mulți fii și fiindcă pe bătrânul îl chema Macedon Pop, urmașii lui luară numele familiar uncurit de Macedonfi, pentru că prin acățarea terminațiunii »fi« numele semăna mai a nemeșesc.

Dela Mititei ajungem îndată la *Mocod*, o comună frumoasă așezată la gura râului Țibleș, pe țarmurul drept al Someșului. Este locul natal al colonelului pens. Iosif Velican de Boldogmező care trăiește azi în Cluj, iar fratele său colonelul pens. Wilhelm Velican, eroul de Custoza, trăiește în Alba-Iulia. Tot aci este locul natal al căpitanului *Silvestru Tomi*, care m'a smuls din râudul soldaților și aducându-mă la Cluj m'a băgat în gimnaziul piariștilor impunându-mi să studiez mai departe și ajutorându-mă în fiecare lună cu câte 3 fl. m. c. pentru care fapte îi rămân mulțumitor întreaga mea vieată. Din comuna Mocod este fericitul învățător normal Maxim, profesorul de preparandie *Baziliu Petri* și familia Vârtic care a dat din sânul ei atâți bărbați bravi și demni. Mai trăiește preotul Leon Vârtic, tata subjudelui Gavril Vârtic ș'al preotului Petru Vârtic, feciorul octogenarului Ioan Vârtic, care însoțit de câțiva veterani a ținut în loc trupele ungurești la 1848 în săptămâna Crăciunului, la Valea Pietri, până când femeile și copiii au părăsit satul. Din această comună este și Ioan Mureșian, octogenarul învățător dela școala »normală« din Năsăud, care și-a știut crește familia numeroasă atât de bine, încât fiica sa cea mai mare este soția căpitanului Iosif Luchi, fiul învățătorului Petru Luchi din Zagra; a doua a fost soția lui Ioachim Mureșianu, avocat și secretar la fondurile școlare din Năsăud; a treia este soția profesorului gimnazial Dr. Constantin Moisil, iar dintre băieți unul este medicinist, iar celălalt chirurg. Din Mocod au fost și locotenentul Iftenie, învățătorul Năstuță și *Ioan Ciocan*, actualul director al gimnaziului din Năsăud, care face onoare atât acelei comune cât și româniei din Valea Someșului, pentru că bărbat mai zelos și devotat binelui public nu am cunoscut.

În această comună s'a adunat poporul din cele 23 sate de

pe Vale Someșului pentru a rezista încercărilor de *jaf și de spoliațiune a Sașilor dela Bistrița*, și dacă zidul care încunjură biserica din Mocod ar ști vorbi, multe ne-ar putea spune despre lupta pe care a susținut-o poporul împotriva miliției de execuție adusă pe capul lui, până când s'a contramandat acea execuție tălhărească, și numai rezistenței poporului îi putem noi strănepoții mulțumi că nu am fost îngropați în negura iobăgiei ca mulți frați de-ai noștri de condițiune liberă.

Din Mocod caută să apucăm calea către Zagra pe un drum foarte stricat de apă, pentrucă oficiile administrative nu se prea interesează să întrețină drumurile cele bune vicinale din trecut, încât ești aplescat a crede ca pe-aci domnesc Turcii și Tătarii. Râul Țibleș își face cale pe unde vrea, iar dl jude procesual, sau pretorele cum își zic acum, află cu cale a mâna oameni de pe această vale la lucrul drumului spre Maramureș.

Comuna *Zagra* este locul de refugiu al episcopului Aron și locul natal al fericitului vicar *Ioan Marian*, care a pus temelie la toate școalele comunale din întreg ținutul fostului regiment grăniceresc. Aci s'a născut maiorul Daniel Moț nobil de Thurn-Thal, apoi căpitanii Daniel și Eugeniu Borcoțel, și Atanasie Moț Dâmbul, care a învins pe contele Lazar Sándor în duel tăindu-i ca cu briciașul mâna dreaptă de-asupra cotului, încât i-a sărit sabia din mână până în crucile șurii. Tot acel atlet, unchi al meu și frate de mamă cu vicarul Marian, cu o lovitură de o sabie a retezat capul baronului Huszár în bătălia dela Mesteacănu în a. 1848, *pentrucă acel baron aprinsese toate satele românești din ținutul Chioarului și din partea nordică a comitatului Solnocul-interior*. Din Zagra au ieșit farmacistul Rusu dela Iași și pretorul cu acelaș nume, precum și căpitanul de fregată Zinvel, fiul sergentului Ioan Zinvel poreclit Hinder. Acel căpitan a murit la 1840 în Neapole, de unde adeseori corespondase mai înainte cu fericitul meu tată Teodor Bașotă. Din comuna Zagra a fost și stegarul Reu care împreună cu conșoțul său Gavrilă din Mocod a luptat la Areda Veneției, întocmai ca Leonida la Termopile; și tot de-aci a fost și bunicul învățătorului Andrei Morari, adică stegarul Morari care a respins pe generalul polon Bamentzki în lupta dela 26 Aprilie 1809 înaintea Varșavei. Dela acel stegar posed eu cu vreo 3 poezii

pe cari tatăl meu le căpătase în copilărie când umbla la școala »trivială« din Zagra, și când la acea școală era învățător bunicul meu după mamă: Luca Zinveli. Din comuna Zagra este și actualul avocat Gavril Maniu, fiscalul comitatului Bistrița-Năsăud, precum și unchiul acestuia: Pahoniu Maniu, proprietar în Șibot și fost locotenent la oficiul de mondire din Alba-Iulia unde el a căzut victimă rapacității comandantului său maior care fiind deochiat s'a împușcat, iar bravul Pahoniu Maniu, pentru că crezuse prea mult șefului său, a fost scos din serviciu. Familia Maniu este una dintre cele mai vechi, ea a trecut din Maramureș la Zagra încă înainte de militarizare și este înrudită cu familia de același nume din Ungaria.

Dela Zagra spre Nord-Est peste deal este comuna *Runc*, locul natal al tatălui meu Teodor Bașotă, al cărui strămoș a fugit din Moldova dinaintea lui Duca-Vodă pentru revoluția ce făcuseră boierii împotriva lui Vodă la Casinu. Deci familia noastră este de origine din Moldova, unde pe la 1869 s'a stins în linia bărbătească prin moartea mecenatului Anastasie Bașotă, care—după cum se vede din¹⁾»Romanul«¹Nr. 42 dela 20 Noembrie 1869 — jumătate din averea sa colosală a lăsat-o pentru înființarea institutului »Anastasie Bașotă« de pe moșia sa Pomârla din districtul Dorohoiului. Fiică-sa Elena, soția prințului George Cantacuzen, a avut numai o fată: pe soția colonelului Asachi, și nu sunt informat dacă din această căsătorie mai sunt ori nu oarecari descendenți. Ași dori să știu dacă testamentul aceluia mecenat s'a executat conform intenției sale, pentru că se vorbește că executorii testamentului: Nicolae Rosetti, Rosnovanu, Vasiie Pogoru, Ioan Ianov, Alecu A. Balsiu, Nicolae Calimach Catargiu, Dr. Ludovic Rus și episcopul Vladimir Suhopanu nu ar fi insistat pentru executarea aceluia, deoarece, Manolache Costache Epureanu datorea lui Bașota cu 60.000 galbeni, deci îi zăcea la inimă ca din acest testament să nu se aleagă nimic, și în acel caz cucoana Elena să ierte toată datoria. Adresez deci aceste rânduri dlui ministru de cult și instrucțiune publică din România și-l rog cu tot respectul să binevoiască a cerceta întru cât și-au făcut sus numiții executori testamentari datoria de cetățeni și dacă au pus la cale ca acea grandioasă fundațiune să treacă în folosul scumpei noastre

națiuni. Bunicul tatălui meu: Ionică Bașotă a excelat la asediarea Hotinului, pentru că tunurile îndreptate de el au spart zidul cetății pe unde a intrat cu asalt batalionul I din regimentul I de graniță românească, pentru care faptă a și fost decorat. Din familia noastră mai trăiește un văr al meu: Dimitrie Bașotă, impiecat la legația austriacă din București, apoi fratele meu Petru care are un băiat cu numele Emil, iar eu am numai o fiică Cornelia, pentru că ceilalți băieți au răposat.

Din comuna *Poieni* nu cunosc bărbați mai demni de amintit afară de Dimitrie Vaida, fost actuar de prețură, și de Ioan Zinveli, azi atașat la consulatul austriac din Iași; iar din comuna *Plai* pe Spiridon Fetti, care a prelucrat harta marelui principat Transilvania în limba română.

*

Cu acestea terminând descrierea etnografico-istorică a ținutului din Valea Rocnei, trec la descrierea *teritoriului montan dela Rocna*, și încât îmi va fi cu puțință voiu cerca să arăt conductul vinelor de argint-aur și argint-plumb, prin ceace cred să fac serviciu patriei mele. În curs de 23 ani, cât am locuit în Abrud, mi-am putut câștiga oarecare practică și în această specialitate, apoi ajutat de științele câștigate prin studierea dreptului montan, precum și prin practica de judecător în cauze miniere, mă simt oarecum obligat să tratez această materie din economia națională.

Despre timpul când s'au făcut cele dintâi scrutări în ținutul montan dela Rocna nu avem date pozitive, probabilitatea însă dă loc părerii că minele de argint au fost descoperite încă de anticii Romani, deoarece numai avântul lucrărilor miniere a putut să impopuleze această localitate situată la Nordul Transilvaniei într'atât de tare, încât să numere până la 40.000 locuitori. Numai importanța acestui ram de venit și de avuție a putut îndemna pe vechii Romani să așeze aci anticul *Ruconium*, deoarece pe acele timpuri acesta nu putea fi considerat ca oarecare punct strategic, fiind atât Maramureșul cât și Bucovina sub potestate romană. Doar știm din istorie că Romanii își întăreau de obicei numai confiniile imperiului și pe acolo aveau așa numitele castre stativă situate în partea Nord-Estică a Daciei la Areobadara, Triphulum,

Patrodava, Carzidava și Petrodava în regiunea Tyrascului sau a Nistrului de azi, la a cărui vărsare în Pontul Euxin (Mării Negre) se afla castrul cel mare dela Sinus Sagaricus.

Poporul Albocenziei fiind strămtorat în teritoriul Bucovinei de astăzi nu era capabil să împrumute și să dea din al său oarecare număr Bielphiilor, vechii locuitori ai ținutului din Valea Rocnei, și pe această cale să mărească populația cetății Ruconiului, deși se poate presupune că aceasta a existat ca cetate încă înaintea de venirea Romanilor, deoarece Albocenzii și Bielphii trăiau pururea în ceartă.

Ca dovadă în privința aceasta pot servi Murii antici, probabil dacici, cu cari se vede că a fost închis ramul Someșului ce vine din direcție Nord-Estică dela Rocna-Nouă, adică cu ajutorul căror s'a închis comunicația pe această vale pentru poporul de peste munți, adecă pentru Albocenzii.

Orice ipoteză s'ar lua ca probabilă, atâta putem constata că pela începutul sec. al XIII-lea în ținutul Rocnei, ca centru al teritoriului în direcție septentrională, meridională și occidentală, s'au lucrat mine într'o extenziune cam de 40 km. p., despre ceace ne dau dovadă vechile galerii și scorburi părăsite cari se pot constata la orice săpătură nouă. Numai așa au putut fi scoasă încă înainte de invazia mongolă la 2000 centenare de argint din străvechile mine.

Datele care ne stau la îndemână nu ne dau nici o deslușire asupra faptului că cine a continuat lucrările miniere până la anul 1720. Cam pe atunci însă erarul începuse nouă scrutări de a scoate argint, plumb și fier; mai înainte numai particularii se ocupau cu lucrări și întreprinderi de felul acesta.

La 1767 aflăm în lucrare 3 mine, cu 87 mineri; oficiul montan era plasat în Bistrița, iar în Rocna stătea numai un funcționar subaltern. Pela 1770 au încetat însă toate lucrările erarului, deoarece oficiile montane raportaseră că minele sunt epuizate.

Paralel cu lucrările miniere exista și lucra pe toată Valea Someșului o *companie de spălători de aur*, care purta nr. 12 între celelalte companii de spălători din Transilvania, și comandantul acelei companii de spălători își avea rezidența în mica comună Poieni situată pe riul Țibleș din sus de Zagra. Pela 1830 era șef

al companiei de spălători Vasile Roșca, căruia i-au urmat Iancul Poaba și Petrea Cuțitarul. Acesta a căzut în 1848 în bătălia dela Sântioana, fiind unul dintre cei mai bravi călăreți de sub comanda tatălui meu.

Pe timpul când se lucrau minele dela Rocna, adică înainte de militarizarea districtului, aflăm ca pe cei mai mari proprietari de mine pe un Brunetz și pe Ștefan Porcu. Acesta a fost probabil strămoșul familiei de azi Porcius, și după cum îmi spunea tatăl meu cavalerul *Florian Porcius*, vicecăpitanul fostului district al Năsăudului pe când studia în Viena purta numele »Porcus«, din care vienezii făcură Porcius. Parcă ni s'amintește descendența dela vechea familie romană Porcea. Fie ori și cum, cred că dl Porcius, pentru care păstrez cea mai perfectă venerațiune, nu'mi va face vr'un reproș pentru această genealogie, deoarece și lui, cât și națiunii române le servește spre onoare că un român a putut fi pe acele timpuri mare proprietar de mine.

Măi târziu s'a încuibat ca proprietar un așa numit Deschan din ținutul orașelor hanziatice, și dela acesta a câștigat erarul 3 din 4 părți ale proprietății montane dela Rocna.

După cum ne dovedește diploma regelui Matia Corvinul datată din »Buda, Sabbato primo post octavas sacratissimi corporis Cristi Anno 1475«, teritoriul Văii Someșului fiind proprietatea tuturor Românilor din districtul Rocnei, nu incapa nici o îndoială că proprietățile montane au putut ajunge în mâinile erarului numai în baza unui contract de vindere, adecă pe temeiul unui drept de care putea uza oricare persoană liberă din patria noastră, și nicidecum pe acea cale că Sașii dela Bistrița le-ar fi vândut în baza vr'unui »jus dominale«, pe care nu l-au avut nici-odată. Fac această observare la negliobia unui corespondent al ziarului »Kelet« din Cluj, bucinată în numărul 47 din 27 Februarie a. c. cu care nu vreau să-mi pierd mai mult timpul.

După militarizarea Văii Rocnei comanda regimentului care era tot odată și supremul oficiu administrativ, cu propria autoritate a rupt din teritoriul aparțiitor opidului Rocna 4.951 jughere p. și le-a dat în arendă erarului montan pentru 240 fl. anual, iar prin contractul încheiat la a. 1872 între administrația fondurilor școlare și de stipendii și între ministrul de finanțe ungar, dreptul

de proprietate a teritoriului montan iarăși a venit în mâna acelorora căror le compete, adică în mâna Românilor liberi din Valea Rocnei. S'a adaus însă restricția că acești proprietari sunt datori să lase teritoriul montan în folosința erarului pentru o arendă anuală de câte 25 cr. de fiecare jugher; pe această cale erarul sau oamenii plătiți de acesta pot dispune după plac de cel mai frumos complex de păduri, pășuni și fânețe, cu toate că nu au dreptul de a purta vreun negoț de lemne.

Ce atinge raporturile montanistico-geologice ale acestui ținut, trebuie să notăm că în dealul *Curățel*, un picior al muntelui Ineu ce se extinde către miază-zi, se află cele mai vechi galerii botezate: Petru Zap, Antoniu, Nepomucul Nou, Nepomucul Vechiu, Ioan și Teresia, iar în timpul mai nou s'au deschis galeriile: Glück auf, Ferdinand, Mihail și Amalia. În muntele *Crăciunel*, care se extinde paralel cu muntele Curățel, s'au deschis galeriile Gregoriu Mic și Iosif, iar pentru de a extinde câmpurile de lucrare, s'a deschis galeria Frederic, iar în galeria Amalia și Zap s'au descoperit nouă vine care se întind în sânul dealurilor *Beneș* și *Băița* și pe această cale s'a asigurat un teritoriu care nu se poate exploata nici în decurs de 30 ani.

Acest teritoriu montan are azi 1.250 m. lungime, 500 m. lățime și 180 m. înălțime. Pietrișul din el constă în prevalență din mică (Glimmer), care se transformă în clorită, cornită și piatră văroasă, străpunsă de formațiuni de pucioasă și plumb. În pietri se găesc adesea porfir care conține argint cu ceva aur, dar în cea mai mare parte dă cantități considerabile de plumb, și din această cauză e foarte ușor de topit așa că din 90.000 centenare măcinate au ajutorul șteampurilor se pot dobândi 4.500 cent. plumb care conține 50 kg. plumb curat și 0.07 argint și ceva aur, cari se pot separa prin retopire. Cu dobândirea acestor metale mai este împreunat folosul că tot din acea cantitate de piatră sdrobită într'un răstimp de un an se mai pot produce până la 1.800 cent. de șmalț și plumb moale, care se poate vinde cu câte 25 fl. de centenar, fiind șmalțul (glasura) roșu și verde un articol neapărat de lipsă pentru olari.

Luând în considerare minele de metal care pot fi demne de exploatat, notăm că situația lor se deosebește cu totul de cea a

vinelor de aur din regiunea Munților Apuseni la Roșia și Corna. În timp ce aceste au o situație Nord-Sudică și sunt de obicei cele mai bogate, iar vinele de aur din revirul dela Bucium se prezintă — conform termenului metalurg de pe la Abrud—Roșia—Bucium — »scăunește« (dela scaun), cele dela Rocna au o așezare Est-Nord-Vestică, cum se pot afla și în Moldova în regiunea muntelui Tesleu și pela strâmturile Bistriții Aurii, pe păraul Rogata, la Breslieni în partea apuseană a dealului Hangu și la dealul Fierului, unde se găsește piatra roșiatică de fier din care se prepară oțelul cel mai bun, și se pot găsi chiar și în Carpații nordici din Maramureș. Faptul acesta se poate constata și prin aceea că toată aripa Carpaților care despart Transilvania de Maramureș conțin cele mai bogate straturi de metale, cari toate au aceeași orientare ca și straturile de argint, plumb, pucioasă, grafit și puțin aur din munții dela Rocna.

Nu pot să las neamintit că tot în regiunile acestor munți se află și acea materie de piatră sură văroasă, din care se poate pregăti cimentul cel mai excelent,^r prin urmare patria noastră nu este avizată să-și aducă cimentul de prin Stirea. Apoi muntele Cormaia posedă o mare cantitate de »bicaș« alb care i-ar impune proprietarului să construiască o fabrică de sticlă. Straturile cele întinse de porfirul cel mai frumos ar putea îndemna pe iubitorii de progres să crească sculptori excelenți, cari cu timpul să sculpeze aci statuile cele mai frumoase, deoarece straturile de porfir adeseori sunt stretăiate de angitul cel mai cristalin, care te face să crezi că în sânul acestor munți ai putea să afli cele mai prețioase mărgăritare.

Ar fi de dorit ca oamenii de specialitate să studieze și examineze toate bogățiile acestor munți, și descriind pe fiecare cum merită, să dovedească fondurilor de stipendii din districtul Năsăudului recunoștința că ei nu au cheltuit în deșert paralele primite. Atunci fraților, v'ați făcut numai datoria față de umbra strămoșilor cari v'au lăsat mijloacele să puteți studia, iar noi cei ce am îmbătrânit, fără de a fi fost norocoși să luăm parte la acele foloase, suntem fericiți că am putut aduce acest mic tribut patriei noastre natale, după care mereu oftăm cu poietul:

*De țara mea departe
Impins de vântul greu,
De-a soartei crudă parte
Mă plâng lui Dumnezeu.
Plăcerile cu mine
De fel nu se'nvoiesc
Mereu să strig îmi vine:
O țară te doresc!*

Muzeul năsăudean

Donațiuni, Ianuarie—Aprilie 1939

1. Dela dl *Teodor Onișor*, Cluj 1) Bibliografia geografică a României în 1929 și 1930. 2) Călători și exploratori români în secolul XIX-lea. Cluj 1938.

2. Dl *Sever Hurdea* învățător din Zagra: 1) Protocolul ordinațiunilor școlii elementare din Zagra 1866. 2) Un mic manuscris de poezii populare din Zagra, culese de Niță (Leontin Drăgan) în 1902. 3) Statutele Reuniunii de cetire și cântări din Zagra. Sibiu 1897.

3. Dl locotenent *Ghițan Teodor*, Oradea, portretul colonelului *Urban*, fost comandant al Regimentului II de graniță, în 1848—1849, după un tablou original.

4. Dl profesor *Iuliu Morariu*, lucrarea dsale: »Contribuțiuni la studiul unor asociații de plante ruderales«.

5. Dl *Coriolan Petran*, profesor universitar Cluj: 1) Nouvelles discussions sur l'architecture de bois de la Transylvanie. 2) Lista publicațiilor științifice ale profesorului Dr. Cor. Petranu. Cluj 1939.

6. Dl *Titu Pop* din Bistrița: trei cărți bisericești mai vechi.

*

Direcția »Muzeului năsăudean« exprimă tuturor donatorilor cele mai călduroase mulțumiri pentru valoroasele dlor donațiuni.

Conferințe în Năsăud în anul 1939

sub auspiciile Despărțământului Năsăud al „Astreii“

25 Ianuarie. Despre »Ion Creanga«, de dl *Aurel Șorobetea*, directorul liceului »G. Coșbuc«.

1 Februarie. »Romantismul francez și poezia lui«, de dl profesor *Aurel Popărăscu*.

8 Februarie. Despre poetul Șt. Petică — poet simbolist, de dl profesor *Vasile Donigă*.

15 Februarie. Poezia grecească. Despre Aristofan, de dl profesor *Vasile Bichigean*.

22 Februarie. Arta bizantină de dl profesor *V. Olteanu*.

1 Martie. Moleculă. Atom. Electron de dl profesor *Romuald Pohmarski*.

8. Martie. Viața și opera lui George Enescu de dl profesor *I. Șuteu*.

15 Martie. Un compozitor uitat: Iacob Mureșianu, de dl profesor *Emil Ștefănuț*.

ȚULIU MOISIL

FIGURI GRĂNITEREȘTI NĂSĂUDENE

Tinerețului grănițeresc năsăudean ¹⁾
pentru a-și cunoaște frumosul trecut,
marii lui înaintași și luptele ce au purtat
și a le urma faptele

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ioan Marte Lazar

1838—1873

Din figurile frumoase al grănițerilor năsăudeni, și în deosebi ale profesorilor, cari au ridicat faima școalelor năsăudene, în special al gimnasiului, amintim pe Dr. Ioan Marte Lazar, fost profesor și director al »gimnasiului superior gr. cat. român« din Năsăud, între anii 1869—1873.

Deși a funcționat un timp prea scurt, a imprimat acestei instituțiuni un curent foarte puternic, conducând în mod exemplar școala, atât ce privește corpul didactic, cât și tineretul școlar.

Ca profesor a predat religia în clasele V—VIII; filosofia și limbile latină și greacă în cl. VII—VIII; limba italiană, facultativ,

în cursul superior, iar în Dumineci și sărbători a ținut foarte frumoase exortațiuni, adică explicarea evangheliei, pentru școlarii gimnasiului.

Directorul Lazar s'a născut la 26 Septembrie 1838 în Năsăud, fiu al preotului Ion Lazar și al soției sale Maria n. Mureșianu, fiica preotului Ioan Mureșianu din comuna Rebrîșoara și soră a lui Iacob Mureșian, fost profesor și redactor al »Gazetei Transilvaniei« din Brașov. Școala primară o făcu în Năsăud, iar dela 1852 urmă gimnasiul din Blaj, — având un stipendiu din fundațiunea lui Dr. Simion Ramonțiai, — pe care-l termină în 1858, cu succese eminente.

În 1858 mitropolitul Blajului, Alexandru Șterca Șuluț, a hotărât ca doi din cei mai buni absolvenți ai gimnasiului de acolo să fie trimiși la Roma pentru a urma studiile teologice la institutul Sf. Atanasie, anunțând despre aceasta și pe episcopul Gherlei, cerându-i să-i recomande tinerii din această dieceză, cari ar dori să se dedice acestor studii. Episcopul recomandă pe Ioan Lazar și pe Teodor Pop, acesta terminând gimnasiul din Cluj. Recomandarea Episcopului însă nu s'a put lua în considerare, pe motiv »că acești tineri ar fi prea bătrâni«. Atunci Lazar și Teodor Pop au plecat la Viena, și într'o frumoasă petiție către nunciul apostolic își arătau marea dorință de a merge și a studia în capitala lumii, leagănul nației românești, dar și nunciatura motiva, că ar fi prea bătrâni pentru seminarul din Roma. Li s'au dat însă locuri în seminarul romano-catolic de pe lângă universitatea din Pesta, terminând studiile teologice după patru ani, în 1863.

În acest an înființându-se gimnasiul grănițeresc din Năsăud Ion Lazar a fost chemat și numit profesor provizor, dar în această nouă funcțiune nu a stat decât o lună, căci urmând imboldului intern pentru o cultură științifică mai înaltă a plecat la Viena, unde și-a continuat studiile teologice la »Institutul Augustinian«. Aici pe lângă teologie urmă, la universitate, vaste studii de istoria universală, filosofie și pedagogie și se ocupă cu predilecțiune de limba maternă. Vorbă perfect limbile latină, germană și italiană, bine unguerească și cunoștea pe deplin limbile greacă și franceză.¹⁾

¹⁾ După cât îmi amintesc din copilărie se vorbea în Năsăud, că Ion Lazar ar fi fost *instructor* al unui prinț austriac, probabil al arhiducelui Rudolf,

După ce trecu doctoratul în teologie, în anul 1869, patronatul gimnasiului din Năsăud: administrația fondurilor grănițerești năsăudene, îl chemă din nou ca profesor însărcinându-l și cu direcțiunea gimnasiului. La 1871 (Decembrie 3 cu Nr. 290) fu numit profesor ordinar definitiv, recunoscându-i-se doctoratul în teologie, drept censură (licență). În acelaș timp fu întărit și de ordinariatul episcopesc gr.-cat. românesc de Gherla — la 26 Dec. 1871 — (Nr. 2808), iar din partea ministerului de culte și instrucțiune publică, la 15 Febr. 1872 (Nr. 1255).

Inzestrat cu cunoștințe bogate și profunde, Lazar își începe activitatea sa publică ca director și profesor, plin de cele mai frumoase speranțe și condus de o vie dorință de a-și valida cunoștințele sale pe terenul culturai intelectuale și morale a tinerimei. Pătruns de zelul spre tot ce e nobil, frumos și adevărat tindea a da și tinerimei această direcțiune. Dragostea sa pentru știință, munca sa extraordinară, fermitatea caracterului său, perseveranța admirabilă întru executarea bunelor sale intențiuni, scrupulositatea și punctualitatea împlinirii oficiului său, — toate acestea erau cea mai puternică garanție pentru înflorirea tinerii instituții a gimnasiului năsăudean sub conducerea lui.

Gimnasiul fiind tiner și în 1869, având șapte clase, deci nefiind complet, nu avea încă »dreptul de publicitate«, fiind considerat deci de o școală particulară.

La 7 Iulie 1870 Lazar înaintă o adresă (Nr. 347) administrației fondurilor grănițerești, rugând-o să facă pașii necesari la Ministerul Instrucțiunii publice »ca gimnaziul nostru în 1871 să aibă deplină publicitate, așa, ca școlarii absolvenți ai clasei a VIII-a să poată face aci examen de maturitate, spre a putea fi primiți la Academii și Universități«. Comitetul fondurilor făcu cererea

fiul împăratului Francisc Iosif. Această amintire mi-a confirmat-o printr'o scrisoare, primită la 18 Noemvrie 1938 și dl *Ioan Filimon*, învățător pensionar și fost profesor la școala normală din Năsăud, ginele unei surori a Drului I. M. Lazar, măritată după Toader Ionașcu din Năsăud. D-Sa spune în scrisoare, că fiind de mai multe ori întrebat, Lazar, de părinții săi de ce nu vine pe acasă (când se afla la studii în »Augustineu«), răspundea că »este foarte ocupat fiind încredințat ca educator al prințului și cu scrisul tot din cauza aceea nu are timp să poată coresponda« și că »odaia sa de locuit este în imediata vecinătate a camerei prințului«.

necesară, care înaintându-se la locurile competente, adică ministerului, acesta o aprobă la 23 Decembrie 1870.

Primul examen de maturitate (baccalaureat) se ținu la 3 și 4 Iulie 1871 sub presidenția directorului suprem *Alexandru Páll*, fiind prezenți delegații fondurilor grănițerești: vicarul *Grigore Moisiș* și *Ioachim Mureșianu*, președintele tribunalului din Năsăud, precum și un numeros public.

*

Până la promovarea lui *Grigore Silași*¹⁾ de doctor în teologie la universitatea din Viena în 1862, era obiceiul la »Augustineul« de acolo, ca înainte de promovare să se hirotonească și tinerii teologi greco-catolici și să jure pe »conclusele conciliului tridentin«. Silași a încercat la mitropolitul Alex. St. Șuluț să intervină pentru încetarea aceluși obicei. Mitropolitul i-a răspuns să intervină el la nunciatură și la împăratul. Silași a putut să reușască ca doctoranzii în teologie greco-catolici să pună jurământul ce-l pun episcopii uniți, dar n'a putut reuși să li se permită a fi promovați doctori înainte de a fi hirotoniți celibi. Ce nu i-a reușit harnicului Silași, i-a reușit blândului și pătrunzătorului Lazar, prin audiențele la împăratul și la alte autorități competente și așa a fost promovat dânsul Doctor în teologie înainte de a fi sfințit celibe. El a fost inițiatorul și eluptatorul obiceiului ca doctorii în teologie de legea greco-catolică să se poată căsători 2).

*

»Studiile sale de predilecțiune era filosofia și istoria; pentru aceasta din urmă adunase un frumos material.

»Ca filosof aparținea școalei *thomiste*, acceptă însă multe doctrine și din școala dualistă a lui *Günther*,³⁾ precum contrapo-

¹⁾ Gr. Silași (1836—1897) fost vicerector la Seminarul S. Barbara din Viena. A publicat rev. »Sionul românesc« 1865—1867 și 1872, când fu numit profesor de limba și literatura română la universitatea din Cluj. A avut o frumoasă activitate literară și culturală românească. Membru onorar al Academiei Române. Prigonit de guvernul unguresc fu pensionat în 1885. A repositat în anul 1897 și inmormântat în Năsăud.

²⁾ Din notele lui Dr. Nestor Șimon — dela »Muzeul năsăudean«.

³⁾ *Anton Günther*, filosof și teolog catolic n. 1783 în Boemia † 1863 în Viena. G. intemeiă o nouă școală filosofică, care incerca să arete, că dog-

ziția principiului naturei cu zeitatea, principiul despre *spirit* și *suflet*.

»Ca teolog apăra și susținea toleranța religioasă, libertatea cultului și a credinței. În politică democrat verde, român entuziasmat, ager atlet al naționalității române, în al cărei viitor și înmortalitate își pusese toată credința. Ca barbat tiner visa niște visuri dulci și mărețe despre viitorul românismului, care se părea a-i oțeli forțele și simțemintele. Pe toți câți îl încunjurau și conveniau cu dînsul îi încuraja și îmbărbăta la lucru, la muncă, pentru națiune și pentru salutea viitorului ei.

»Renașterea noastră astăzi nu se poate decât prin cultură, știință, educațiune și instrucțiune românească. Aceasta o prevedea Lazar. Prin aceste arme spera dînsul a brava (a înfrunta) cu mai mult succes triumful românismului. Acesta fu terenul activității sale, ce și-l alese, și pe care lucra cu atâta diligență și activitate. Un câmp mai nimerit nu și-ar fi putut alege. Meritele lui căștigă în decursul celor 4 ani, de când conduse tinerul gimnaziu național, îi compun cea mai frumoasă și nevestezitoare cunună. O laboriositate extraordinară era caracteristica lui; susținerea armoniei corpului colegial; înflorirea institutului, promovarea culturai și a științei era deviza lui, pentru a cărei realizare își consacra toate forțele«.

»Inima lui Lazar era un izvor de bunătate, o oglindă de virtuți. Afabilitatea și manierele sale plăcute atrăgea cu forțele magnetului pe toți câți îl cunoștea, îi forța să-l iubească, precum și el îi iubea. Dînsul își iubea națiunea cu ardoare, iubea umanitatea, și cu mai mare foc iubea pe ai sei și cu deosebire pe amaiții și încărunții sei părinți.

»Aflându-se iubita sa mamă pe patul celor mai teribile suferințe, fiul său Lazar o veghia nopți întregi la cap. Această lungă nedormire împreună cu superare și întristare, il osteniră tare, il culcară la pat și după vr'o 20 de ore il răpiră pentru etern din mijlocul familiei iubite, din sinul colegilor, al institutului gimna-

mele credinței se demonștră prin știință. În 1853 »Congregațiunea indicelui» puse la indice scrierile acestei școale. — Opere: Vorschule zur speculativen Theologie des Christenthums, 1828. — Süd- und Nordlichter am Horizonte speculativer Theologie 1832.

sial și al națiunei sale, pe care o iubea cu adevărata ardoare și pasiune«¹⁾).

Lazar răpit de cruda boală a holerii, în ziua de 30 August 1873 fu înmormântat în cimitirul »Comoara« din Năsăud, în asistența unei mari mulțimi de preoți, colegi, intelectuali și popor. Vicarul Gr. Moșil și profesorul Ion Marcian dete prin vorbirile lor, expresiunea celei mai profunde dureri pentru pierderea marului profesor și director. La 1 Septembrie îi urmă și prea iubita-i sa mamă.

Cu Dr. I. Lazar s'a stâns familia Lazar ce privește partea bărbătească.

Vatra veche a familiei preotului bătrân Ion Lazar²⁾ a fost lângă actuala »Piața Unirii« din Năsăud, pe locul unde astăzi este școala primară »Vasile Nașcu«. Din cecece a fost odinioară aici, case, gospodării, grădina n'a mai rămas astăzi decât câțiva meri bătrâni, de foarte bună calitate, în curtea școliei.

Învățatul doctor în teologie avea o bogată bibliotecă, care din fericire, în mare parte, s'a păstrat de unchiul său, juristul Ioachim Mureșianu și astăzi se află în biblioteca »Muzelului năsăudean«.

*

În anul 1863 s'a împliit una din cele mai mari dorințe ale grănițerilor năsăudeni: înființarea unui gimnaziu superior românesc în Năsăud, — un act de cea mai mare însemnătate culturală pentru ținutul nostru și a Ardealului de miazănoapte — care se susține din veniturite fondurilor grănițerești.

Astfel Năsăudul avea să devină un centru puternic de cultură românească, la care să poată învăța și fiul celui din urmă țaran român.

Aprobându-se de Impăratul cererea grănițerilor s'a deschis gimnasiul din Năsăud în ziua de Duminecă 4 Octomvrie 1863, cu mare fast în prezența intelectualilor, preoților și a unei foarte mare număr de săteni. După vorbirile reprezentantului Districtului românesc autonom al Năsăudului (vicecăpitanul *Leontin Luchi*) și

1) *Publiu*: În »Gazeta Transilvaniei«, Nr. 66 anul 1873.

2) Gavil Bichigean protopop: Slujitorii altarului bisericii române din Năsăud, în biblioteca »Din Granița năsăudeană« Nr. 6. Năsăud 1936.

a reprezentantului fondurilor grănițerești — patronul școalelor — Vicariul episcopesc *Grigore Moisil*, luă cuvântul nou numitul profesor, teologul *Ioan Lazar*. Din avântata sa vorbire reproducem aici câteva pasagii.

Aceasta este ziua strălucită pe care de secolii o aștepta cu mare sete tot natul român al acestui district, o prețindea întreaga noastră dulce națiune dela acești bravi fii ai lui Marte.

Dacă este așa de mare, așa de strălucită ziua aceasta, mare va fi și bucuria, cu care, sunt convins, o întâmpină tot românul, și cu atât mai tare fii districtului Năsăud. De este bucurie, este și fericire. Iar dacă azi se simte cineva fericit; de simte cineva în pieptu-și bătând inima de bucurie, aceste toate le vor simți cu mult mai tare *profesorii*, cari vor fi fortunați mai întâiu a păși peste pragurile noului institut și a indulci mai întâiu cu nectarul muzelor frageda noastră junime. Bucuria le va fi mare, fericirea le va fi mare, dar... mari vor fi și greutatețile, ce vor zăcea pe umerii lor, dacă vor voi într'adevăr să corespundă întru curățimea sufletului lor chiemării sale celei înalte.

Greu e omului a se desvâța și numai de o datină rea, neplăcută; mai greu și numai pe unul a-l duce pe calea adevărului. Profesorul... care are de a aduce, nu pe unul, ci zeci și cu timpul sute, cu facultăți tot atât de diverse, cât de diverși sunt indivizii, la calea adevărului; — a cunoaște modul cugetării fiecăruia și de aici apoi a lua armele, a le prepara pentru a lor perfecționare. Nu e ușor adeseori o umblare netedă chiar și cu oamenii bine crescuți; ce să zici apoi de prunci, al căror simț adeseori e atât de delicat cât o vorbă nu la timpul său pronunțată și fără circumspecțiune, poate să-l disjuge de toate, iar un cuvânt părințesc să-i deie curaj nespus spre știință...

A lor sfântă datorie este: să deștepte într'inșii înaltul simț religios al pietății și moralității, fără de care toată cultura nu are nici o bază solidă. Aceasta să le fie junilor ingerul păzitor în toate valurile acestei lumi trecătoare; să păzească sfânta noastră credință nepătată, căci numai așa, demni de numele ce-l purtăm ca creștini, așa vor fi adevărați următori ai părinților și străbunilor noștri. Și atunci, precum indivizii, familii și corporațiuni, națiuni și întregul gen uman, condus de un atare simț, așa și poporul nostru va fi într'adevăr fericit.

Dânșii au să desvolte cu un farmec: simțul recunoștinții, nobilității și umanității. Să perfecționeze simțul naționalității încă din crudele tinerețe, așa, cât el să nu știe, în timp de adevărată necesitate, față cu binele națiunii, ca și un Muciu Scevola; să nu știe, zic, de foc și de apă, să poată zice cu Sf. Paul, că

toate le sufăr pentru națiune, patrie și omenime». Să le calce tru-
fașa superbie și spurcatul egoism, la care dela natură suntem în-
clinați, căci unde nu e umilitate, înțeleg cea adevărată, nu e nici
adevărată virtute, ci totul numai și numai egoism. Să-i facă un
aluat nou, să le prepareze așa zicând un cer nou și un pământ
nou, din care apoi să iasă fructe înmiite. Să le pună de vie imi-
tațiune geniile cele strălucite ale străbunilor noștri, la cari când
te uiți, pe cât deoparte te încânți, pe atâta de altă parte te umpli
de intristare, văzând cât de departe stăm noi strănepoții de cul-
tura străbunilor noștri. Ei, și câte genii nu s'au înmormântat din
poporul nostru în timpurile trecute. Macar de nu s'ar înmormânta
și de aici înainte.

În scurt a-i face pe ei tot atâți cetățeni buni în împărăția
cerească și în cea pământescă; a-i face plăcuți și lui Dumnezeu
și oamenilor — zic, nu e glumă, nici lucru de toate zilele.

Vor premerge, mai încolo, junimii cu pietatea, moralitatea,
sinceritatea inimii, nobilitatea sentimentelor, cu focul pentru na-
țiune și patrie, cu zelul și ardoarea spre știință, ca să poată face,
amăsurat facultăților individuale, din junime tot atâta ca și dânsii
și, de se va putea, încă și mai mult. Vor ști prin sudoarea feții
lor să facă, ca *renumele școalelor din Năsăud* nici decât să stag-
neze, să nu zic, scază, căci »*qui non proficit, deficit*«, ci să crească
din zi în zi tot mai tare. Vor ști atrage atențiunea fundatorilor, a
căror singură mângăiere e, ca, veghiând cu ochi de Argus peste
școalele districtului acestuia și îngrijindu-se de toate lipsele lor
și ale învățătorilor lor, ele să înflorească spre binele națiunii ro-
mâne, patriei și împărăției și spre onoarea fiilor acestui district ro-
mân. »Unicul scop să le fie: »*Mărire națiunii române prin cul-
tivarea junimii române*«; și atunci cu inima deschisă vor ști da
seamă înaintea cerului de oile șie-și încredințate.

Iar tu *junime* — căci către tine mă îndrept acuma — care
dimpreună cu profesorii voștri pășiți mai întâi peste pragurile
acestui institut nou; tu, care dela natură porți în sinu-ți so-
litudinal și seriosul caracter ereditat dela străbunii noștri, reînnoește-ți,
zic eu, acelaș caracter serios, acuma, la început, căci serioasă, dar
și plăcută e calea, care ți se prepară. Pășește și îmbrățișază știin-
țele, sugere nectarul muzelor, căci ți se lărgește câmpul spre des-
voltarea mai mare a facultăților intelectuale. Căci acolo ți se va
desfășura: *Religiunea*, care nu va să steie, cu timpul, numai într'o
simplă recitare a închieturilor credinței; va desfășura, zic cu timpul,
princiipiile cele eterne ale creștinătății, care-și au fundamentul său
în natura omenească, și numai atunci vor pieri, când va înceta și
natura omenească; vă veți convinge, că sfânta noastră religiune
e într-o adevăr dumnezească și asta se va întâmpla rațional-

minte, căci, cum zice Sf. Paul apostolul »*Credința voastră trebuie să fie raționabilă*«. Ea va da vouă armele, ca să fiți gata ori și când a refrânge sofismele acelor, cari mai bucuros ascultă orice alta, numai de religiune să nu auză nimica; cu toate că, dacă își va întreba conștiința, ea îi spune și oareșicum îl îndeamnă, îl atrage la aceea, căci natura nu se poate nega pe sine; veți experia că în urma urmelor ea este singura mângâiere a sufletului nostru creștin, până ce nu e înmormântat în crasul materialism.

Mai încolo veți avea ocaziune a învăța majestatica și de tot plăcuta *limbă*, în care vorbiră Regii, Tribunii și Cesarii *romani*, străbunii noștri, domnitorii odinioară a lumii. Din clasicii străbunilor noștri veți admira geniile cele extraordinare, dar totdeodată clasica seriozitate fără dureță sau disgustare. Veți cunoaște, că deși nu avură ocaziune a fi fost creștini, totuși adevăresc, că în vechime nu fu pe subt soare popor așa religios, curat la suflet, ca poporul roman, înainte de ce începuse a se face și ei imitatorii rețelor altora. Și ce fu mai frumos în vechime ca »*dreptatea romană*?« Apoi ce sublimitate de idei! Cu un cuvând, știind cineva separa din ei aceea ce caracterul sfintei noastre religiuni nu suferă și nici că poate suferi; veți ști suge, împreună cu generațiunile tuturor secțiilor și cu generațiunea noastră — generațiunea propășirii și a culturii — măduva acelor doctrine și învățături, pe cari nu știu aiurea undeva afla-le-veți. Dar fie aceste în scurt zise; căci spre lauda lor sunt de lipsă nu minute, ci zile întregi, de nu mai mult. Ei se vă servească de o grădină, din care în toată ziua să pliviți flori și roze, știind evita totdeauna și neghina.

Deschide-vi-se-va calea spre a cunoaște armonioasa și avuta *limbă a Olimpului*; despre folosul, frumuseța și avuția limbii acesteia cu mult mai multe veți fi auzit, decât să fie op a mai înfira nu știu câte colinde lungi. În scurt veți avea ocaziune a gusta și din a ei dulceață.

Un Român bun și om de omenie știe respecta toate limbile, fie culte, fie neculte; poate învăța acelea, ce-i sunt de lipsă după statul în care se află, și de va putea și chiar toate limbile pământului; nu-și va uita însă niciodată, că el e Român; va ști că îi este sfântă datorie și obligațiune dela natură, dela Dumnezeu, să-și iubească *limba sa* mai pre sus de toate limbile pământului, să o cultiveze din răspuțeri, căci a fi Român și a nu ști limba; nu se cam șede. Și mai ales acuma, când timpul ne împinge înainte, când deviza e: *națiunea*; când care de care se întrece întru cultivarea limbii lor și a literaturii. Și apoi o limbă așa de dulce, așa de armonioasă ca și care noi nu găsim, care nat român o ar putea urgisi și lăsa în primul stadiu al culturii sale? De bate în voi, junilor, ardoarea spre știință, mai întâi și mai întâi

de toate caută să bată pentru cunoașterea deplină a limbii voastre, a literaturii voastre. Aci puteți cunoaște nexul cel frumos de afinitate, care ne leagă prin sânge și limbă cu popoarele cele mai culte ale lumii: cu Galii, Italienii, Portugalii și Spaniolii. Și oare numai asta împrejurare nu poate să fie putintele motiv, care să vă miște, ca din zi în zi să înaintați cu pași gigantici în cultura limbii?

Ce se mai zic apoi de celelalte ramuri, cum: *limba germană* cu avuta-i literatură, despre *științele matematice*, cari ageresc și înalță mintea omenească atât de tare, — și cari aduc atâtea foloase omenimii? Ce, despre *științele naturale*, ale căror foloase sunt atât de mari pentru oameni, ușurează condițiunea vieții omenești atât de tare și te aduc la aceea admirabilă spresiune: »Mare ești Doamne, și mari sunt lucrurile tale!« Ce, despre primele *științe filozofice și istoria universală și a patriei*, fără de care omul e străin pe acest pământ și cu care, ca cu o magistră a vieții, începură a trăi dela primul om cu toții, secolii până în prezinte?

Și dacă pronia dumnezeiască vruse așa, ca să guste și corpul profesoral împreună cu voi, junime amată, din cruntele sudori ale strămoșilor noștri, să fie oare ei și voi ingrați cătră aceia? De bate în ei și voi focul întâi cătră virtuți și știință, focul național, bateva în voi și ei și simțul de recunoștință către binefăcători.

Veți ști mulțami venerândelor umbre ale strămoșilor noștri. Nu veți uita, că, pe când junii cei ca brazii își vărsau sângele pe latele câmpii ale Europei pentru tron și dreptate, și-și eluptau virtutea belică străbună, bătrânii și moșii lor adunau acasă grăunțul de muștar, care azi crescă acum în arbore mărișor și care va crește cu timpul în arbore și mai mare, în care se vor putea aduna pase-rile patriei noastre și afla scutință. Nu va trece zi, în care să nu zică împreună cu voi: »*Pomeneste-i Doamne, când vor veni întru împărăția ta*«. Iar peste mormintele lor veți zice un: »*Repausați în pace venerânde umbre, căci răsplătirea voastră mare este în ceriuri*«.

Ce folos însă de avuția erezită dela părinți, dacă fii nu o știu apăra, păstra, — ci consuma? Asta se întâmplă și cu bunurile voastre, dacă *generațiunea prezentă* nu ar fi lăpădat egoismul, și ridicându-se mai presus de sine, n'ar fi destinat propria sa avere muzelor. Numele acestei generațiuni prezente va fi viu ca și memoria lor înaintea posterității.

Cine nu știe cât de grele fură timpurile, în cari se căștigără acelea, câtă trudă cauzase și cauzează și acum păstrarea lor! Și cari fură acei rezoluți anteluptători? Modestia lor e cu mult mai cunoscută decât să fie op de exprimare. Voi, junime, împreună cu profesorii vă veți ști arăta recunoscători. Și dacă este vr'un

păcat mare pe sub soare, mare ar fi, zic, acela, când cineva s'ar arata nemulțămător acestor oameni cu curaj ca și un Scevola. Dacă recunoscătoarea posteritate vă va ridica monumente vii; dacă numele voastre vor fi scrise cu litere de aur în analele acestui gimnaziu districtual, în analele patriei și națiunii române, profesorii vor ști să dă în inimile junimii monumente vii, pe cari nici timpul, nici orice furtună nu le vor consuma. Spune-vor împreună cu voi aceasta fiilor voștri și fii voștri fiilor din generațiune în generațiune, din neam în neam, până va sta dulcea noastră națiune.

Și voi, junime, veți ști mulțumi împreună cu profesorii și venerândelor capete cărunte, cari nu întârziară azi a deschide solemn acest institut.

Iar pe profesori îi veți ști voi, junime amată, primi în mijlocul vostru, în care ei totdeauna se vor simți fericiți; nu ca pe niște oameni, de care să tremurați și să vă umpleți de frică la prezența lor, ci ca pe niște binevoitori buni, cari vor ști a fi și blânzi cu voi, dar și riguroși, precum cere dreptatea. Imbrățișați-i cu amoare părințească; spuneți-le, ca și morbosul medicului, toate durerile voastre sufletești, și ei, aplicând medicina, le vor ști alina. A lor prezență se va umple de bucurie și reverință, și a voastră îi va umplea de mângâiere.

Iar tu, Cerescule părinte, în ghenunchi plecat, ți-se roagă azi servul umilit: întindeți mâna îndurărilor tale asupra institutului acestuia; fă ca amoarea părințească, fiească și de știință să lege inimile învățătorilor acestui institut cu ale junimii, ca pășind în cultură cu pași gigantici spre înălțarea națiunii noastre și a patriei, să mărească posteritatea numele acestui nou institut.

Apoi încheie:

»Mărite fie umbrele strămoșilor noștri! Să vieze generațiunea prezentă a acestui district, luptătorii și purtătorii de grijă ai bunurilor noastre! Să vieze căruntele capete, cari azi nu întârziară a deschide acest institut! Să înflorească junimea acestui institut, bucuria și mângâierea tuturor! Să vieze și înflorească!«

(Vorbirea extrasă din «Istoria școalelor năsăudene» de Virgil Șotropa și Dr. N. Drăganu, Năsăud. 1913 pg. 157 ș. u.)

Odă festivă

împrovizată, cu ocazia deschiderii a gimnaziului din Năsăud, de autor, teologul profesor Ioan Lazar, în metrul odei lui Horațiu »*Integer vitae*« :

*Astăzi virtuții belice străbune
Fii lui Marte de pe valea Rodnei
Știi să'nsoțească a doua »Rediviva
Virtus Romana«.*

*Dacă Romanii, Domnitorii lumii,
In mama noastră, acea veche Romă,
Zidiră-altare și temple mărețe
Sacrei Minerve;*

*Astăzi strănepoșii, fie, o Minervă!,
Ție-ți consacră brava sa junime;
Ea va fi fie auriul templu
In Dacia veche.*

*Sălteze Blaiful, mica noastră Romă,
Brașovul antic cu tine Beiușe,
Că pot întinde mâna de frăție
Soșului june!*

*Durmiți în pace venerânde umbre
Din Legiunea a doua română,
Căci răsplătire vouă acuma mare
Este la ceriuri.*

Oda aceasta a devenit *Imnul gimnaziului (liceului) din Năsăud* și este cântat de corul școlarilor la toate festivitățile dela 1863 până astăzi, deci timp de trei pătrare de veac.

Tălmăcirea acestei Ode-Imn

Valea Rodnei, adică Ținutul Năsăudului, a fost militarizat în anul 1761, și grănițerii au servit zeului *Marte* (al Războiului) timp de aproape o sută de ani, prin care militarizare s'a »reinviat virtutea romană« a poporului român din acest ținut, căci în nenumărate războaie militarii grănițeri au răpurtat strălucite victorii și însuși împăratul Iosif al II-lea a fixat ca deviză a Regimentului grănițeresc năsăudean: »*Virtus romana rediviva*« — deviza gravată și pe pecețile regimentului și ale autorităților.

Românii cu toate suferințele și robia ce au îndurat dela dușmanii seculari aveau în sufletul lor conștiința că sunt urmași din »*Romanii, Domnitorii lumii, cari în vechea Romă zidiră altare și temple mărețe Sacrei Minerve*« și când prin reunirea din nou cu vechea biserică a Romei a unui mare număr a Românilor din Dacia superioară, din *Dacia veche*, li s'a dat puțință să ridice temple Minervei, adică să deschidă școale românești, mai întâi, la 1754, la *Blaj*, apoi la *Beiuș* și *Brașov* și în fine și grănițerii au avut norocul să-și întemeieze un gimnasiu național, din propriile lor fonduri, — poetul se adresează *Blajului, mica noastră Romă, să salteze* de bucurie și el și *Brașovul și Beiușul* — frații lui Români și cu toții »*să întindă mâna de frăție sofului june*«.

Dar poetul nu uită la inchiere a exprima recunoștință fondatorilor gimnasiului: *venerândelor umbre din Legiunea a doua română*« (adică din al Regimentului al II-lea de graniță) exclamând: »*Durmiți în pace*« — »*căci răsplătire vouă acuma mare este la ceriuri*«.

Prin intonarea acestui imn la toate serbările și festivitățile școalei, se exprimă deci întotdeauna recunoștința marilor creatori ai liceului, a școalelor năsăudene și pentru tot ce ei au făcut neamului grănițeresc al Românilor din ținutul Năsăudului.

*

Iată o frumoasă caracterizare alui Lazar făcută de pedagogul *Vasile Gr. Borgovan*, fostul lui eminent elev.

Doctorul Ioan M. Lazar, directorul liceului, plana ca un *vultur* deasupra tuturor profesorilor gimnasiali. Lazar era o *bibliotecă ambulată*, un enciclopedist în înțelesul adevărat al cuvântului (el luase doctoratul la iezuiți în Viena). Las' că era o inteligență

lucidă, o inimă însuflețită pentru idealuri și o *energie extraordinară*, care se manifesta într'o *activitate fenomenală*. El vroia, dar și era *alfa și omega* al gimnasiului, concentrând în sine o vastă știință, din care radia tot ce privia progresul școlii în literatură, în științe, în arte și în *educație*. Lazar ne preda morala, dogmatica și dreptul bisericesc în mod filosofic. Lecțiile sale erau enciclopedice și avântate.

La universitatea din Viena, un coleg al meu (prin 1873/74), care nu știa mai de loc latinește, se prepara pentru examen din dogmatică după notele mele, luate după prelegerile din clasa a VI-a ale Drului Lazar.

Lazar nu locuia în localul gimnasiului, dar se găsia acolo dela ora 7^{1/2} dimineața, de unde nu pleca decât după cel din urmă școlar la 12 și după prânz la ora 5.

Lazar era și *un român verde*; o fire independentă, care prefera unei demnități la centru, la vlădicie, modesta catedră de dascăl gimnasial. Cu directorul Lazar, preparaserăm, seria noastră, prima oară, terenul pentru maiialul studenților (gimnasiștilor) în *Dumbrava* dela Valea-Podului. El eșise cu noi acolo la fața locului, unde ne povățuise ce și cum să facem. Și, deși era un mare teolog, totuși, cu multă bunăvoință ne permitea participarea la baluri, unde se prezenta totdeauna și el. De când pricep lămurit natura și viața, mi se pare că Plato n'a putut fi altfel cu elevii săi, de cum era cu noi mult regretatul și în veci neuitatul director Lazar.

Păcat că a murit în cea mai vigoasă vârstă (în holera din anul 1873). De atunci nu s'a mai ridicat dintre Năsăudeni un al doilea Lazar¹⁾.

Caracterizarea lui Lazar, făcută de Borgovan, o confirm întru toate, căci și eu îmi amintesc foarte bine de multe din cele amintite mai sus și de altele văzute de mine, căci și eu am trăit sub directoratul său, primele clase ale gimnasiului din Năsăud, în anii 1871/72 și 1872/73. Am participat și eu la înmormântarea acestui distins și învățat grănițer, regretat de toți...

¹⁾ *V. Gr. Borgovan*: »Amintiri din copilărie« — București-Brașov 1907 p. 152 și din un manuscris de Borgovan: »Cei dintâi profesori dela gimnasiul din Năsăud« — păstrat la »Muzeul năsăudean«.

Din lucrările publicate de Dr. I. M. Lazar se mai găsesc:

1. »Disertațiune despre liberul arbitriu al omului considerat atât în sine, cât și în relațiune cătră grația divină«, în limba română și latină, publicată în Programele (Anualele) Gimnasiului din Năsăud pe anii școlari 1869/70—1872/73 (126 pagini).

2. »Tabele istorice sincronistice ale coloniilor romane din Dacia Traiană și ținuturile mai târziu numite: Dacia Aureliană«. Bistrița 1872; (din care însă apăru numai un fascicol, căci în 1873 moartea îi puse capăt vieții sale).

3. Programele (anualele) Gimnasiului din Năsăud pe anii 1869/70—1872/73, cu multe date privitoare la gimnasiul și școalele năsăudene.

Ce privește lucrarea lui Lazar: »*Tabele sincronistice ale coloniilor romane din Dacia traiană și ținuturile mai târziu numite: Dacia aureliană*«, el spune în *Prefață* »că precum istoria bisericească universală numai în legătură cu istoria universală civilă se poate trata în mod perfect, așa și istoria bisericească a Românilor numai în strânsă legătură cu cea civilă se poate înfățișa în un mod mai clar, — de aceea a compus în tabele paralele cu istoria bisericească a Românilor și istoria lor civilă, cum și a Pontificilor romani, și altora popoară, cu cari veniseră Românii în atingere în diverse restimpuri. El tratează Istoria bis. a Românilor din timpurile cele mai obscure, adică ale emigrațiunei celei mari (Anii 375—1453) și paralel cu această tot așa și istoria civilă a coloniilor din Dacia traiană, aureliană, etc. și imparte materialul în trei părți ori disertațiuni:

1) Coloniile romane din Dacia traiană în timpul emigrațiunei celei mari.

2. Coloniile romane din Dacia aureliană cu un apendice despre locurile evenimentelor cu numirile lor vechi și noue, și despre scriitorii mai însemnați față cu istoria Românilor.

3. Istoria bisericească a Românilor din întreg Orientele Europei

În fascicola primă, apărută în anul 1872, (format quart, 24 p.), este numai o parte din Partea întâie. Alte fascicole n'au mai apărut,

căci în 1873 moartea a pus capăt vieții acestui eminent savant. Nimic din manuscrisele și lucrările sale nu ne-au mai rămas, ele dispărând din cauza neglijenței și a nepăsării.

*

În »Tabelele sincronistice« partea bisericească a fost lucrată de Dr. I. Lazar, iar la cea politică a contribuit și căpitanul pensionar Fr. Mihailaș¹⁾, având de scop de a pune bazele istorice pentru a putea câștiga dreptul înființării unui patriarhat unit. (Notițele lui Nestor Șimon, la Muzeul năsăudean).

*

Prinosul unui alt escelent fost școlar alui Lazar :

La moartea neuitatului
IOAN LAZAR
doctor de teologie, directorul gimnasiului românesc
din Năsăud

*Se pare că ceriul de-un timp s'a conjurat,
De-a scrie în cartea noastră mereu zile de jale!
El nu se'nseninează, ci-i tot mai înnorat
Ntrindu-ne cu lacrimi percurgem neagra cale.
A noastre rane-acuma nu merg spre vindecat,
Ci par'că vreau să piardă acest neam mult cercat!*

*Fântânele vieții, din cari ne recoram
Au desecat cu totul, iar unele izvoară,
Ce'n timp de rea fortună, ne da acel balsam
In șir moartea pe toate acum ni le devoară.
Luceferii de seară cu noaptea s'au finit;
Iar cei de dimineață se stâng în răsărit.*

---

¹⁾ Căpitanul Fr. Mihailaș, a fost un bărbat de înaltă cultură. La adunarea generală a Astei din Năsăud, în 1870, a prezentat o foarte interesantă disertațiune: »Paralele lingvistice între dialectele române apusene și dialectul român oriental«.

Se zice, cumcă moartea, acest tiran cruntat,
 Ce rupe tot, ce avuse mai scump a mea națiune,
 Alegere nu face, când ese la prădat;
 Dar ean priviți prezentul și credeți, când voiu spune,
 Că ea la noi alege tot, ce-i mai prețuit
 Rupând mamei comune tot, ce-i fu mai iubit.

Românii, cu durere, din nou au auzit,
 Că moartea ne'durată lovi cu cruda-i coasă
 Viața, noua scumpă, a omului dorit,
 Ce-avea să suplinească pe-o umbră glorioasă,
 Din multe ce pierdusem. Poporul cel măhnit
 Prin el credea să fie de pierderi răsplătit.

Națiunea pierde'n dînsul caracter național
 Ce-a fost tot consecințe în oricare lucrare.
 Ca stâncă între fortune, ne'nfrîut de nici un val
 Lucra cu factori sicuri spre a ei înaintare,
 Ca el sunt rari bărbații, și timp îndelungat
 Un altul ca și dînsul cu greu e de-așteptat.

Creștin cum se cuvine, el legea-o a privit
 În fond; iar capitale din formă nu făcea.
 Să'nvețe adevărul, spre această-a nizuît.
 Curagiu însufla'n tineri, iar la bătrâni avea
 Respect pentru'nsușiri, ce el a poșezut.
 O scumpă perlă'n dînsul, biseric'a pierdut!

Acei, ce-odinioară în arme au strălucit
 Și-acum Minervii'nchină a lor avere mare,
 Incât'-ul prețuiră pe fiul lor iubit
 Se vede de acolo, că ei spre educare
 Junimea-i concrezusă; — și — acum pierdusă'n el
 Columna cea mai tare gimnasiul tinerel!

Principii salutare, tu ni-ai împărtășit!
 Doriam ca mult timp încă a tale »mari cuvinte«
 Să sune, ca s'aducă chiar fructe, ce-ai dorit!

*Dar nu!! Ş'acum cu toţii te plângem noi fierbinte!
De tot î-ţi ju prea scurtă viaţa pe pământ.
Dar flori de »neuitare« în veci pe-al tău mormânt!!!*

Sibiiu August 1873. *Grigore Marica*, cleric de anul al III-lea în Seminarul greco-oriental din Sibiiu, (fost elev alui Lazar).

(Publicat în »Telegraful român«, Nr. 70/1873. Sibiiu).

Izvoare consultate

1. Programu gimnasiului public românesc superior greco-catolic din Năsăud. Anii 1869/70—1872/73.
2. O schiţă biografică a lui Dr. I. M. Lazar, de Dr. Const. Moişil, în Programă gimn. din Năsăud pe anul 1873/74.
3. Istoria Şcoalelor năsăudene de Virgil Şotropa şi Dr. N. Drăganu 1913.
4. Gazeta Transilvaniei 1873 Nr. 66 Braşov. Necrologul Dr. I. Lazar, — de Publiu.
5. Acte relative la Dr. I. M. Lazar, păstrate la Muzeul năsăudean.
6. Acte relative la Dr. I. M. Lazar, păstrate în Arhiva fondurilor şcolare grăniţereşti din Năsăud. ¹¹ ₁
7. V. Gr. Borgovan: Amintiri din copilărie. Bucureşti-Braşov 1907.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Editura:
Regia Cooperativă „REGNA“
Societate cooperativă pentru exploatarea
pădurilor grănicerești din județul Năsăud

BCU Cluj / CN ă Năsăud Library Cluj

Prețul: 30 Lei

Tipografia *MINERVA* Bistrița

Bun de imprimat.